

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA
YUSUF İLE ZÜLEYHA KISSASI**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞEGÜL BÜYÜKBİNGÖL YAĞCI

İstanbul, 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA
YUSUF İLE ZÜLEYHA KISSASI**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞEGÜL BÜYÜKBİNGÖL YAĞCI

Danışman: PROF. DR. YURDAGÜL MEHMEDOĞLU

İstanbul, 2012

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN EĞİTİMİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
AYŞEGÜL BÜYÜKBİNGÖL'ün DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA YUSUF İLE
ZÜLEYHA KISSASI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2012 tarih
ve 2012/15-11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek
Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 08.10.2012

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. YURDAGÜL MEHMEDOĞLU

2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. BANU GÜRER

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. ÖMER ÇELİK

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Ayşegül Büyükbingöl Yağcı
Ana Bilim Dalı	: İlahiyat
Bilim Dalı	: Din Eğitimi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Yurdagül Mehmedoğlu
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-2012
Anahtar Kelimeler	: Hz. Yusuf, Züleyha, Kıssa, Değerler Eğitimi

ÖZET

DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA

YUSUF İLE ZÜLEYHA KISSASI

Değerler bir toplumun tezahürleridir. Tarihin her döneminde farklı şekillerde değer kavramına, özellikle de iffet kavramına rastlamaktayız. Dinlerden etkilenen toplumlarda değerın önemi sık sık vurgulanmış ve bu kavram özelliğini hiç yitirmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalar da hep öğretici nitelikte olmuş, insanların kendi hayatlarına yol çizmeleri için izlekler sunmuştur.

Biz bu araştırmada Yusuf suresinde yer alan değerler ile din eğitimi bağlamında ahlak kavramının, ahlak ile dinin, ahlak ile felsefenin, ahlak ile din eğitiminin ilişkisini kurmaya çalıştık. Değerler eğitimi bağlamında kıssanın içinde yer alan değerler ve Hz. Yusuf'un hayatında yer alan "İffet" kavramının alanını çizmeye çalıştık.

Kıssanın içerisinde yer alan ve değişen dünya şartlarında anlam kayması yaşamaya başlayan değerlerin, özellikle iffet değerinin hayatımızda yer aldığı konumu tespit etmeye çalıştık.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Aysegul Yagci Buyukbingol
Department of : Theology
Discipline : Religious Education
Supervisor : Prof. Dr. Yurdagül Mehmedoglu
Awarded and Date : Master of Science -2012
Key Words : Hz. Yusuf, Züleyha, Parable, Values Education

ABSTRACT

VALUES IN THE CONTEXT OF EDUCATION

Yusuf and Zuleyha Signs

Values are manifestations of a society. The concept of value in different ways throughout history, we encounter the concept of chastity in particular. Frequently highlighted the importance of the affected communities and religions, the concept of value has not relinquished property no. The stories in the Quran have always been instructive nature, has provided themes for them to draw people to lead their own lives.

We have religious education in this study with the values in the context of Sura Yusuf concept of ethics, morality and religion, morality and philosophy, tried to establish the relationship between morality and religious education. Values and values education within the context of the parable Hz. Joseph's life in the "chastity" We tried to draw the concept space.

Shift in the meaning of the parable began to live the values and changing world conditions, especially the value of chastity in our lives where we tried to determine the location.

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalar her dönemde okuyan kimse için bir ders niteliğinde olmuş ve kendisini okuyanlara ibretler sunmuştur. Başlı başına tek bir kıssanın yer aldığı Yusuf suresi de aynı şekilde pek çok değeri barındıran, tarihin her dönemi için örnek teşkil edecek bir suredir. Biz bu çalışmada Yusuf suresinde yer alan “Yusuf ile Züleyha” kıssasını incelemeye çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanma aşamasından nihayete ulaşma aşamasına kadar güzel bir netice alınması için bana yol gösteren, yardımlarını ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Yurdağül Mehmedoğlu hanımefendiye sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca hayatımın her döneminde kendilerini örnek aldığım, insan olma bilincini kendilerinden öğrendiğim, sorumluluk alma ve yerine getirmenin ne denli önemli olduğunu kendilerinde gördüğüm, hiçbir zaman haklarını ödeyemeyeceğim ve Rabbinden daima razı olması için duacı olacağım çok değerli annem ve babama teşekkürlerimi bir borç biliyorum.

Yine bu tez çalışmasının hazırlanması aşamasında hep desteğini gördüğüm, bana karşı daima sabırlı ve anlayışlı olan, geçirdiğim bu özel dönemde yardımlarını ve sıcak ilgisini benden esirgemeyen kıymetli eşime teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak sevgilerini iliklerime kadar hissettiğim, kendimi hep özel hissetmemi sağlayan, her başım sıkıştığında imdadıma yetişme özelliğini gösterebilen canım ablalarım ve çok sevgili ağabeyime...

Doğduğu günden beri, özellikle de bu zorlu dönemde bana hiç sıkıntı vermeyen, beni hiç yormayan melek yüzlü, melek huylu oğlum Ahmet Akif'ime en içten sevgilerimi sunuyorum.

Ayşegül Büyükbingöl Yağcı

Haziran-2012

KISALTMALAR

Ans:	Ansiklopedi
c:	Cilt
Çev:	Çeviren
DEM:	Değerler Eğitimi Merkezi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed:	Editör
Fak:	Fakültesi
Hızl.:	Hazırlayan
İ.Ü.İ.F:	İzmir İlahiyat Fakültesi
İFAV:	İlahiyat Fakültesi Vakfı
Mad:	Maddesi
Neşr:	Neşriyat
s.	Sayfa
s.a.v:	Sallallahü aleyhi vesellem
SBE:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy:	Sayı
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK:	Türk Dil Kurumu
Terc:	Tercüme
TÜRKDAV:	Türkiye Kalkınma ve Dayanışma Vakfı
Üniv:	Üniversitesi
vb.:	Ve benzerleri
vd.:	Ve diğerleri
Yay:	Yayınevi, yayınları
YKY:	Yapı Kredi Yayınları

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	I
SUMMARY	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV

GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	2
2. Araştırmanın Önemi Ve Amacı	3
3. Araştırmanın Yöntemi Ve Sınırlılıkları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 DİN, DİN EĞİTİMİ VE AHLAK İLİŞKİSİ	
1.1.1. Din Kavramı	6
1.1.2. Ahlak Kavramı	9
1.1.3. Ahlak ve Din	15
1.1.4. Ahlak ve Felsefe	19
1.1.5. Din Eğitimi ve Ahlak	24
1.2. DEĞERLER, AHLAK VE DİN İLİŞKİSİ	
1.2.1. Değer nedir?	30
1.2.2. Değer Çeşitleri	32
1.2.3. Değer ve Değerler İlişkisi	33
1.2.4. Değerler ve Din	35
1.2.5. Değerler ve Ahlak	37
1.2.6. Değerler ve Eğitimi	40
1.3. BİR DİN EĞİTİMİ PROBLEMATİĞİ OLARAK İFFET VE DEĞERLER İLİŞKİSİ	
1.3.1. İffet Kavramının Tarifi	44
1.3.2. İffet Kavramının Unsurları	47
1.3.3. Bir Değer Olarak İffet	50
1.3.4. Bir Din Eğitimi Problematiği Olarak İffet	54

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.KUR'AN'DA YUSUF İLE ZÜLEYHA KISSASI	60
2.2.AHLAKİ DEĞERLER AÇISINDAN YUSUF İLE ZÜLEYHA KISSASI	
2.2.1. İffet	67
2.2.2. Sabır	69
2.2.3. Doğruluk-Dürüstlük	74
2.2.4. Sadakat-Vefa	78
2.2.5. İyilik	81
2.2.6. Hatayı Kabul Etme-Bağışlama	84
2.2.7. Sevgi-Aşk	86
3. YUSUF İLE ZÜLEYHA KISSASI'NDA İFFET KAVRAMI	95
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	117

GİRİŞ

Değerler tarihin her döneminde önem arz etmiş, insanlık için vazgeçilmez bir boyut sergilemiştir. Değerleri özünde benimsemiş ve hayatına yerleştirebilmiş şahsiyetler kendi dönemlerine ve sonraki dönemlere ışık tutmuşlardır. Bu çalışma çerçevesinde incelediğimiz Yusuf suresinde de pek çok değere rastlamaktayız. Değerlerin insan için, insanlık için ne derece önemli unsurlar olduğunu müşahade etmekteyiz.

Bu çalışma esnasında Hz. Yusuf'un hayatına yakından tanıklık etme imkânı bulduk. Hz. Yusuf hayatı boyunca çeşitli sıkıntılardan geçmiş, Allah'ın imtihan ettiği örnek şahsiyetlerden biridir. Aslında Hz. Yusuf güzelliği ile tanınmış bir insandır. Onun güzelliği çeşitli benzetmelere konu olmuştur. İnsanlar evlatlarının, kadınlar eşlerinin Hz. Yusuf gibi güzel olmasını talep etmişlerdir.

Hz. Yusuf bildiğimiz bu özelliği dışında pek çok ahlaki meziyeti de kendisinde taşıyan peygamber soylu bir kişiliktir. Onun yetişmekte olan gençlere gösterilmesi gereken örnek yanları vardır. Allah'ın övgüsüne mazhar olmuş, O'nun terbiyesinden geçmiş bir şahsiyettir. İnsanlar onun yakınında bulunmaktan hep haz duymuşlardır. Aynı zamanda Allah'tan bir lütuf olarak ve babasından kalan bir mirasla rüya yorumlama özelliği de bulunan bir kimsedir.

İnsanların en verimli olduklarını düşündükleri, kendilerini en iyi hissettikleri dönemler olan çocukluk ve gençlik dönemleri Hz. Yusuf için imtihanlarla doludur. Fakat o, bu dönemlerini bu şekilde geçirdiği için hiç isyana kalkışmamış tam tersine Allah'a yaklaşma, O'na dua etme yolunu seçmiştir.

Gençlik duygularının en kabarık olduğu dönemde yapılmasına ender rastlanabilecek bir tavra imza atan Hz. Yusuf, aslında en çok bu yönüyle tanınmalıdır. Gençliğinin ve güzelliğinin zirvesinde iken kendisi gibi hoş bir hanımdan hoş kabul edilebilecek bir teklif almıştır. Saydığımız pek çok ahlaki meziyeti bünyesinde barındıran Hz. Yusuf günümüzde yavaş yavaş anlamını yitirmeye başlayan iffet kavramının en güzel örneğini sergilemiştir.

Dinini benliğine tam olarak yerleştirdiğini ispatladığı, ailesinden aldığı terbiyenin hakkını verdiği bu davranışla o, asırlarca konuşulacak örnek bir davranışa imza atmıştır. Onun bu davranışı günümüz toplumlarında ahlaka, ahlaki değerlere, dini inanç ve kaidelere ne kadar da ihtiyacımız olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda böylesi bir ahlaki tutumun Allah katında ne kadar kıymetli olduğunu, dinin ahlaki yönünün uygulama yönünden daha fazla önem taşıdığını bize göstermiş bulunmaktadır. Hz. Yusuf Allah’a yaklaştırmaya, ondan çekinmeye çalışan insanların Allah katında ne kadar önem arz ettiğini bir kez daha ifade eden, toplumda hemen herkesin tanınması gereken bir şahsiyettir.

1. Araştırmanın Konusu

Araştırmamız Kur’an kıssalarından biri üzerine yapılmış bir çalışmadır. Kur’an-ı Kerim insanlar üzerinde etkileyici bir özelliğe sahiptir. Verilen emirler, uyulması istenen kurallar, Allah’a karşı yapılması gereken kulluk görevlerinin yanı sıra ahlaki konular da yer almaktadır. Anlatılan kıssalarla Kur’an’ın insanlar üzerindeki etkinliği artırılmaya çalışılmıştır.

Sosyal yaşamın içinden olan, yaşanmış olayların anlatıldığı bu kıssalar insanın nasıl daha iyi insan olabileceğini ifade eder türdedir. Daha çok peygamberlerin hayatlarından kesitlerin sunulduğu bu kıssalarda insanların kendileri için pay çıkaracağı bölümler vardır.

Çalışmamızın birinci bölümünde din kavramını tanımladıktan sonra ahlak kavramını ele aldık. Ahlakın toplum hayatındaki yeri ve önemini, ahlakın din içerisindeki yerini ve Allah katındaki önemini görmeye çalıştık. Felsefe tarihinde ahlak nasıl bir konum edinmiş, bu konuda neler söylenmiş bu başlık altında incelemeye çalıştık. Eğitim sistemi içerisinde ahlak konusu ise birinci başlığımızın son maddesi oldu.

İkinci başlığımızda değer kavramını, değerlerin insan için ne anlama geldiğini ve gelmesi gerektiğini görmeye çalıştık. Değerler eğitiminin insanın ahlaki gelişimi açısından kıymeti üzerinde durduk.

Birinci bölümün üçüncü başlığı din eğitimi bağlamında iffet kavramıdır. Bu kavramın son dönem şartları içerisinde değerlendirmesini yaptık.

İkinci bölümümüzün ilk başlığında kıssayı Kur'an-ı Kerim'e bağlı kalarak kendi ifadelerimizle yazmaya çalıştık. Bu bölümün ikinci başlığında kıssa içerisinde yer alan, önemine binaen zikredildiğini tespit ettiğimiz ahlaki değerleri incelemeye çalıştık.

Bu bölümün son başlığında ise kıssa içerisindeki bize göre en belirgin kavram olan iffet değerinin tefsirler ışığında bir değerlendirmesini yaptık.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Biz bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'in Yusuf suresinde anlatılan “Yusuf ile Züleyha” kıssasını değerler eğitimi bağlamında incelemeye çalıştık. Bu sure bir kıssaya tahsis edilmiş tek suredir. Bu bizim açımızdan büyük önem arz etmektedir. Çünkü değerler eğitimi temelinde ele alınmaya çalışılan pek çok değer bu kıssanın içinde mevcuttur.

Araştırmamızı yaparken modernizm ile birlikte dejenere olmaya başlayan ahlaki değerlere günümüz dünyasında aslında ne kadar sahip çıkılması gerektiğini gördük. Çünkü Allah kıssayı anlatırken insanın ibadet hayatının değil daha çok ahlaki yönünün önemini bizlere gösteriyordu.

Bu çerçevede Kur'an'da “Sıddık” lakabı ile anılan peygamberi Hz. Yusuf'un yüksek ahlaki meziyetlerinin konu edilmesi gerektiğine inandık. Hem bizzat Hz. Yusuf'un hem de çevresinde yaşayan kimselerin ahlaki durumlarının incelemesini yaparak bu çalışmanın günümüz insanına ışık tutabileceği kanaatini taşıdık. Bu alanda yazılmış sınırlı sayıda kaynağın bulunması bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışma veri toplama tekniği ile pek çok kaynağa başvurularak hazırlanmıştır. Araştırma esnasında konu ile ilgili ulaştığımız birçok eseri etraflıca inceleyerek elinizdeki tezimizde en güvenilir bilgileri bir araya getirmeye çalıştık.

Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar, özellikle de “Yusuf ile Züleyha” kıssası kaynakların içerisinde birer bölüm olarak veya bir örnek teşkil edecek şekilde yer almıştır. Ancak bu konu etrafında yeterli sayılabilecek başlı başına bir kaynak bulunmamaktadır.

Tez çalışmamızın kaynakları bilimsel içerikli kaynaklar olup konunun özüne uygun eserlerdir. Bu çalışma esnasında din eğitimi, değerler eğitimi kaynaklarına, felsefe alanındaki eserlere ve çeşitli tefsirlere bakılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. DİN, DİN EĞİTİMİ VE AHLAK İLİŞKİSİ

Çalışmamıza din ve ahlak kavramları hakkında genel bilgiler vererek başlayacağız. Dinin ve ahlakın tanımını yaptıktan sonra genel çerçevede ahlak kavramı hakkında bilgi vereceğiz. Ardından felsefi çevrelerde ahlak hakkında verilen hükümler ve bilgilere değineceğiz. Felsefe içinde ahlak kavramını işleyeceğiz. Daha sonra ahlak ile dinin birleştiği noktalar hakkında bilgi vereceğiz. Dinin ahlaka olan etkisinden bahsedeceğiz. Son olarak da din eğitimi ve ahlak başlığında ahlaki çerçevede din eğitimi nasıl olur, olmalıdır konusu hakkında fikir vermeye çalışacağız.

1.1.1. *Din Kavramı*

Din kelimesi ile ilgili olarak farklı tanımlamalar yapılmıştır. Arapçada din ‘dane’ kelimesinden üç farklı şekilde türetilmiştir.¹

Birinci şekilde türetildiğinde; mülk ve hüküm anlamına gelir. İdare etmek, yönetmek, sindirmek, hesaba çekerek hüküm vermek manalarında kullanılır. Fatiha suresinde din kelimesi bu manada kullanılmıştır.

İkinci şekilde türetildiğinde; itaat ve boyun eğme manaları verilmiştir. Bu şekliyle din itaat etme, boyun eğme, ibadet ve korku anlamında kullanılmıştır.

Üçüncü şekilde ise; mezhep edinmek, inanmak, adet edinmek anlamına gelir. Bu şekliyle din, bir kimsenin bağlandığı pratik ve teorik yolu ifade eder.

Bu üç ifade şekli düşünüldüğünde din hakkında şöyle bir yorum ortaya çıkar. Din; iki taraf arasında bir tarafın bağılılık diğer tarafın hakimiyetine dayalı karşılıklı bir ilişkidir. İki taraf arasındaki ilişkileri düzenleyen bir prensip ve düsturdur.²

Dil üstatları din kelimesinin ‘deyn’ kelimesinden türediğini ve “ceza, itaat ve âdet” olarak üç anlamının olduğunu belirtirler. Dine verilen bu anlamlara baktığımızda, dinin iki kavram arasında karşılıklı bir ilişki çerçevesinde ‘boyun eğme, itaat etme’

¹ Abdullah Draz, **Din ve Allah İnancı**, Akif Nuri (Çev.), İstanbul: Çığır Yay., 1978, s. 42-43

² Draz, s. 42-43

etrafında ele alındığını görmekteyiz.³ İsfahani bu manalardan sadece itaat ve ceza'yı ifade etmiştir.⁴

Cevheri “adet-durum, ceza-mükafat ve itaat” kelimelerini verir ve ıstılahi olarak bu son anlamdan geldiğini belirtir.⁵ İbn Manzur “hesap ve İslam” kelimelerini eklemiş ve deynin masdar, dinin isim olduğu yönündeki görüşü aktarmıştır.⁶

Din kavramının tanımı yapılırken zıt kelimelerin yer aldığı konu edilmiştir. Yukarıda da zikrettiğimiz ceza-mükafat, adet-durum, itaat-isyan gibi manaların yanında hesap, zül, inkıyad, hüküm-kaza, galebe, kahr, isti'la, mülk, ferman, tevhit, ibadet, millet, şeriat, vera', takva, hizmet, ihsan, ikrah manaları da ifade edilen kavramlardır.⁷

Din kelimesi ile ilgili olarak verilen diğer bazı manalar da şunlardır: örf ve adet, ceza ve karşılık, mükafat, itaat, hesap, boyun eğme, hakimiyet ve galibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat.⁸

Din kelimesinin verilen bu anlamlarının yanında bir de tevhid; Allah'a ibadetin her türlü: yalın manasıyla millet; vera ve vasiyet; bir şeye zorlanmak; aziz veya zelil olmak; itaat etmek; asil olmak; iyi yada kötü bir şeyi alışkanlık haline getirmek anlamları da verilmiştir.⁹

Çok ve çeşitli manalara gelen din kelimesinin terim anlamı ise; akıl sahibi kimseleri kendi arzuları ile hayırlara sevk eden ilahi bir nizam olarak verilmiştir. Din, iman ve uygulamadan oluşan bir bütündür.¹⁰

İslam alimleri tarafından yapılan tanıma göre din; Allah'ın kullarını kendi vasıtası ile hakka ulaşmaları için peygamberleri aracılığıyla akıl sahibi insanlara tebliğ

³ İsmail Çalışkan, **Kur'an'da Din Kavramı**, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002, s. 49

⁴ Ragıp el-İsfahani, “dyn”, **el-Müfredat** Aktaran: Günay Tümer, “Din”, **Diyanet İslam Ans.**, c. 9, İstanbul: TDV Yay., 1994, s. 312

⁵ Cevheri, “dyn”, **es-Sıhah**, Aktaran: Tümer, s. 312

⁶ İbn Manzur, “dyn”, **Lisanü'l-Arab**, Aktaran: Tümer, s. 312

⁷ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Din” Ankara: DİB Yay., 2006, s. 122

⁸ Hayreddin Karaman ve Diğerleri, **Diyanet İlmihali İslam ve Toplum**, c.2, Ankara: TDV Yay., 2004, s. 1

⁹ Şehristani, **el-Milel ve'n-Nihal**, Beyrut: 1975, I, s. 38 Aktaran: Beşir Eryarsoy, “Din”, **Şamil İslam Ans.**, c. 1, İstanbul: Şamil Yay., 1990, s. 394

¹⁰ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Din”, s. 122

ettiği, onları dünya ve ahiret saadetine ulaştıran bir yol, Allah'ın koyduğu hükümlerdir. Bu anlamda din hem inanç konularını hem de ameli konuları ihtiva etmektedir.¹¹

Klasik devirde din tanımı, İslam dininin tanımı olarak yer bulmuştur. Bu sebeple “Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği şeyleri kabule çağıran ilahi bir düzenlemedir.” şeklindeki tanım İslam dünyasında yayılmış ve kabul görmüştür.¹²

Din kavramı geçmişten günümüze kadar bütün inanç şekillerini kuşatan bir kavramdır. Bu sebeple tanımı yapılırken bazı zorluklar yaşanmıştır. İslam kültüründe din tanımı Kur'an'a dayanarak yapılmıştır. Buna göre din; akıl sahiplerini kendi iradeleri ile hayırlara ulaştıran ilahi bir disiplindir.¹³

Bu tanım din bilginlerinin çoğunluğu tarafından kabul gören bir tanımdır. Din ilahi bir kanundur ve akıl sahiplerini bu dünyada iyiliğe, ahirette ise kurtuluşa ulaştıran bir yoldur. Kişiyi inançlarda hakka ve doğruya, hareket ve muamelelerde iyiliğe götürür.¹⁴

Bütün bu tanımlardan anlaşıyor ki din, ıstılah olarak ifade edilmek istenince genelde hak din ve son din olan İslam dini tanıtılmak istenmiştir. Bunun en önemli sebebi olarak da Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın geçerli din olarak İslam dinini ifade etmesi gösterilebilir.¹⁵

Tarihin her döneminde bir din kavramına rastlanmış ve insanların her hangi bir dine bağlı olarak yaşadıkları görülmüştür. Din duygusu insan fitratında yer alan bir duygudur.

Çalışmamıza din kavramı ile başladık. Ahlak kavramı hakkında bilgiler verdikten sonra din ile ahlakın bağlantısını kurmaya çalışacağız.

¹¹ Ragıp el-İsfahani, **el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an**, Kahire, 1961, s. 174, Tahanevi, **Keşşafu Istilahati'l-Fünun**, Kalkutta 1862'den İstanbul, 1984, I, 503 Aktaran: Beşir Eryarsoy, “Din”, **Şamil İslam Ans.**, c. 1, İstanbul: Şamil Yay., 1990, s. 394

¹² Cürçânî, et-Ta'rifat, Kahire, 1357, s. 117 Aktaran: Çalışkan, s. 35

¹³ Hayreddin Karaman ve Diğerleri, s. 4

¹⁴ Draz, s. 46

¹⁵ **Kur'an-ı Kerim**, Ali İmran Suresi, Ayet 19, 85, Eryarsoy, “Din”, s. 394

1.1.2. *Ahlak Kavramı*

Ahlak ‘hulk’ kelimesinin çoğulu olup huy anlamına gelmektedir. İnsanın tabiatı, karakteri, mizacı, alışkanlık anlamlarına gelmekle birlikte kelimenin kökü incelendiğinde yaratma kelimesi ile çok ilgili olduğu görülmektedir.¹⁶

Arapçada “seciye, tabiat, huy” anlamlarına gelir. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fiziki yapısı için halk, manevi yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığına dikkat edilmektedir.¹⁷

Bir başka ifade ile h.l.k yaratmak, şekillendirmek anlamına gelir. Bir varlığın maddi anlamda oluşması, şekillenmesi için halk, manevi anlamda şekillenmesi için ahlak kelimeleri kullanılmaktadır.¹⁸

İslam düşünce geleneğinde hulk ve ahlak terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek için kullanılmıştır. İyi huy ve davranışlar için ‘hüsnü’l-huluk’, ‘mekarimu’l-ahlak’ gibi ifadelerin, kötü huylar ve fena hareketler için ‘süü’l-huluk’, ‘ahlaku’s-seyyie’ ifadelerinin yer aldığını görmekteyiz.¹⁹

Sözlük anlamı bakımından ahlak bir toplumda yaşayan insanların davranış açısından uymak zorunda oldukları kuralların tümü olarak ifade edilir. Sosyal bir varlık olan insanın içinde yaşadığı sosyal ortama uygun olarak davranması ahlaklılık olarak ifade edilmektedir. Ahlak ise bu davranış kurallarının toplamıdır.²⁰

Kelime anlamı olarak huy, tavır, davranış gibi anlamlara gelen ahlak, fertleri irade bazında değerlendirip onların karakter yapıları üzerinde durmaktadır. Değişen kültürel özelliklere ve toplumsal öğelere rağmen değişmemesi zorunlu olan davranış biçimleridir.

¹⁶ Hakan Poyraz, “Ahlakın Dikotomisi İç Ahlak/Dış Ahlak”, Yurdagül Mehmedoğlu ve Ali Ulvi Mehmedoğlu (Ed.), **Küreselleşme Ahlak ve Değerler** içinde (169-194), İstanbul: Litera Yay., 2006, s. 169

¹⁷ İbn Manzur, “hlk”, **Lisanü’l-Arab**, Aktaran: Mustafa Çağrı, “Ahlak”, **Diyanet İslam Ans.**, c. 2, İstanbul: TDV Yay., 1989, s. 1

¹⁸ Firuzabadi, **Kamus Terc.**, II, s. 892 Aktaran: Poyraz, s.170

¹⁹ Ez-Zebidi, “hlk”, “hlm”, **Tacü’l-arus**, Aktaran: Çağrı, “Ahlak”, s. 1

²⁰ **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK, 1998 Aktaran: Poyraz, s.170

H. Nowell-Smith ahlakın içyapısında neler olduğu konusunda şunları söyler: İnsanın yaradılışı hakkında edinilen fikirler, iyi, güzel olan ve talep gören şeyler hakkındaki fikirler, bir insanın yapması güzel olan ya da yapması yasak olan şeyleri belirleyen kurallar, insanları doğruya veya yanlışla sevk eden davranışları seçme konusunda ona yardımcı olan sebepler.²¹

Bir insanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde bir takım düzenlemeler yaparken kendine göre inançlardan, algılardan ve fikirlerden hareket eder. Daha önce ifade ettiğimiz ahlaklılık durumu insanın hayatta karşılaştığı şeyler ve bunlara verdiği anlamlarla ilgilidir. Örneğin bir aile içinde bireyin babası ve diğer kardeşleri arasında iletişim şekilleri arasında farklar vardır. Çünkü bireye göre babası, annesi ve kardeşleri farklı konumlardadır. Kişi de bunun farkındadır. Dışımızdaki dünyaya verdiğimiz manalara göre davranış şekillerimizi de değiştirecek bir yapıdayız.²²

Ahlak ilk bakışta kişinin kendisi ile başka bir insan arasındaki iletişimi gerekli kılar. Çünkü insan sosyal bir varlıktır tek başına yaşayamaz. Bu yüzden ahlak kavramını toplumdan ayrı bir şekilde düşünemeyiz.²³ “Ahlak parçayı bütüne hazırlamaktır.” İnsanı ve onun davranışlarını kendisi ve çevresi için düzenli bir hale getirmektir. Ahlakın asıl hedefi insandan yola çıkarak insanlığı mutluluğa ulaştırmaktır.²⁴

Ahlak bir korku üzerine, bir ümit üzerine, dışımızdan gelen bir emir doğrultusunda oluşturulamaz, oluşturulmamalıdır. Çünkü insan böylesi bir durumda kişiliğini kaybeder, kendi öz benliğinden uzaklaşır. Saydığımız bu dış sebeplerle ahlakını kurmuştur. Kendi öz benliğinden gelmiyordur.²⁵ Hakk ne sadece kişinin kendisinde ne de sadece toplumdadır. Benliğini koruyarak çokta birleşmiş, birlik ruhuna ermiş kimsededir. İnsanı insanlığıyla insanlık için kıldır.²⁶

Bir insanın hayatı sadece kendisi ile başlayıp kendisi ile bitmemektedir. Her birimizin davranışlarında bizim dışımızdaki sebeplerden kaynaklanan şekiller ve yine

²¹ H. Novell-Smith, “Religion and Morality”, By Edwards (ed.), **The Encyclopedia of Philosophy** içinde c. VII, London 1967, s. 150 Aktaran: Recep Kılıç, **Ahlakın Dini Temeli**, Ankara: TDV Yay., 1992, s.2

²² Erol Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, 4. Basım, İstanbul: Ötüken Yay., 2000, s.25

²³ Poyraz, s. 172

²⁴ H. Ziya Ülken, **Aşk Ahlakı**, İstanbul: YKY, 1999, s. 101

²⁵ Ülken, s. 95

²⁶ Ülken, s.90

bizim dışımızdaki sebeplerle sonuçlanan durumlar oluşabilmektedir. Böylesi bir iç-içelik durumu birbirimiz üzerinde haklarımız ve sorumluklarımız olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum iki türlü sonuç vermektedir. 1. İnsanı topluma karşı sorumlu duruma getirir. 2. Kendi dışındaki insanların iyiliği için uğraşma, iyinin yaygınlaşması ve kötülüğün önlenmesi hedefine insanı sürükler. İnsanı denetleyen bir kurum olarak toplumun bizzat kendisinden söz etmekteyiz. Topluma karşı hissettiği bu sorumluluk duygusu ile insan daha yanlışsız ve dikkatli olmaya çalışacaktır.²⁷

Bir kişinin kendi öz benliği ile kendisi dışındaki dünyanın iletişimi ahlaki davranışı doğurur. Bir kişinin benliği toplumdan ayrı düşünülemez, birbirinden ayıramaz, birbiriyle uyum içindedir. Ama benlikle toplumun aynı şeyler olduğunu söyleyemeyiz²⁸ Benlik, ahlaki bünyede kişinin bencilliğini aşarak, insanlık için fiillerini şekillendireceği bir olgudur. Bu da ancak ihtiras ve aşk ile mümkün olabilmektedir.²⁹ İnsanlar belli bir olgunluğa ulaştıkça topluma ulaşmak üzere bir ahlak görüşüne sahip olur. Onları şekillendirmeye, belirlemeye, kendi fikrini katmaya başlar.³⁰ “Ahlak kaideleri toplumun bizden beklediği davranış prensiplerinden ibarettir.”³¹

Ahlaki davranış için iyi veya kötü kavramlarından söz etmek ya da neyin doğru neyin yanlış olduğunu algılamak gerek. Bunu edinebilmek için bir zihin olgunluğuna ulaşmak gerek. Küçük bir çocuk ile yetişkin bir insan arasında zihni yeterlik, olayları algılama, anlamlandırma arasında farklar vardır.³²

Kişi yaşadığı bir olay esnasında ahlaki bir davranış sergileme noktasında bir çelişki yaşarsa kişide neyin doğru neyin yanlış olduğunu gösteren zihinsel bir mekanizma işleyecektir. İşte bu noktada kendisine karar verme aşamasında yardım eden ahlaki bir yargıdan söz etmek durumundayız. Bu ahlaki yargının oluşumunda da iki aşamadan bahsedebiliriz. Birincisi geçmişte yaşadığımız tecrübelerimizin zihinsel faaliyete katkısı, ikincisi ahlaki davranışımızın yerinde olup olmadığının karar verilmesi.

²⁷ Mustafa Çağrı, **Anahatlarıyla İslam Ahlakı**, İstanbul: Ensar Neşr., 1997, s. 140-141

²⁸ Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s.26

²⁹ **Kant Ahlakı ve Aşk Ahlakının Münasebeti**, s. 106 Aktaran: Ülken, s. 94

³⁰ Güngör s.27

³¹ Güngör, s.28

³² Güngör, s. 29

Ahlaki yargılarımız bizim diğer insanlarla olan iletişimimizde bize ölçüler koyar. Burada bizim zihinsel faaliyetlerimiz ve empati yeteneğimiz devreye girer. Ahlaki yargının gelişebilmesi için empati yeteneğimizi devreye sokabilmemiz çok önem taşır. Ahlaki davranışların doğruluğunu ve yanlışlığını belirlemede ahlaki yargılar devreye girer.³³

Fiziki ihtiyaçlarımız onları karşıladığımız zaman dinginliğe ulaşır. Toplumun da bazı ihtiyaçları vardır. İyilik toplumun yararı içindir. Bir kimse iyilik yaptığında toplum için bir şeyler yapmış olur, bir fenalık yaptığında toplum düzenine zarar vermiş olur. Değerlerin hükümlerini belirleyen toplumun kendisidir. Değerlerin hükümleri toplumun arzu ve ihtiyaçlarına göre şekil kazanır.³⁴

Hayat şartları değiştikçe, insan zihni gelişim geçirdikçe, algı ve anlamlandırma geliştikçe, olayları yorumlama biçimi değiştikçe ahlak da değişim gösterecektir. Fakat bu değişim için gerekli olan en önemli unsur eğitimidir. Bu değişimi zaman içerisinde peygamberler, veliler, fikir adamları, büyük devlet adamları sağlamışlardır.³⁵ Bu görevi yüklenenlerin bir amacı da bireye ahlaki bir bilinç, aynı zamanda sorumluluk duygusu kazandırmaktır. Nasıl ki; çevrenin korunması bizim sağlığımız için gerekliyse ve bunu biz sağlıyorsak ahlaki çevrenin sağlığı da kendi iç ahlakımızın temiz tutulması ile mümkündür.³⁶

Ahlakın bir şekli ve bir muhtevası vardır. Muhteva ilkelere bağlıdır ama şekil değişim gösterebilir. Bir insana duyulan saygı değişmez ama gösterilen saygı biçimi değişebilir. Bir toplumda insanlar birine saygı duyduklarını ifade etmek için ayağa kalkarken diğerinde önünde eğilebilmektedirler.³⁷ Bu durum da bize ahlakın evrensel boyutunu göstermektedir ve değişmezlik ilkesinin geçerliliğini ispatlamaktadır.³⁸

Ahlak öğretileri farklı kültürlerde, farklı zamanlarda ve farklı metotlarla yeni nesillere aktarılır. Evrensel bir ahlak anlayışı insanın yaratılışına ve gelişim süreçlerine

³³ Mevlüt Kaya ve Diğerleri, “Kişilik Özelliklerinin Ahlaki Yargı Üzerindeki Etkisi”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 4, (1997), s. 191

³⁴ Ülken, s.94

³⁵ Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s. 34

³⁶ Poyraz, s.173

³⁷ Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s.97

³⁸ Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s.98

uygun olarak, bununla birlikte kültürel değer farklılıklarını da dikkate alarak yükselmelidir. Evrensel ahlak anlayışı insan tabiatında zaten var olan bir takım değerleri yeniden tanımlamalıdır.³⁹

Ahlakın bu özelliği insanın kendini tanıması, kendini keşfetmesi, kendini gerçekleştirme ile mümkün olur. Zira insan ahlaki bir varlıktır ve bu özellikler ahlaki olanda gerçekleşebilir.⁴⁰ İnsanı insan yapan onun bu özellikleridir. İnsanın insan olması için de uzun ve zahmetli bir süreç geçer. Çünkü ortaya çıkan bu oluşum bir emek ürünüdür. İnsan önce dünyaya bir canlı olarak gelir. Bu onun ilk doğuşudur, ardından sosyal ve kültürel çevre ile tanışır, belli bir olgunluğa ulaşır. Bu da onun ikinci doğuşudur. Bu ikinci doğuşun olgunluk aşamasına geçmesi için bir emek gerekmektedir.⁴¹

İnsanın bu olgunlaşma sürecini ona insani yani ahlaki özellikleri katan eğitimidir. Ahlak eğitimi bireye kazandırılan olgunlaşma, kendini gerçekleştirme, kendini var etme eğitimidir. İnsanı diğer canlılardan ayıran bu özelliği onu her türlü tehlike ve olumsuzluktan da korumaktadır. Ahlak kuralları zaman zaman insanı bunaltsa da kişi her türlü zarardan korunduğunun farkındadır.⁴²

Ahlak bir çerçeveye benzetilir. Toplum bir çerçeve oluşturur ancak bu çerçevenin içinin doldurulması kişinin kendisine aittir. İkisi birbirinden bağımsız düşünülemez. İnsanın sosyal bir varlık olduğundan bahsetmiştik. Ahlakın yaşanabilmesi için başka insanlara ve topluma ihtiyaç vardır. Burada devreye iç ahlak-dış ahlak kavramları girer. İç ahlak kişinin kendi oluşturduğu özellikler, dış ahlak da onu saran çevredir ve bu ikisinin bir dengede durması gerekir.⁴³

İnsan olma sürecinde işte bu çerçeve işimize çok yarayacaktır. Bunu bir halkaya benzetirsek içten dışa doğru gelişen, büyüyen büyüdükçe de güzelleşen, kendini geliştiren bir halka. Birbiriyle çatışarak değil uyumla büyüyen halkalardan söz ediyoruz.

³⁹Yurdagül Mehmedoğlu, “Evrensel Ahlak Anlayışının Oluşumuna Klasiklerden Bir Katkı: Tehzibü'l Ahlak”, **İslam ve Klasik**, Klasik 44. Kitap, 1. Basım, İstanbul: Klasik, 2008, s. 304

⁴⁰Poyraz, s.179

⁴¹Poyraz, 1999, s. 179 Aktaran: Poyraz, s.180

⁴²Poyraz, s.186

⁴³Poyraz, s.187

Her yeni halka evrensele doğru giden bir olgunlaşmanın ifadesidir.⁴⁴ Evrenselleşme süreci geçiren insan kendine dış çevrede ahlaklı olma özelliği kazandırmaktadır.⁴⁵ Ahlaklı olma özelliği kazanan bu insan kendisi için istediği iyi ve doğru şeyleri başkaları için de isteyebilmektedir.⁴⁶ Dinin de özünde bulunan bu ilke, ahlak ve din ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır.

İslam dininde yer alan belli başlı ahlaki hükümler de evrensel bir özelliğe sahiptir. Bunun için İslam ahlakının üç temel özelliği zikredilebilir. Birincisi İslam ahlakı ontolojik ve epistemolojik açıdan ortak bir zemine sahiptir. İkincisi tarihin her döneminde bütün milletlere emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Üçüncüsü ise temel hak ve hürriyetleri bünyesinde barındırır.⁴⁷

Evrenselleşme sürecinde kişiden beklenen sorumluluk sahibi olması, bilinçli olması ve ahlaki bir duyarlılık taşımasıdır. Kendisi için istediği tüm iyi ve güzel şeyleri içinde bulunduğu toplum için, iletişimde olduğu diğer tüm insanlar için de istemesidir. Bir toplumda var olan inançlar, ilkeler, fikirler kişiler tarafından oluşturulur ve kişilere yön verir. Bu esnada özgür, sorumluluk duygusu olan, kendini değerler bağlamında gerçekleştirmiş bireyler ahlaki yapıyı oluşturur ve şekillendirir. Bunun oluşmasında iç denetim veya dışsal etkiler olabilir fakat asıl önemli olan kendi kültürümüz çerçevesinde temel evrensel ilkelere göre şekil alarak yenilenmektir.⁴⁸

Ahlaki hükümlerde ortak olan bir yön vardır; o da fertlere bir vazife yüklenmesidir. Eğer kişiler bu vazifeden dolayı sorumlu tutulmazlarsa ahlaki hükümlerin etkili olduğundan söz edemeyiz. Ahlak anlayışları içerisinde insana sorumluluk vermeyen, onu müeyyidelerle bağlamayan bir durumu hiçbir devirde hiçbir insan aklı kabul edememektedir. Bunu ferdi ve toplumsal disiplinin bir gereği olarak görmüşlerdir.⁴⁹

⁴⁴ Poyraz, s.190

⁴⁵ Yurdagül Mehmedoğlu, “Evrenselleşebilirlik ve Ahlak”, **Küreselleşme Ahlak ve Değerler** içinde (155-168), s.158

⁴⁶ Mehmedoğlu, s.164

⁴⁷ Hulusi Arslan ve Diğerleri, “Ahlakın Evrenselliği Açısından İslam ve Modernizm”, **İnönü Üniv. İlahiyat Fak.**

Dergisi, c. 1, sy., 2, (2010), s. 45

⁴⁸ Mehmedoğlu, s.166

⁴⁹ Çağrı, **Anahatlarıyla İslam Ahlakı**, s.137

Dinlerin hepsi insanı yegâne sorumluluk sahibi varlık olarak görmüşlerdir, çünkü şahsiyet olarak kabul edilebilecek tek varlık odur. Zaten ahlakın tanımını yaparken onun bu şahsiyet alanıyla ilgili olduğunu belirtmiştik. Ahlak insan karakterini konu alırdı. Bu da onun sorumluluk sahibi bir varlık olması gerektiğinin aslında en aşikâr yanıdır. Bununla birlikte insan ilahi emirlerin muhatabı olan, kendine ait bir hayat felsefesi, anlayışı olan, bir inancı olan tek varlıktır. Kendisine ahlaki vazifeler bildirildikten sonra bu vazifeleri yerine getirmesi beklenir. Böylelikle önemli bir sorumluluk yüklenmiş olur. Üstlendiği bu sorumluluk, insana akli ve yetenekleri olmayan hayvani hayattan, başıboşluktan uzaklaştıran, kendi duygu ve düşüncelerini yaşama imkânı bulan, iradeli fiilleri ile onu hür kılan olağanüstü bir değer kazandırır.⁵⁰

1.1.3. Ahlak ve Din

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu bölümde ahlak ile din arasında kurulan sıkı bağ hakkında fikir sahibi olmaya çalışacağız. Ahlak ile din hangi ortak paydada birleşmiştir, bunu incelemeye çalışacağız.

Antropoloji bağlamında insan ne sadece ruhi özellikler taşıyan ne de bedeni özellikler gösteren bir yapıdır. O, kendi varlığının tüm şartları içinde değerlendirilmelidir. Bu noktada insanın bilen, anlayan, bir takım filleri işleyen, bir değer kavramına sahip olan, hürriyetleri olan, bir takım şeylerin önceden farkına varabilen ve inanma yeteneği olan bir varlık olduğu kabul edilmelidir.⁵¹ İnsanın bir varlık olarak meydana gelişi, varlığını sürdürmesi ve son olarak da asıl varlığa dönüşü hep ilahi bir güç tarafından olmaktadır. İnsan ancak bu bilgiye sahip olursa kâinattaki yerinin farkında olur. Akledebilme işlevini tam olarak yerine getirir, kalbinin ona kazandırdığı değerleri görebilir.⁵²

Kâinat üzerinde olan olayları fark edebilme, akli çıkarımlar yapabilme, doğruyu yanlıştan ayırt edebilme özellikleri ile insan dünyaya gönderilmiş ve kendisine bir sorumluluk yüklenmiştir. Bu esnada insanın karşısına çıkan en önemli engel yine insanın bizzat kendisidir. Nefsi hazlar, insani istekler insanın ahlaki gelişim sürecinde

⁵⁰ Çağrı, s. 138

⁵¹ **Felsefi Antropoloji**, s. 287-288 Aktaran: İlhan Kutluer, **İlim ve Hikmetin Aydınlightında**, İstanbul: İz Yay., 2001, s.37

⁵² Kutluer, s. 26

disipline etmesi gereken bir yandır. Bu zaafları kontrol altına alamayan insan ahlaki-entellektüel konumunda bir düşme yaşayacaktır.⁵³ Dinler insanı kendi açılarından tanımladıktan sonra ona kâinatta bir yer atfederler. Bununla birlikte insanın evrende var olma sebebini açıklarlar. İnsanın kâinat düzenindeki özgürlüğünden, seçme hürriyetinden bahsederler. Onu diğer varlıklardan farklı kılan yanı bu seçme hürriyeti ve akledebilme yeteneğidir. İnsan bu özellikleri ile seçen, bilen, anlayan, uygulayan bir varlık haline gelir. Yine bu özellikleri ile kültürlerin bir parçası olma özelliği ve medeniyetleri yaşatma yetisi insana ait olur.⁵⁴

Düşünce tarihi boyunca din ile ahlak arasında bir ilişki kurulmuş ve bu ilişki iki şekilde incelenmiştir. Birincisi, dinden ahlaka doğru ikincisi ahlaktan dine doğru giden yoldur. Birinci yolda dini yapı daha fazla ön plana çıkmakta ahlakın dine dayandığı ifade edilmektedir. İkincisinde ise insanın yaşadığı ahlaki altyapı ön plana çıkarak dine dayandırılmaktadır. Ahlaki boyut daha fazla belirginleşmektedir.⁵⁵

Özellikle, Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet gibi dinlerin yer aldığı ortamlarda büyüyen, dini bir temelle yetişen düşünürler ahlakın merkezine Tanrı fikrini yerleştirmişler ve hareket noktası olarak Tanrı'yı belirlemişlerdir. Ahlaki işleyiş onlara göre Tanrı merkezli yürümektedir.⁵⁶ Bu noktada düşünce tarihinde bu fikri savunan bazı düşünürlerden bahsetmek gerekir.

Gazali'ye göre ahlaki yol çok uzun ve meşakkatlerle doludur. İnsanı bekleyen türlü sıkıntılar vardır. İnsanın bu sıkıntı ve zorluklara rağmen bu yolda yürümesi gerekir. Kendi değerlerini tamamlayarak (dürüstlük, doğruluk, sabır, kararlılık vb.) bu yolda yürüyen kimse doğru bir noktaya ulaşır. Ruhunu bu şekilde donatan, mükemmelliğe ulaştıran kişi son noktaya, ilahi aşka ulaşır. Bu durumda da kendisini hem dünyevi hem de uhrevi mutluluğa ulaştırmış olur. Bu düşüncelerinden anlıyoruz ki Gazali de ahlaki olgunluk için dini bir eğitim sürecinden söz etmektedir.⁵⁷

⁵³ Kutluer, s.29

⁵⁴ Kutluer, s.37

⁵⁵ Mehmet Aydın, **Din Felsefesi**, 9. Baskı, İzmir: İzmir İFAV, 2001, s.306

⁵⁶ Aydın, **Din Felsefesi**, s. 307

⁵⁷ M.M.Şerif, **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, 3. Baskı, İstanbul: İnsan Yay., 2000, s.211-212

Gazali'ye göre kişinin bu yolda iyi ve doğru bir şekilde ilerleyebilmesi için ilahi bir yardıma ihtiyacı vardır. Yoksa nefis ve insanın kötü yönleri onu yanlış şeylere meylettirecektir. Allah'tan gelen bu yardım kişinin doğruyu görebilmesi, yanlış ayırt edebilmesi için gerekli olan en temel şarttır. İyi amelleri yapabilmek için sadece gerekli olan, onları görebilmek değil aynı zamanda istemektir. İstikamet olarak ifade ettiği bu durum en az tevfik (Allah'tan gelen yardım) kadar gereklidir. Bir insanın bir şeyi başarması için ona olan isteklilik çok önemlidir. Üçüncü olarak Gazali tasdikden bahseder. Tasdik de Allah'ın insana bahsettiği bir güçtür. Amacı gerçekleştirmek için irade gücüne beden gücünün teslim olması gereklidir. İradi faaliyetler bizi sevk ve idare ederler. Aksi takdirde yapılan yönlendirmeler eksik ve yanlış olur. Son olarak da teyidin gerekliliğini vurgular. O da isteklilik durumunun uygulamaya geçirilmesidir. Bu son aşamadır ve işlemin gerçekleşmesi anlamına gelir. İnsan bu zahmetli yolda yürürken Allah'ın inayeti ve elinden tutması ile ideal olana kendini (bedenini, kalbini) yaklaştırır. Bu arada da ruhunda olması gereken erdemleri öğrenir. Yani insanı ahlaklı olma aşamasında olgunlaştıran Yüce Allah'tır.

Bu olgunlaşma aşamasını yaşayan insan ruhundaki tüm kirlerinden arınmalı, bunun gayreti içinde olmalıdır. Arınan kalp ile ancak insan kötülükleri fark edip onlardan uzaklaşabilir. Bunun da sebebi olarak Gazali dünya sevgisini gösterir. Dünyanın her türlü kirinden, pisliğinden arınmış bir kalpten bahseder. Bunu şöyle bir misalle anlatır. Yunanlılar ve Çinliler bir yarışma yaparlar. Yarışmanın konusu resim ve boyama sanatıdır. Araya bir perde çekerler ve iki taraf maharetlerini sergilemeye başlar. Yunanlılar kendi taraflarını çok güzel renklerle boyarlar, süslerler. Çinliler ise kendi taraflarını sadece cilalayıp parlatırlar. Perde kaldırıldığında Yunanlıların yaptığı resim Çinlilerin yaptığı duvarda çok güzel ve parlak bir şekilde görünmektedir. Kendisinde böyle bir parlatma ve aydınlatma çalışması yapan insanın yansıması elbette mükemmel olacaktır.⁵⁸

Muhasibi de bu konuda der ki; her bir insan farklı yapı ve özellikler arz eder. İnsanlar bir yolun üzerine konmuş farklı renk ve desenlerde sepetlere yığılmış kumaşlara benzer. İnsanların çoğu bu sepetlerin yanından öylece geçip gider. Ancak

⁵⁸ İbn Hacı, **Buluğu'l-Meram**, "Babu'z-Zühed ve'l-Vera" Aktaran: Şerif, s.212

ilgili biri sepetlerin içinde ne olduğunu merak ederse açıp baktığında farklı şeyler görecektir. Bazı sepetlerin içinden hoş kokulu, güzel görünüşlü, insana hoşluk veren kumaşlar çıkacaktır. Bazılarından ise kötü kokulu, kötü görüntülü kumaşlar çıkacaktır. İşte insanlar da bu kumaşlar gibi birbirinden farklı huy ve karakterler, farklı görünümsergileyeceklerdir. Verdiği örnekte Muhasibi, sepeti dolduran kumaşı kişinin ahlakı, ondan gelen hoş kokuları da iyi ahlaki özelliklere benzetmektedir. Aynı şekilde gelen kötü ve rahatsız edici kokuları da insanlara rahatsızlık veren kötü ve eleştirilen ahlaki özelliklere benzetmektedir.⁵⁹

Muhasibi'ye göre bir kimsenin ahlakının güzelleşmesi, olgunlaşması, istenen mertebeye ulaşabilmesi için Allah'ın rızası gerekmektedir. Şöyle ki; bir kimsenin yaptığı davranışlar, takındığı tavırlar Allah'ın istediği, hoşlandığı tarzda ise o kimsenin ahlakı da aynı oranda iyi ve güzeldir. Güzel ahlak olabilmesi için bir ahlaki yapının Allah'ın istediği yönde terbiye edilmiş olması gerekmektedir. Burada ahlak ile din arasında sıkı bir bağ kurmaktadır.⁶⁰

Muhasibi, "Ahlakınızın iyi ve güzel olmasını istiyorsanız Allah'ın emir ve istekleri doğrultusunda şekillendirin." der. Bunu yapmanın ilk yolunun da kalpten ve kalbin fiillerinden geçtiğini söyler. Ahlaki değerleri sadece bilmenin değil kalp başta olmak üzere diğer uzuvlarda da bu bilmenin gerektirdiği tavrın sergilenmesini ister. Sadece bilmenin yeterli olamayacağını, bunun pratiğinin gerekliliğini de vurgulayan Muhasibi ahlak ile tasavvuf arasında da bir bağ kurmuş olur.⁶¹

Ahlaki yaratıcı ile ilişkilendiren Muhasibi, iyi olanın Allah'ın emir ve istekleri kötü ve yerilenin de Allah'ın men ettikleri olarak ifade etmektedir. O, insanın başıboş, kendi haline bırakılmadığına inanır. Allah'ın istek ve iradesi ile insanın ahlakı şekillenmektedir. Buna göre ahlakın temeli dindir.⁶²

Bu noktada Kant'ın görüşleri de Muhasibi ile paralellik arz eder. Kant der ki; insanın ahlaki yaşamı içinde izlemekte olduğu sistemli bir yol vardır ve bu yolun sonu

⁵⁹ **Adabu'n-Nüfus**, s. 95 Aktaran, el- Muhasibi, **er-Riaye (Nefis Muhasebesinin Temelleri)**, Şahin Filiz, Hülya Küçük (çev.), İstanbul: İnsan Yay., 1998, s. 110

⁶⁰ **El-Kasd**, s.93 Aktaran: Muhasibi, s.135

⁶¹ **Er-Riaye**, s. 449 Aktaran: Muhasibi, s.136

⁶² **Er-Riaye**, s. 449 Aktaran: Muhasibi, s. 137

da onu yaratıcıya ulaştırır. İnsanlık tarihinin başından beri ahlak duygusu taşıyan her canlı yaratıcı fikrine sahipti. Kùltürler ve yapılar değışip geliştikçe iyilik ve kötölük kavramları, diğér bazı değérler de farklı anlamlar kazanmaya başladı. Çünkü her insan zihninde farklı sorulara farklı yorumlar getirmek zorunda hissetti kendini. Hayatında her şeye bir anlam kattı. İyiliklerin ve kötölüklerin bir karşılığının olması gerektiğine inandı. Hayatına anlamlar katan amaçlar olmalıydı. Bu amaç çerçevesinde ahlakla bağlantı kurmuş ve ahlakı yöneten aşkın bir varlık olduğuna inanmıştır. Ona göre yeterli bir eğitim sürecinden geçmemiş kimseler bile dünya düzeninin ahlaki bir yönetimden geçmesi gerektiğini ya da geçtiğini algılayabilmiştir.⁶³

Kant'a göre din akla uygundur. Akıl çerçevesindedir ve onunla çelişmez. Ona göre farklı inanç sistemleri veya insanların farklı inançları olabilir ancak din tektir.⁶⁴ Kant ahlaki hükümlerin ilahi emirler demek olduğunu savunur ve bu gerçek olan dinin ta kendisidir. Ahlaki hükümlerin sahip oldukları güç kendi içlerinden gelmektedir. Bu hükümler ilahi buyruklarla çatışmamaktadır. Kısaca Tanrı buyruğu olarak bile ifade edilebilir.⁶⁵ Böyle bir din anlayışı ahlakın kendi öz yapısına aykırı düşmemektedir. Ahlak kurallarına uyan her kimsenin Tanrı'nın gölgesinde yer edineceğini düşünür. Ona göre iki türlü din anlayışı vardır. Birincisi tarih içerisinde belirli vahiylerle şekillenmiş, akılla bağdaşmayan, nesilden nesile, zaman zamandan göre değışen dindir ve bu din evrensel değildir. Ahlak kurallarıyla örtüşen din ona göre asıl dindir. Kant'a göre dinler diğér özelliklerinin yanında ahlaki hükümlere yer vererek akla yardımcı olmuşlardır.⁶⁶

Anlıyoruz ki, insan hayatındaki iyi, doğru, güzel, yanlış, eğri, kötü tespitlerini yapan dini bir otorite vardır. Kurallar belirlenir, yasaklar konur ve insanlardan bunlara uyması beklenir. Bütün dinlerde ortak olan, olması gereken ideal insan portresini çizmek ve insana bunu öğretmektir. İnsanların birbirleri ile insanların yaratıcı ile olan ilişkilerini düzenlemeye ve insan hayatını bir sisteme oturtmaya çalışmışlardır. Bu

⁶³ C. J., s. 128-9 Aktaran: Mehmet Aydın , **Tanrı Ahlak İlişkisi**, 1. Baskı, Ankara: TDV Yay.,1991, s. 28

⁶⁴ **Religion**, s. 105-6 Aktaran: Aydın, **Tanrı Ahlak İlişkisi**, s.131

⁶⁵ **Religion**, s. 90 n. 1 Aktaran: Aydın, **Tanrı Ahlak İlişkisi**, s. 131-132

⁶⁶ **Religion**, s. 95-143 Aktaran: Aydın, **Tanrı Ahlak İlişkisi**, s. 132-133

sistemi koyarken de bir takım kurallar belirlemişler ve insanların da bu kurallara uymalarını istemişlerdir.⁶⁷

1.1.4. Ahlak ve Felsefe

Felsefi çevrelerde ahlak kavramı, eğitim, uyum, nezaket vb. tanımlamalardan farklı olarak ifade edilmektedir. Daha sistemli bir çalışma olup eğitim içerikli olan tavsiye boyutundan uzaktır. Daha ziyade ahlaka konu olan nefsi tanımak, ahlakın eğitim süzgecinden geçirilip geçirilemeyeceği, ahlakın değişmezliği ya da değişilebilirliği, yüksek sıfatlı erdemler, kötülük kavramı, irade ve mahiyeti, hayır ve şer kavramları üzerinde durur. Bunlar üzerinde tartışmalar sürüp gitmiş ve bu konularda fikirler beyan edilmiştir.⁶⁸

İslam filozofları ahlakı çok fazla önemsemiş, insanlar için en önemli ihtiyaçlardan ve erdemlerden saymış, olmaması halinde büyük bir eksiklik olacağını ifade etmişlerdir. Ahlakı rasyonalist bir şekilde değerlendirmişler ve akla önem vermişlerdir. Akılcı bir çözümle olaylara yaklaşmışlardır. Aklın iyi ile kötüyü ayırt etmede yetkin olduğunu düşünmüş, nassa pek yaklaşmamışlardır. Ancak filozofların ahlaka yaklaşımı ile din adamlarının ahlaka yaklaşımı arasında fark olamayacağını, çünkü dinin akla aykırı olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Allah'ı bulma konusunda din ile çatışmayan aklın iyi ile kötüyü fark etmede de aynı sonuca varacağını düşünmüşlerdir.⁶⁹

Filozoflar ahlakı yorumlamada farklı ifadeler kullanmışlardır. İslam filozoflarından Farabi en yüksek gayeye ulaşmak için faziletli devletten bahsetmiş, en büyük gayenin de Allah'a ulaşmak olduğunu söylemiştir.

İhvan-ı safa risalelerinde barışa ve sevgiye dayalı herkese açık bir ahlak anlayışı vardır. Onlara göre din ile felsefenin birbiriyle çelişmesi imkân dâhilinde değildir. Bu ancak felsefe ile dini tam olarak bilmeyenler arasında olabilir.⁷⁰

⁶⁷ T. Mengüşoğlu, **Felsefeye Giriş**, İstanbul, 1983, s. 275 Aktaran: Recep Kılıç, **Ahlakın Dini Temeli**, 1. Baskı, Ankara: TDV Yay., 1992, s.4

⁶⁸ Çağrı, s. 81

⁶⁹ Çağrı, s.82

⁷⁰ **Resailu İhvani's-Safa**, IV, s. 44 Aktaran: Çağrı, **Anahatlarıyla İslam Ahlakı**, s. 85

İbn-i Sina bu konuda biraz daha tasavvufi bir yaklaşım sergiler. Ona göre insanın hayra ulaşabilmesi kendinde var olan özelliklerini, kendi yeteneklerini en üst seviyeye çıkarması gerekir. Ancak bedenın istek ve arzuları onu Mutlak olana yaklaşımdan alıkoyar. Asıl büyük lezzet Kadir-i Mutlak olana ulaşmaktır, der. Nefis ancak ahlaki özelliklerle donanırsa, yüksek erdemleri meleke haline getirirse büyük mutluluğa, ahiret saadetine ulaşmış olur.⁷¹

İslam filozofları içerisinde ahlaki konulara en fazla yer veren İbn Miskeveyh insanın âlemdaki en büyük değer olduğunu düşünür ve insanları buna uygun davranmaya davet eder. İbn-i Sina gibi insanın en büyük mutluluğunun Allah'a yakınlaşmak ile olacağını savunur.⁷²

Tasavvufa yakın ifadeler kullanmakla beraber İbn Miskeveyh aç, susuz kalarak geliştirilen zühd hayatının insan tabiatına aykırı olduğunu düşünmüştür. İslam kültüründe insanların toplum içinde olmasını gerektiğini düşünen filozof, caminin, hac ibadetinin öneminin birlik ve beraberlik içinde, sevgi çerçevesinde önem arz ettiğini belirtmiştir. Bunun için tasavvufta olduğu gibi tenhaya çekilip toplumdan uzaklaşmayı doğru bulmamıştır. Sevginin ancak insanlar arasında yaygınlaşabileceğini düşünmüştür.⁷³

İnsanın saadete ulaşması için içtimai bir hayatının olması gerektiğini düşünür. Çünkü bir insan toplum içinde ahlaki ve fikri gelişimini sağlayabilmek için hem kendi tecrübelerini kullanır hem de başkalarının tecrübelerinden faydalanır.⁷⁴

Bir diğer İslam filozofu Nasiruddin et Tusi de ahlak konusunda eserler ermiştir. Tusi de insanın sosyal bir varlık olmasından hareketle ahlakın temelinde toplumun var olduğunu kabul eder. Bununla birlikte o tasavvufi bir yolculuk ile en yüksek gayeye, yüce yaratıcıya ulaşmayı hedeflemiştir. Bunun için tasavvufi bir yolculuktan söz eder. Birinci aşama hazırlık aşamasıdır ve gerekli olan şartlar: “iman, niyet, doğruluk, Allah'a yönelmek ve (hulus)'tur.” İkinci aşamada kişinin seyr-u süluk'unda ona engel olacak

⁷¹ İbn Sina, **Risaletu'l-kader** (Mecmuatu'r-resail içinde), s. 247-248: **en-Necat**, s. 294 vd. Aktaran: Çağrııcı, **Anahatlarıyla İslam Ahlakı**, s. 86

⁷² İbn Miskeveyh, **Tehzibu'l Ahlak**, s. 66-67 Aktaran, Çağrııcı, s. 87

⁷³ İbn Miskeveyh, **Tehzibu'l Ahlak**, s. 171 Aktaran: Çağrııcı, s. 88

⁷⁴ Ülken, **İslam Felsefesi Tarihi**, s. 191 Aktaran: Yurdagül Mehmedoğlu, “Evrensel Ahlak Anlayışının Oluşumuna Klasiklerden Bir Katkı: Tehzibü'l Ahlak”, s.203

her türlü dünyevi ilgilerden uzaklaşmaktır. Bu engelleri aşmaktır. Bu aşamada da altı esas vardır: “tevbe, zühd, fakr, riyazet, muharabe, murakabe ve takvadır.” Üçüncü aşamada: “halvet, tefekkür, korku ve hüzn, ümit, sabır ve şükür” vardır. Dördüncü aşamada hedefe ulaşmadan önce edindiği bilgiler vardır. Bunlar “Allah’a bağlılık, bağlılıkta istekli olma, Allah sevgisi, Allah’ı bilme, Allah’a sarsılmaz iman ve ruhun dinginliğidir.” Beşinci aşamada: “tevekkül, rıza, teslim, tevhid, vahdet ve ittihad’dır.” Son aşamada ise: “Allah’tan yok olma işlemi, en yüksek noktaya ulaşır ve yolcu Allah’ın birliğinde kaybolur.”⁷⁵

İslam düşünce tarihinde insanın konumu varlıklar silsilesinde dikey boyutun yatay boyuta tezahürü olarak yorumlanır. Çünkü sadece insan, akli melekesi ile Mutlak olana varma, kemale erme vasfını kendinde taşır. Kendi benlik gücünü keşfedebilen yalnızca insandır. Kozmik çerçevede insanı en üstün konuma getirme özelliği daha insanlığın ilk başında ilk insanla beraber insana verilmişti. İlk isimler ona öğretilmiş, ilk defa insan bir eğitimden geçirilmişti.⁷⁶

Filozoflar insanı nefis bazında değerlendirmiş ve çalışmalarını bu noktada yürütmüştür. İnsanın mahiyetini bir akıl ve irade bazında değerlendirmiş, varlık silsilesinde onu en üst konuma getirmiştir. İnsanı yapısal özellikleri bakımından sadece düşünebilen, üreten, yapan, fiili bir canlı olarak görmemiş, aynı zamanda yaratılışı gereği toplumun bir parçası olarak görmüş, toplum ve siyaset bazında ona görevler yüklemiştir.

Tasavvufta ise bir zühd ahlakı kavramı gelişmiş, insanda niyet ve azmi, istekliliği ön plana çıkarmıştır. İnsanı kemal sıfatlarla donatmış ve kemal noktasına ulaşması bakımından değerlendirmiştir. Kemal özellikleri ile insan ilahi vahyin yegâne muhatabı, kâinatın var edilme sebebi, hem de evrenselliğin tek taşıyıcı nüvesi olarak algılanır.⁷⁷

Yine bazı filozoflara göre insanda kayıtsız ve şartsız bir ahlaki sorumluluk vardır. Bu sorumluluğun kökenine inmeye çalışan filozoflar aşkın bir varlığa

⁷⁵ Şerif, s. 378, 379

⁷⁶ Eaton, “Man”, s. 358-377 Aktaran: Kutluer, s. 39

⁷⁷ Kutluer, s. 40

ulaştıklarını belirtirler. Derler ki tecrübelerimize göre ahlaki yükümlülüğün bir yaptırım gücü vardır. Onun bu özelliği kişinin kendisinden değil aşkın olan ve evrensel olan bir varlıktan gelmektedir. Sadece bir vicdanımızın olması ve bizi yönlendirmesi bile bir Tanrı kavramını ortaya çıkarmaktadır.⁷⁸

A.E. Taylor der ki; biz çok fazla anlayabilsek de anlayamasak da bizi bizden yüce bir varlığa ulaştıran ahlaki deliller vardır. İnsanın olgunluğunun da en önemli göstergesi bu yoldan geçmektedir. İnsanlar ahlaki bir yolculuğa çıktığında hep daha iyiye ulaşmaya gayret ederler. Bu da insanlara ahlaki bir ideal kazandırır.⁷⁹

Taylor'a göre ahlaki olgunlaşma sürecinde üstünlük, Tanrı'nın elindedir. Çünkü Tanrı hem tüm var olanların hem de ahlaki tüm değerlerin sahibi ve kaynağıdır. Tam anlamıyla insandaki ahlaki olgunluk bu yüce varlığın doktrinlerine karşılık vermesiyle başlar. Ahlaki ilerleme ancak Tanrı'ya doğru ilerleme ile mümkündür.⁸⁰

İlahiyatçı filozof H. J. Newman da diğer filozofların görüşlerine katılır türde bir görüş sunar. O vicdandan hareket eder. Der ki; kişi vicdanının sesini dinleyerek kendini aşan bir varlığa ulaşır. Bu varlık bazı sınırlar koyucu bir güçtedir. Bu emirler veren varlık insana sorumluluk duygusu, edep vb. duygular kazandırabilecek kuvvettedir. Bu noktaya varmadan önce Newman şöyle bir tahlil yapar; vicdanın iki yönü vardır. Birincisi, hatalarımız ve güzel yanlarımız konusunda bilgi veren, ahlaki duygular kazandıran yönü. İkincisi, bu bildiklerimizi uygulamamızı sağlayan talep etme yönü.⁸¹

Alman düşünce adamlarından Fichte ahlak üzerine çalışmalar yapmış, fikirler üretmiştir. Ona göre her şeyin temelinde ahlak vardır. Devletin siyasal yapıda kalkınabilmesi, yükselebilmesi için ahlaki bir altyapıya ihtiyaç vardır. Ahlakı bünyesine sindirmiş olan kimse hak kavramını da içinde barındırır. Bu da devlet işleyişi açısından en gerekli kavramdır. Devletin bir hukuk kurumu olarak değil eğitim kurumu olarak

⁷⁸ **Does God Exist**, Collins 1961, s. 133 vd; krş. D.A. Pailin, s. 171 Aktaran: Aydın, **Din Felsefesi**, s. 102

⁷⁹ A.E.Taylor, **The Faith of a Moralist**, London 1930, s. 101 Aktaran: Aydın, **Din Felsefesi**, s. 102

⁸⁰ Taylor, s. 22-3 ve 229 Aktaran: Aydın, **Din Felsefesi**, s.103

⁸¹ Aydın, **Din Felsefesi**, s. 107

görülmesi gerektiğini savunur. Böylelikle devlet eliyle ahlaklı bireyler yetişmesine zemin hazırlanmış olur.⁸²

Materyalist düşünce akımında yer alan düşünürlerden Strauss da ahlak konusunda kafa yormuş düşünürlerdendir. Ona göre bir toplumda ve bir devlette ahlaki niteliklerin olması zorunludur. Yoksa her ikisi de çökmeye mahkûmdur. Bir insanda ahlaki özellikler, merhamet duygusu, güvenme duygusu vb. duygular olmasaydı insanların bir arada yaşaması imkânsız olurdu.⁸³

Öyle görülüyor ki felsefi çevrelerde insan ahlaktan yoksun bir varlık olarak düşünülmemiştir. Ahlakın temeli insandır. İnsan ise toplumdan bağımsız düşünülmemiş, toplumun hatta devletin sağlam olması için insanın ahlaka yakınlığının önemi belirtilmiştir. Bu noktada da filozofların çoğu ahlak ile yüce bir yaratıcı arasında bağ kurmuştur.

1.1.5. Din Eğitimi ve Ahlak

Bu bölümde ahlakın bir din eğitimi meselesi olması boyutunu inceleyeceğiz. Eğitim olmadan ahlaki bir yapıdan, ahlaki bir düzenden, ahlaki bir toplum yapısından söz etmek olanaksızdır.

Değer kökenlerinin dini referanslara dayandığı İslam kültüründe ahlak da benzeri bir yaklaşımdan oluşur. Kaynağı ve sonuçları itibari ile ahlak dinin özüne dayanmaktadır.

Bir ahlaki yargı ve davranıştan söz etmek istiyorsak bunu bir kültüre dayandırmak durumundayız. Çünkü ahlaki bir var oluş bireyin toplum içinde var olması ile mümkündür. Bireyin insanlar arasında yer aldığı toplumsal yapıdaki ilkeler, kurallar ve inançlar insanlar tarafından oluşturulur ve yönlendirilir. Ahlakın tanımlanması için bir kültürel çevreye ihtiyaç duyulmaktadır.

⁸² Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, 4. Baskı, İstanbul: İnkılap Yay., 1994, s. 64

⁸³ Akarsu, s. 107

Bu kültürel çevre içerisinde yar alan birey evrensel olan ahlak anlayışına ulaşabilmek için kendi özgünlüğünü koruyarak, sorumluluklarının farkında olarak ahlaki bir tavır sergilemelidir. Çünkü ahlak aşkın bir değerler sisteminde sorumlu bir varlık olan insanın özgür iradesiyle sergilediği inanç, tutum ve davranışların tümüdür.⁸⁴

Konumuza eğitimin tanımını yaparak başlamak istiyoruz. Arapça “rab” kelimesinden gelen terbiye (eğitim) kelimesi lügatlerde “bir şeyi düzenlemek, olgunlaştırmak” anlamlarına gelir. Terbiye eden manasındaki “rab” kelimesinin Kur’an’da sıkça kullanılması İslamın eğitime verdiği önemin en önemli göstergelerinden biridir.⁸⁵ Bununla ilgili işaretlerden bir diğeri ise Kur’an- Kerim’in ilk ayetinin “Oku!”⁸⁶ emriyle başlamasıdır.

Dinin eğitim ile bağlantısını Hz. Peygamber şu şekilde kurmaktadır. “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” Hadis-i şeriften yola çıkarak denilebilir ki; din eğitimi güzel ahlak ve fazilet sahibi bireyler yetiştirmektir.⁸⁷

Din eğitiminin temel hedefi iyi insan yetiştirmektir. Eğitimde, yetişmekte olan bireyin bütün yeteneklerini dikkate almak ve fıtratına uygun davranmak esastır.⁸⁸ Fıtrata uygun davranmakla beraber bireysel farklılığın da dikkate alınması önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Bireysel farklılıklar kişilere özel ve onların yapılarına uygun eğitim yöntemlerini de beraberinde getirir. Zekâ yapıları aynı olmasına rağmen iki insanın algılama ve anlama yapıları farklılıklar oluşturabilir.

Bu noktada Hz. Peygamberin eğitim metodu tüm eğitimcilere yöntem oluşturacak niteliktedir. Hz. Peygamber muhataplarının her birisinin yapılarının farklı olduğunu dikkate alarak farklı anlatım yöntemleri kullanmıştır. Aynı şekilde kimseyi bir başkasına örnek göstermemiştir. Bu yöntem evrensel bir eğitim anlayışının temellerini

⁸⁴ Yurdagül Mehmedoğlu, “Evrensel Ahlak Anlayışının Oluşumuna Klasiklerden Bir Katkı: Tehzibü’l Ahlak”, s. 305

⁸⁵ Nevzat Ayasbeyoğlu, **İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur’an-ı Kerim’in Eğitim İle İlgili Ayetlerinin Tahlili**, İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1991, s. 16-17

⁸⁶ **Kur’an-ı Kerim**, Alak Suresi, Ayet 1

⁸⁷ İmam Malik, **Muvatta**, Hüsnü’l-Huluk, bab, 1 Aktaran: Mustafa Öcal, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, Ankara:TDV Yay., 2001, s. 5

⁸⁸ Ömer Çam ve Diğerleri, “Din, Dil, Kültür ve Eğitim”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sy., 1, (1994), s. 29

oluşturmuştur. Bireylerin her birisi farklı özellikleri ve yönleri ile evrene katkıda bulunabilecek bir konumdadır.⁸⁹

Eğitim insanı tüm özellikleri ile ele alan bir bakış açısı sergiler. Eğitimin temel yönleri zihnin, duygunun, iradenin ve bedenin eğitimidir. Eğitimin en önemli görevi akıl kuvvetlerini güçlendirmeye yöneliktir. Bunun için zihin eğitimi ön plandadır. Bilgi aktarımı için zihin eğitime ihtiyaç vardır. Ancak zihin eğitimi ile birlikte ruhi eğitim, iradenin güçlendirilmesi, insan istek ve dürtülerinin kontrol altına alınabileceği bir eğitimin verilmesi şarttır.⁹⁰

Eğitimin asıl gayesi ahlaki bir karakterin oluşmasıdır. Bu manevi karakterin oluşabilmesi için de dört temel unsura ihtiyaç vardır:

1. İrade kuvveti
2. Muhakeme açıklığı
3. İnce duygulu olma
4. Ruhun derin bir algılama gücünün olması⁹¹

Bu dört unsurun ahlaki karakterin sağlanması için kaçınılmaz öğeler olduğu üzerinde durulmuştur.

Karakter oluşumunun sağlanabilmesi için ahlakın öğrenilmesine ihtiyaç vardır. Bu, insanoğlunun kalıtsal bir özelliği değildir. Karakter formasyonu için insan ile toplum arasındaki ilişki de son derece önemlidir.⁹² Kişiler arası ilişkilerde ahlaki bir algılama söz konusu olacaktır. Burada amaç toplumla ve diğer insanlarla ilgili, empati kurabilen bireyler yetiştirmektir.⁹³ Adler karakterin ahlaki değerinden öte sosyal yönü üzerinde durur. Ona göre bir insanın çevresinde nasıl bir izlenim bıraktığı ve çevresi ile nasıl bir iletişim içinde olduğu onun karakter yapısını gösteren özelliklerdir.⁹⁴

⁸⁹ Yurdagül Mehmedoğlu, **Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi**, İstanbul: Rağbet Yay., 2001, s. 26-27

⁹⁰ Hasan Mahmut Çamdibi, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali**, İstanbul: Han Neşr., 1983, s. 39

⁹¹ Kerschensteiner, s. 52 Aktaran: Çamdibi, s. 46-47

⁹² Geir Afdal, “Ahlak Eğitiminin Analizi: Bir Tipoloji”, Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Şeyma Arslan, Mahmut Zengin (Ed.), **Değerler ve Eğitimi** içinde (333-353), 1. Basım, İstanbul: DEM Yay., 2007, s. 349

⁹³ Afdal, s. 350

⁹⁴ Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, s. 148 Aktaran: Çamdibi, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali**, s. 100

Bu noktada din de insandan benzer bir tavır beklemektedir. Din insanın öncelikle kendi iç yaşantı düzeyinde eğitilmesini beklemektedir, ardından da içselleştirdiği manevi değerlerle donanmış bireylerden oluşan bir toplum yapısını hedeflemektedir.⁹⁵

İnsan yapısında hem olumlu hem olumsuz nitelikler mevcuttur. Olumsuz niteliklerin olumluya dönüşebilmesi için insanın her yaşta eğitmeye ihtiyacı vardır.⁹⁶ İslam kültürü geleneğinde eğitim çok erken bir dönemde başlaması gereken bir süreçtir. Bireyin dinen mükellef sayılmadığı yıllar onun karakterinin şekil aldığı yıllardır. İşte bu ilk çocukluk yıllarında aile-çocuk-din ilişkisi en önemli dönemini geçirmektedir. Bireyin her tür bilgiyi aileden aldığı bu dönem din eğitimi açısından kaçırılmaması gereken bir fırsat dönemidir. Allah bu noktada ebeveynlere bir sorumluluk da yüklemektedir. “Kendini ve ehlini (çoluk çocuğunu) ateşten koru. O ateş ki, onun yakıtı insanlar ve taşlardır.”⁹⁷

“Her doğan İslam fitratı üzeredir.”⁹⁸ düsturunca insan iyilik ve kötülük kavramlarını sonradan öğrenir. Aile ile başlayarak çocuğun çevresinde ona etki edebilecek tüm kişi ve kurumların onun eğitiminde payı büyüktür.

Birey her an eğitilebilecek durumdadır. Her dönemde de insan din eğitiminin muhatabıdır.

İnsanı merkeze aldığında din, bir ahlak ve eğitim kurumudur. Bu anlamda insandan da çok şey beklemektedir. Dine göre eğitim ulaşılması gereken bir hedeftir. İnsandan da beklentisi bu yöndedir. Din eğitiminin en temel hedefi insanların tam bir sorumluluk içerisinde, kendi farkındalıklarını keşfetmiş, bilinçli bireyler olma yolunda ilerlemesidir. Dini inanç ve ilkeler insan hayatına işlemelidir. İnsan davranışlarına etki eden bu ilkeler insanın değişimi açısından dinin en önemli eğitim boyutunu bize göstermektedir.⁹⁹

⁹⁵ Yurdagül Mehmedoğlu, **Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi**, s. 84

⁹⁶ Mahmut Çamdibi, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, 1. Basım, İstanbul: Çamlıca Yay., 2003, s. 38

⁹⁷ **Kur'an-ı Kerim**, Tahrir Suresi, Ayet 6

⁹⁸ Buhari, Cenâiz 92

⁹⁹ Hayati Hökelekli, **Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, İstanbul: Timaş Yay., 2011, s. 212-213

Ahlaki uygulama alanında din eğitimcileri farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bazıları toplumun amaç ve ihtiyaçlarını merkeze alarak insanı bir katılımcı olarak kabul etmişlerdir. Diğer yaklaşımda ise kişisel değerler hayata geçirilmiş, hem akılcı hem de duygusal bir tavır sergilenmiştir. Bu yaklaşımların birincisi dış etkenlere daha bağlı kalmış ve insanın bu etkenlere göre kendini gerçekleştirmesini sağlamıştır. İkincisinde ise kendini gerçekleştiren insan değerlerin belirleyicisidir.¹⁰⁰

Gazali'ye göre, insan ahlakı din eğitimi vasıtası ile şekillenir ve ona göre bu durum zaruridir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ahlakınızı güzelleştiriniz.” buyurmuştur. Bu ifadeden ahlakın geliştirilebileceği, din eğitimi vasıtası ile düzeltilebileceği çıkarımını yapmaktadır. Gazali varlık türlerini değişebilirlik açısından iki gruba ayırıyor. Birinci grup insan iradesini aşan varlıklardır. Kendi varlığını tamamen kazanmış, değişme imkânı olmayan varlıklardır. Gök ve yerdeki tüm cisimler, hayvanlar vb.¹⁰¹ İkinci grup ise yaratılış itibarıyla eksiklikleri bulunan ancak şartlar olgunlaştığında mükemmele ulaşabilen varlıklar. Burada Gazali şöyle bir benzetme yapıyor: Hurma çekirdeği asıl itibarı ile ne bir hurma ağacıdır, ne de bir elma. Ancak belli uğraşlardan geçtikten sonra hurma ağacına dönüşme kapasitesi vardır. İşte diyor Gazali insandaki şehvi ve gazabi duygular da böyledir. Hurma çekirdeğinden elma yetiştiremezsiniz. Bunun gibi bu duyguları da tamamen yok edemezsiniz ancak şekle sokup terbiye edebilirsiniz.¹⁰²

Mevlana'nın eğitim anlayışında da en önemli nokta insanın nefsinin ve şahsiyetini temizlemesidir. Bir eğitim faaliyeti insanı geliştirmek ve yenilemek için yapılır. Bunun için de arınma şarttır. Eğitim insanı kötü duygulardan, kötü fiillerden, kötü düşüncelerden, gururdan arındıran bir faaliyettir.¹⁰³

Gazali insanları eğitimi çabuk veya geç algılamaları bakımından ikiye ayırıyor. Bu ayrımın da iki sebebi var. Birincisi; insanda var olan bazı güçler vardır. Bedeni arzular (şehvet) ve korunma gücü (gazap). Bunlar gelişimleri açısından farklılıklar

¹⁰⁰ A. Maslow, **Toward a Psychology of Being**, Princeton 1970; C. Rogers, **Freedom to Learn**, Colombus 1969
Aktaran: Yurdağül Mehmedoğlu, **Küreselleşme Ahlak ve Değerler**, s.162

¹⁰¹ **El İhya**, III, 48 Aktaran: Mustafa Çağrı, **Gazali'ye Göre İslam Ahlakı**, 3. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1982, s.158

¹⁰² **El İhya**, III, 48; **Mizanü'l amel**, s. 67-68 Aktaran: Çağrı, **Gazali'ye Göre İslam Ahlakı**, s.159

¹⁰³ Mustafa Usta ve Diğerleri, “Mevlana'nın Eğitim Anlayışında Arınma”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sy., 1, (1994), s. 201

gösterebilmekte ve bu farklılıklar da ahlaki gelişimi etkileyebilmektedirler. İkincisi; insanın sahip olduğu huy ve arzulara uygun davranması. Bunları ahlaki eğitime etki eden faktörler olarak görmektedir.¹⁰⁴

Din eğitiminin ve eğitim veren kurumun en temel amacı kişinin ahlaki gelişimine katkı sağlamaktır. Din eğitiminin ana hedeflerinden biri de kişiliğimizin bir parçası olan ahlaki davranışlarımızı ahlaki yargılar sayesinde aktif hale getirmek olmalıdır.¹⁰⁵ Ahlak eğitimi kişinin iç dinamizmini canlandırır. Vicdanlı, özgür iradeli bireyler bu sayede yetişir ve gelişir. Ahlak eğitimcisi, öğrenci hangi gelişim sürecinde ise ona uygun ölçülerde doğruyu yanlış fark etmesi, bu konuda fikir üretebilmesi, tartışması, değerlendirmeler yapması, davranış modeli geliştirmesi noktasında öğrenciye yol gösterici bir model oluşturur.¹⁰⁶

İslam düşünce geleneğinde en temel kaynak olan Kur'an-ı Kerim insanın kendini bilmesi, anlaması ve geliştirmesini ondan beklemektedir. Bu gelişimin ardından gelen, yaratıcıya ulaşmak ve O'nu tanımak olmalıdır.¹⁰⁷ Maneviyatın doruk noktası diyebileceğimiz bu durum insanın ulaştığı nihai huzuru kendisine bahşetmiş olur.

¹⁰⁴ Çağrııcı, **Gazali'ye Göre İslam Ahlakı**, s. 159

¹⁰⁵ John Dewey, **Eğitimde Ahlak İlkeleri**, A.F. Oğuzkan (çev.), Ankara, 1996, s. 18 Aktaran, Kaya, s. 191-192

¹⁰⁶ Kaya, s. 192

¹⁰⁷ Hökelekli, s. 214

1.2. DEĞERLER, AHLAK VE DİN İLİŞKİSİ

Bu başlığımızda değer ne olduğu, değer çeşitlerini açıkladıktan sonra değer ve değerler arasındaki bağlantıyı ifade edeceğiz. Değerlerin dindeki yerini, ahlaki değerlerin yapısını belirttikten sonra değerler eğitimi hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1.2.1. Değer Nedir?

Değer, ‘Bir şeye karşılık olma’ anlamında kullanılan Türkçe bir kelimedir ve ‘değmek’ kökünden türemiştir.¹⁰⁸ İngilizcede ‘value’, Osmanlıcada ‘kıymet, baha, cevher’ anlamlarında kullanılmıştır.¹⁰⁹

Değer sözlükte, bir şeyin tam karşılığı, sahip olduğu yüksek vasıf, kıymet anlamında geçmektedir. Bir diğer tanımla, toplum içinde insanın insan olarak yaşamasını, toplumla ve diğer insanlarla uyumunu sağlayan, paylaşılmış, yaygınlaşmış ve netice olarak benimsenmiş tutumdur.¹¹⁰

Değer sadece insanla ilgili, insanın başarılarıyla ilgili bir olgudur. Tür olarak insan, varlıklar içerisinde yaşayabildikleri, gerçekleştirebildikleri ile yeni boyutlar kazandırmaktadır. İnsan bu şekilde değer kazanır, yaptıkları ve gerçekleştirdikleri ile. Bu anlamda değerli olan bir şeyi değersizlerden ayıran fark budur. Belli bir amaç ve anlam katması.¹¹¹

Bir başka değer tanımlaması yapılırken araçsal ve içsel değer ayrımı yapılmıştır. Buna göre bir şeyin değeri bir amaca hizmet eder ona araç olursa araçsal değer deriz. Yani o şeyin bizim için taşıdığı değerdir. İçsel değer ise, herhangi bir

¹⁰⁸ Orhan Hançerlioğlu, “Değer”, **Felsefe Ansiklopedisi**, 1. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976, s.275 Aktaran: Hamdiye Yağcı, “Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Zeytinburnu Örneği)”, **(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE, 2006)**, s. 50

¹⁰⁹ Yağcı, s. 50

¹¹⁰ **Büyük Türkçe Sözlük**, “Değer”, İstanbul: Pınar Yay., 2008, s. 350

¹¹¹ İonna Kuçuradi, **İnsan ve Değerleri Değer Problemi**, 2. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1998, s. 42

amaca araç olmayan kendi içinde bir amaç taşıyan değerdir ve bu değer in yeri başka bir şeyle doldurulamaz.¹¹²

Bir felsefe terimi olarak değer, arzu edilen şey, olaylarla ilgili insanların takındığı tavır olarak ifade edilmiştir. Genel bir ifade ile doğru, iyi, güzel olarak üç esas belirtilmiştir. Değer kavramı yani olması gereken ile hakikat yani gerçekte olmuş olan arasında bir fark vardır. Değer, bir olgu ve nesne hakkındaki bir temenniye, bir ihtiyacı ifade eder. Değerde özellikle belirtilen kavram inançtır. Örneğin “Ahmet yalan söylemez.” cümlesi “Ahmet yalan söylemedi.” cümlesinden farklıdır. Birinci cümlede bir inanç söz konusudur. Değerde bir zaman ve mekân bağlantısı olmamalıdır.¹¹³

Bir de nesnelere yüklediğimiz değerler vardır. Bu noktada değer denilen şey bireysel değerlendirmelerin bir ürünüdür. Aslında tabiattaki hiçbir şey tek başına değerli değildir. Onları değerli kılan insanların ta kendileridir. Bir şeye değer yüklemek için o şeyi arzulamak, ilgi odağı haline getirmek gerekir. Değer bir nesne ile ona ilgi duyan özne arasındaki ilişkiye verilen isimdir.¹¹⁴

Örneğin sevdiğimiz bir kişi tarafından bize hediye edilen bir kitap bizim için çok değerlidir ancak aynı kitap başka insanlar tarafından aynı şekilde değerli görülmeyebilir. Bu nesnelerin değer durumlarının kişiden kişiye fark edebildiği anlamına gelir. Burada göreceli bir durum arz eden kısım ikinci kısımdır. Yani o şeye biçilen değerdir. O şeyin kendi değeri değildir. Buna felsefede ‘değer yükleme’ denmektedir.¹¹⁵

Bir şeye değer yükleme, değer verme bir manaya bağlıdır. Bu mana bir anlama ve anlayış çerçevesine, bu çerçeve de bir medeniyet havzasına bağlanır. Bu anlamlandırma biçimi bir kişilik şekillenmesi oluştururken bir yandan da tarihten gelen bağlarla geleceğe dair umutları birleştirir ve “şimdi”nin değerlerini oluşturur.¹¹⁶

¹¹² Sabri Büyükdüvenci, “Değer’in Değeri Üzerine”, Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri, Şahabettin Yalçın (Ed.), **Bilgi ve Değer** içinde (249-253), 1. Basım, Ankara: Vadi Yay., 2002, s. 250

¹¹³ **Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü**, “Değer”, Ankara: Akçağ Yay., 2004, s. 100

¹¹⁴ Büyükdüvenci, s. 252

¹¹⁵ Harun Tepe, “Değerler ve Değer Bilgisi”, **Bilgi ve Değer** içinde (342-353), s. 346-347

¹¹⁶ Şevket Yavuz, “Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı”, **Değerler ve Eğitimi** içinde (89-110) s. 90

1.2.2. Değer Çeşitleri

Değer araştırması yapılırken bir takım ayrımlar söz konusu olmuştur. Değer kavramının bile tek bir tanımı yapılamazken tek bir değerden bahsetmek de söz konusu değildir.

Değerler üzerine çalışan değer kuramcıları değerlerin çok ve çeşitli olduğunu vurgulamış, aynı zamanda da değerlerle ilgili gerçekliğin farklı biçimlerini uyarlama yoluna gitmişlerdir.

Değerin özünün ne olduğunu açıklamaya çalışan değer kuramcıları bir değer öğretisi içinde değer kavramının farklı türlerinden bahsetmişlerdir. Bazılarına göre amacını kendi içinde taşıyan değerler ile bazı değerlere arabuluculuk eden araçsal değerler mevcuttur.¹¹⁷

Değerlerle ilgili yapılan başka ayrımlar da vardır. Örneğin; Şekli olarak olumlu-olumsuz, değişebilen-mutlak, öznel-nesnel ayrımı vardır. İçerik olarak hoş, yararlı, kullanışlı, mantıki doğru, ahlaki açıdan iyi, estetik açıdan güzel ayrımları vardır.¹¹⁸

Bir diğer ayrım da ise belli başlı değerler olarak; dini değerler, dil değerleri, ahlaki değerler, hukuk değerleri, teknik alandaki değerler, iktisat değerleri, fikir ve sanat değerleri ifade edilmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde değerler insanlara farklı şekillerde görünmüştür.

❖ Bazı değerler insan ile eşya arasındaki ilişkilerle alakalıdır. Doğrudan doğruya maddi olan, duyulabilir olan ve somut şeylere aittir.

❖ Sanatla ilgili olan değerler de duyular âlemi ile ilgilidir. Şuur verileri bizim kavrama ve idrak gücümüzü etkiler.

❖ Bunların daha üstünde düşünce dünyamız ve kavramlar yer alır. Burada kavramlar arası kurulan ilişkiler, bilgi ve düşünce dünyası yerleşmiştir. Görünen bu üç değer insanın iç dünyası ile ilgilidir.

¹¹⁷ Felsefe Sözlüğü, “Değerler” Ankara: Bilim ve Sanat, 2002, s. 337

¹¹⁸ Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, s. 100

❖ Bu değer de insanla diğer insanların, kendi kişiliğimiz ile diğer insanların şahsiyetleri arasında kurulan ilişkilerde ortaya çıkan değerdir. Bu değer duyu verilerini aşan bir değerdir. Bu noktada “Ben biliyorum” yerine “Ben inanıyorum” önermesi hâkim olur. İkincide, yaşanan tecrübeler üzerine bir önerme kurulmuştur.¹¹⁹

❖ Son olarak da “Normatif Değerler” olarak ifade edilen tek başına bulunmayıp aşkın veya içkin değerlerle bulunan değerler vardır. Bunlar fikirlerin, nesnelerin, sözlerin değişimiyle meydana gelen değerlerdir. Bu değerde kalıcılık değil değişim söz konusudur. Aşkın değerle dışındaki değerlere geçici veya sözde değerler denilebilir.

Değerler iki temele dayanır. Birincisi bilgi ikincisi inançtır. Bazı değerlerde etkin rol bilginindir, bazı değerlerde inanç baskındır.¹²⁰

İnsanların ilgileri, ilgilendikleri şeyin cinsi, miktarı, yoğunluğu da değer belirleyicisi olabilir. Yani hoşlanma veya tercih söz konusu olabilir. İlgi duyulan şey iyi veya kötü olabilir. Burada önemli olan insanın bağlanmasıdır. İnsanlar bir takım değerler koyar ve ona bağlanır. Bu bağlanma değere bir dinamizm katar. İnsanlar değerlere inanır ve onları yaşar. Değerin bir yaptırım gücü vardır. İnsan hareketlerine ölçüler koyan, onun çekinmesini sağlayan bir yaptırım gücü.¹²¹

1.2.3. Değer ve Değerler İlişkisi

Değer ve değerler birbirinden farklı olarak düşünülen şeylerdir. Değerler için var olan şeylerdir ifadesi kullanılırken değer için bir şeyin bir çeşit özelliğidir denilmektedir. Örneğin ‘insanın değeri’ başka bir şeydir ‘insanın değerleri’ başka şeylerdir. İnsanın değeri derken insanın varlıklar silsilesindeki konumu kastedilir. İnsan doğarken beraberinde getirdiği bazı hakları vardır. Eğitim hakkı, beslenme hakkı, yaşama hakkı vb. haklar insanın değeri içinde var olan şeylerdir.

¹¹⁹ Süleyman Hayri Bolay, “Aşkın Değerler Buhranı”, **Değerler ve Eğitimi** içinde (55-69), s. 60-61

¹²⁰ Bolay, “Aşkın Değerler Buhranı”, s. 62

¹²¹ Bolay, “Aşkın Değerler Buhranı”, s. 63

İnsanın değerlerinden kastedilen ise bir tür olarak insanın elde ettiği başarılarıdır. Bilgi, bilim, sanat, teknik vb. insanın ortaya koyduğu bu ürünler insanın dünyasında yer alan belli başlı öğelerdir.¹²²

Antropolojik açıdan bakıldığında değerlerin kavranabilmesi için değerler ile insanın insan olma özelliğini ne kadar gerçekleştirebildiği ve ne kadar koruyabildiğinin bağlantısının kurulabilmesi gereklidir. Bu bağlantı olmadan yani insanın insani özelliklerini ortaya koyabilmesine, başarılarını sergileyebilmesine yardımcı olup olmadığı bilinmeden bir şeyin neden değer olduğunu görmek mümkün değildir.¹²³

Değerler, insanların hayatına yön veren, ulaşılmak istenen, farklı derecelerde ağırlık taşıyan hedeflerdir, şeklinde tanımlanmaktadır. Değerler bir kimse için fikir belirleyici, yol gösterici özellikler taşıyan, arzu, istek ve tercihlerini belirleyen, o kimseyi doğru veya ulaşılmak istenene götüren düşüncelerdir.¹²⁴

Değerler dayanağını toplumdan alır. Ancak toplumu da aşan bir kaynaktan, dinden söz etmek gerekir. Çünkü günümüze gelene kadar edindiğimiz bilgiler her zaman ve zeminde değerler için bir kaynak olarak imandan bahseder.¹²⁵

Değerler hayatımıza anlam katar. İnsanı insan kılmaya hazır olan en önemli kaynaklardır. Değerler imkânsız olur hale, yapılmak isteneni ancak yapılmayanı uygun hale getirebilme gücüne sahiptir. İnsanın içindeki insan olma değerini ortaya çıkaran da yine değerlerdir. İnsanın dış çevreye tezahürünü sağlayan, anlam katan, değerlerdir. Dış dünyaya katabildiğimiz etkimizdir.¹²⁶

Yapılan farklı yorumlara göre değerler, insanların ortak problemlerine çözüm bulmak için aradıkları dayanaklardır. Kavramsal bir tanıma göre ise değerler, “ a) fikir

¹²² Kuçuradi, s. 40

¹²³ Tepe, s. 353

¹²⁴ A. Ulvi Mehmedoğlu, “Gençlik, Değerler ve Din”, **Küreselleşme, Ahlak ve Değerler** içinde (251-309), s.252

¹²⁵ A. Ulvi Mehmedoğlu, “Gençlik, Değerler ve Din”, s.252

¹²⁶ Ahmet Çağlayan, **Ahlak Pusulası, Ahlak ve Değerler Eğitimi**, 2. Basım, İstanbul:Değerler Eğitimi Merkezi yay., 2006, s.91

veya inançlardır b) amaç ve davranışla ilgilidirler c) durum ötesidirler d) davranış ve olayların seçim ve değişimine rehberlik ederler e) taşıdıkları öneme göre sıralanırlar.”¹²⁷

İnsan bir içgüdüler bir de amaç ve değerlerden oluşan iki ayrı yapıya sahiptir. İçgüdülerin çoğunluğu doğuştan getirilen özelliklerdir. İnsanların taşıdığı değerler ve amaçlar içinde yaşanılan toplum tarafından insana kazandırılmaktadır. İçinde yaşadığı bu kültürel yapının özelliklerini insan aklı ve yetenekleri ile şekillendirebilmektedir.¹²⁸

Değerler, bu akıl ve yeteneklerimiz çerçevesinde bizim davranışlarımıza yön verir. Fiillerimizin, yaşam şartlarımızın doğru ve güzel olup olmadığı, yanlışları, eksikleri, etkinliği, ahlaka uygun olup olmayışı değerler bünyesinde değerlendirilir ve şekil alır. Bu anlamda hayatımıza ölçüler koyar, bir takım standartlar belirler. Değerlerin etkisinde kalan bireyler hayata bakış açılarını, dini vb. düşüncelerini oluştururlar. İnsanın hayatı anlamlandırmasını sağlarlar.¹²⁹

1.2.4. Değerler ve Din

Tarih boyunca değerler ve din arasında sıkı bir bağ kurulmuş ve teorilerin merkezinde önemli bir bölümü oluşturmuştur. Dinler mensuplarını yüksek ahlaki değerlere verdiği önem ve ayırdığı büyük paydan dolayı etkilemişlerdir. Sosyal çevrede de dinin değerler bağlantısı önemli rol oynamıştır. Dinler toplum, değerler ve kişiler arası ilişkilerde bir bütünlük ve uyum sağlama noktasında önemli rol oynamışlardır. Getirdikleri bu düzen sayesinde mensuplarını değer kavramına yaklaştırmış, özellikle de değerleri uygulamada aranan ilk kurum haline gelmişlerdir.¹³⁰

İnsanla ilgili her türlü faaliyette din bir ahlak ve eğitim sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Din ve dindarlıktan söz açıldığında ahlaklı, olgun, değerlerle bütünleşmiş bireyler alanımıza girer. Çünkü bu, dinin gerektirdiği bir durumdur.¹³¹ Ahlaka dair ne kadar değer varsa hepsi dinin özünde mevcuttur.

¹²⁷ Schwartz ve Bilsky, 1987, 1990 Aktaran: A. Ulvi Mehmedoğlu, “Gençlik, Değerler ve Din”, s.253

¹²⁸ Hökelekli, s. 284

¹²⁹ Hökelekli, s. 285

¹³⁰ Saroglou, Delpierre, Dernelle, 2004 Aktaran: A. Ulvi Mehmedoğlu, “Gençlik, Değerler ve Din”, s.258

¹³¹ Hökelekli, s. 233

Genel olarak İslam dininde ifade edebileceğimiz iki temel hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerin birincisi inançla ilgili hükümler ikincisi uygulama ile ilgili hükümlerdir. İncelediğimiz konu itibari ile bizi ilgilendiren kısmı ikinci yani amelî kısımdır. Amelî hükmün özünde insanlara dünya ve ahiret saadetini kazandıran iyilik kavramı yer almaktadır. Değerler eğitiminde baş sıralarda yer alan bu kavram Kur'an'ın pek çok ayetinde geçmektedir.¹³²

Kur'an'ın geneline bakıldığında en temel unsurun ahlak olduğu göze çarpar. İbadetlerle ilgili hükümlerde bile insanı kötülüklerden alıkoyduğu belirtilerek temel ahlaki değerler üzerinde durulmuştur. Hz. peygamber de Kur'an'ın tamamlayıcısı olarak benzer ifadeler kullanmış ve ahlaki değerlerin öneminden söz etmiştir.¹³³

Allah Teâlâ “Muhakkaktır ki Allah adli, ihsanı, yakın olanlara vermeyi emreder, hayâsızlığı, vicdana sığmayan azgınlığı yasaklar. O size anarak düşünmeniz için öğüt veriyor.”¹³⁴ buyuruyor. Bu ayette geçen “adl” ve “ihsan” kavramları ahlaki sorumluluklar kapsamında değerlendirilmelidir. Adl, herkesin hakkını alması, ihsan ise yalnız Allah rızası için, karşılıksız iyilik yapmak anlamlarına gelir.¹³⁵

Dinin hedefleri arasında insani ilişkileri düzenlemek, insanı eğitilmiş bir varlık haline getirmek, ona sorumluluk kazandırmak, insan ile dünya arasındaki ilişkiye bir düzen getirmek vardır. Değerleri anlamlandırma ve dini, hayata uygulama gerçekleşmezse dinin bu hedeflerine ulaşılma söz konusu olamaz.¹³⁶

Dinin insandan beklentisi sadece bilgi sahibi olması ve ona bir takım haberler vermek değildir. İnsandaki davranışların ahlaki bir boyut kazanması, ahlaki değerlerin insan hayatında yer alması insanın en büyük ödev ve sorumlulukları arasında kabul edilmiştir. Dinin insandan beklentisi budur.¹³⁷

Farabi'ye göre bir insanın ve bir toplumun dünya ve ahiret saadetini kazanmak için şu dört erdeme dayanması gerekir: “a) Nazari erdemler b) Düşünce erdemleri c)

¹³² Ayasbeyoğlu, s. 12

¹³³ Ayasbeyoğlu, s.14

¹³⁴ **Kur'an-ı Kerim**, Nahl Suresi, Ayet 90

¹³⁵ Ayasbeyoğlu, s. 15

¹³⁶ Hökelekli, s. 235

¹³⁷ Hökelekli, s. 238

Ahlaki erdemler d) Ameli sanatlar.” Bunların olabilmesi de eğitim ve öğretimle yakından alakalıdır. Eğitim ise ahlaki erdemleri var etme çabasıdır.¹³⁸

1.2.5. Değerler ve Ahlak

Ahlaki davranışların iyi ve kötü değerlendirmesi yapılırken değer yargılarından bahsedilir. Değer hükümleri olarak ifade edilen bu durum doğru ve yanlışın ne olduğuna karar veren ifadeler içerir.¹³⁹ Değer kavramı için bir şeyin istenmesi ya da istenmemesi hakkındaki inanç olduğunu ifade etmiştik. Bu inançtan kasıt insanların bir takım algılarının, hissiyatlarının ve bilgi birikimlerinin toplamıdır. Bu anlamda değerler insan davranışlarının arka planını değerlendirirken karar verme noktasında başvuru mekanizmasıdır. Yapılan bir davranışın iyi, güzel, doğru veya yanlış olduğuna karar verme aşamasında bu değer hükümlerinden faydalanırız.¹⁴⁰ Genel bir yargı ifade etmek gerekirse “bütün ahlaki hükümler birer değer hükmüdür.”¹⁴¹

Bir ahlaki yargı ve bir ahlaki davranışın varlığından söz etmek istiyorsak bir kültürün varlığından söz etmek durumundayız. Zira bunlar birbiriyle yakından alakalıdır. Ahlaki bir varoluş için bireyin toplum içinde var olması gerekmektedir. Bireyin içinde bulunduğu toplumsal hayat ve buna bağlı olan ilkeler, kurallar ve inançlar toplumdaki diğer bireyler tarafından şekillendirilir ve onu yönlendirir. Toplumsal olan bu çevre ahlakın tanımlanması ve şekillenmesinde etkindir.

Bununla birlikte günümüzde dışsal bir ahlak sistemi oluşmuş ve diğer insanlara karşı ahlaki bir erdemle yaklaşma imkânı azalmıştır. Bu durum evrensel ahlaka ulaşmak için yeterli olmamaktadır. Zira evrensel ahlak anlayışında sorumluluk sahibi bir bireyden söz edilir. Her şeyden önce ahlak, aşkın bir değerler sistemi önünde sorumluluğunun bilincinde olan bir kişinin sergilediği inanç, tutum ve davranışları kapsar.¹⁴²

¹³⁸ Farabi, **Tahsilü's-Saadet**, Hüseyin Atay (çev.), Ankara, 1974, s. 3 Aktaran, Ayhan, s. 59

¹³⁹ Erol Güngör, **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, 4. Basım, İstanbul : Ötüken yay., 2010, s. 27

¹⁴⁰ Güngör, **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, s.28

¹⁴¹ Güngör, **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, s.31

¹⁴² Yurdagül Mehmedoğlu, “Evrensel Ahlak Anlayışının Oluşumuna Klasiklerden Bir Katkı: Tehzibü'l Ahlak”, s. 305

İbn Miskeveyh, Tehzibü'l Ahlak adlı eserinde, ahlak ilminin felsefenin temeli olduğunu savunuyor. Ona göre ahlak ilmi bütün ilmi disiplinlerden daha üstün bir konumdadır.¹⁴³ Bu anlayış günümüzde felsefenin pratiğe uygulanmasında kullanılan değerler için söz konusu olur. Ahlaki değerlerin toplumsal, psikolojik, insani, ekonomik gibi sınıflamalar içerisinde diğer tüm değerleri kuşatıcı bir yapıya sahip olduğu görülür. Bu yüzden ahlak ve din eğitimi aslında var olan ve yeni öğrenilen diğer tüm değerlere kalite getirecek, onları ilerletecek bir yapıya sahiptir.¹⁴⁴

Nasireddin Tusi de, ahlaki açıdan insanı incelerken bir takım erdem türlerinden söz etmiş, bunun için de insanda var olan üç yetiyi anlatmıştır. Bunlar sırasıyla; akıl yetisi, gazap yetisi ve şehvani yetidir. Birincisini ifade ederken akıl olduğunu belirtmiş ve beynin düşünme gücünün ağırlığından söz etmiştir. İkinci olarak gazap yetisi yani cesaret ve kendini ifade edebilme yetisi olarak ifade etmiştir. Üçüncü olarak da şehvani yani insanda var olan her türlü nefsi boyuttan, arzu ve istekten bahsetmiştir.

Bu yetilerin fitratla uyum içinde olmaları halinde baskın gelen erdemler oluşacaktır. Örneğin akıl fitratla uyum içinde ise ve insanı akıl yönetiyorsa hikmet erdemi ön plana çıkacaktır. Eğer yırtıcı nefis dediği gazap yetisi fitratla uyum içindeyse baskın gelen erdem şecaat olacaktır. İnsanın fiillerinde etkinlik kazanacaktır. Hayvani nefis dediği şehvani yeti fitratla uyum içindeyse ortaya iffet erdemi çıkacaktır. Erdemlerin oluşabilmesi için bu yetilerin her biri aklın denetiminde olacaktır. Akıldan bağımsız olmayacaktır.¹⁴⁵ Bu erdemlerin tam ve olgun bir şekilde oluşabilmeleri için onları dengede tutan bir erdem meydana gelir ki bu adalettir.

Ahlaki açıdan insan incelendiğinde erdemler konusunda ortaya çıkan ortak kanaat dört erdemin mevcut olduğudur. Bunlar Hikmet, Şecaat, İffet, Adalet. Bu erdemlere insanda var olduğundan bahsettiğimiz yetilerin eğitilmesi neticesinde ulaşılır.

¹⁴³ Bkz. İ. Kutluer, a.g.e., s. 267; ayrıca bkz. İbn Miskeveyh, **Tehzibü'l ahlak ve Tahriru'l,a'rak**, Kahire 1398 (1978), s. 46; İbn Miskeveyh, **Ahlaki Olgunlaştırma**, A. Şener-İ. Kayaoğlu-C.Tunç (çev.), Ankara 1983 Aktaran: Yurdagül Mehmedoğlu, "Evrensel Ahlak Anlayışının Oluşumuna Klasiklerden Bir Katkı: Tehzibü'l Ahlak", s. 304

¹⁴⁴ Yurdagül Mehmedoğlu, "Evrensel Ahlak Anlayışının Oluşumuna Klasiklerden Bir Katkı: Tehzibü'l Ahlak", s. 304

¹⁴⁵ Nasireddin Tusi, **Ahlak-ı Nasiri**, Vahap Taştan, Habil Nazlıgül (çev.), 1. Baskı, Ankara: Fecr yay., 2005, s. 124

Düşünme yetisinin eğitilmesi sonucu hikmet, gazap yetisinin eğitilmesi sonucu şecaat, şehvet yetisinin eğitilmesi sonucu iffet, pratik yetinin eğitilmesi sonucu adalet.¹⁴⁶

İslam filozoflarından Gazali de ahlakın dört esası olduğunu beyan eder. Hikmet, Şecaat, İffet, Adalet. Hikmetten maksat nefse yol gösteren, doğruyu yanlıştan ayıran nefsin bir durumunu ifade eder. Adalet yine nefsin bir durumudur. Gazap ve şehvet kuvvetlerini dengede tutar, onları kontrol eder ve hikmetin istediği istikamete sevk eder. Şecaat gazap kuvvetinin akla uygun davranmasını sağlayan nefsin durumudur. İffet ise nefsin edep kavramını giyinmesiyle oluşur. Böylelikle aklın emrine uyar. Gazali'ye göre bu dört esas düzgün ve sağlam olduğu müddetçe ahlakın geri kalan tüm fiilleri istenilen istikamette devam ederler. Güzel ahlaka ulaşmak için bu dört esas ayakta tutulmalıdır.¹⁴⁷

Farabi, insanı 'akıl sahibi hayvan' olarak tanımlıyor. Ona göre insanda dört temel unsur vardır. Bunlar 'akıl, şehvet, hayal ve kavrama kuvveti' dir. Aklı insana ilim, sanat, estetik, güzellik kazandırır ve insanın iyi-kötü ayrımını yapmasını sağlar. Böylece de ona bir takım erdemler kazandırır.¹⁴⁸

Şehvet, insanın meylettği, arzu ettiği, tercih ettiği şeyleri ifade eder. İnsanın daha ziyade duygu boyutunu ele alan bir kuvvet olarak tanımlanabilir. Hayal kuvveti insanın duyulardan sıyrılması halinde bile iyi-kötü, güzel-çirkin ayrımını yapmasını sağlar. Duyum kuvveti duyular yoluyla insanın idrakinin açılması ve ona fayda-zarar, iyi-kötü algılamasını yapmasını sağlar.¹⁴⁹

Gazali'ye göre fiiller de fayda veya zarar sağlamaları bakımından değişiklik gösterebilirler. İnsanlar kendilerine fayda sağladıklarını düşündükleri fiillere iyi, kendilerini zarara uğratan fiillere kötü olarak bakmışlar böylece de ortaya hayır ve şer kavramları çıkmıştır. Ona göre fiillere onu işleyen kimseye göre farklı değerler belirlenir. İnsanı istediği gayeye götüren fiiller iyi, onu maksadından uzaklaştıran fiiller kötü olarak değerlendirilir. Bir de bu şekilde yarar zarar ilişkisi göz önünde

¹⁴⁶ Tusi, s. 125

¹⁴⁷ İmam-ı Gazali, **İhya-u Ulum-id-din**, Ali Arslan (Mütercim), İstanbul : Arslan yay., 1979, c.6, s. 136

¹⁴⁸ **Kitabu's-Siyase**, s. 48 Aktaran: Şerif, s. 67

¹⁴⁹ Şerif, s. 68

bulundurulma ihtiyacı duyulmayan fiiller vardır ki onları da Gazali abes fiiller olarak isimlendirmiştir.

Gazali'ye göre bir kimse aklına uygun olması sebebiyle değil bazı psikolojik ve sosyal sebeplerden dolayı iyi ya da kötü fiilleri tercih eder. Aklın ön planda olması ona göre beşeri bir yanılıdır.¹⁵⁰

İnsanın bencilliği olarak da ifade edebileceğimiz tabiat unsuru burada psikolojik sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan bir şeyin kendisine uygun olup olmamasına çok dikkat ediyor. Biraz da bu yüzden kararlar şahsileşebiliyor. Fiillerimize etki eden bir diğer sebep, telkin olarak ifade edilmiştir. İnsan doğduğu günden itibaren çevresinden bir şeylerin doğru ve yanlışlığı ile ilgili uyarılar duymaktadır. Bu da onun fiilleri konusunda verdiği kararlara etki etmektedir. Mesela bir insana çocukluğundan itibaren yalanın kötü bir şey olduğu kendisine söylendiği için yalanın kötü olduğunu kaçınılmaz bir şekilde düşünmektedir.¹⁵¹

Son olarak da Gazali'nin 'cinsiyet rikkati' olarak ifade ettiği sebep karşımıza çıkıyor. Bu noktada duyguların akla baskın çıktığını ifade ediyor. Bir insanın dini bir yönü olmasa da zorda kalan, başı sıkışan herhangi bir canlıyı kurtarmaya eğilimli davranacağını bunun da 'cinsiyet rikkati'nden kaynaklanacağını belirtiyor. Böyle bir durumda insanın bu yaptığı şeyin aklen doğru olduğunu düşündüğünden kaynaklanmadığını belirtiyor. Gazali'nin bahsettiği bu durum aslında insandaki empati duygusunu ön plana çıkarıyor.¹⁵²

1.2.6. Değerler ve Eğitimi

Bütün bu bilgilerden sonra bir eğitim sisteminden söz etmek durumundayız. Ahlakın ve dinin özünde bulunan değerler insana nasıl aktarılacaktır? Bir insandan diğer bir insana değer hükmü nasıl geçecektir? Eğitim, değerlerin aktarılması, daha sonra gelen nesillerin değerleri doğru yorumlaması açısından kaçınılmaz olan yegâne şeydir.

¹⁵⁰ El-İktisad, s. 163 vd.; el-Mustasfa, I, 56 Aktaran: Çağrııcı, **Gazali'ye Göre İslam Ahlakı**, s. 139

¹⁵¹ el-Mustasfa, I, 59; Miyaru'l-İlm, s. 169-170 Aktaran: Çağrııcı, **Gazali'ye Göre İslam Ahlakı**, s. 140

¹⁵² El-İktisad, s.171-172.; el-Mustasfa, I, 49; Mizanü'l-amel, s. 113-114 Aktaran: Çağrııcı, **Gazali'ye Göre İslam Ahlakı**, s. 140-141

Bu noktada bireyi etkileyen her şey söz konusu olacaktır. Ailesi, çevresi, arkadaşları, okul vb. kurumlar bireylerin değer algılamasına etki eden unsurlardır.

Değerler eğitiminin başlangıç noktası ailedir. İnsan bu değerleri aile çevresinde duyar ve görür. Gerek inanç sistemi gerekse değerler eğitimi aile içinde görülen modellerle yakından ilgilidir. Aile çocuklarına sadece değerleri anlatarak aktarmış olmaz. Bu değerlerin yaşatılabilmesi için aile içinde de yaşanıyor olması yani bu konuda canlı bir modelin bulunması gerekiyor. Çocuğun karşısında doğru bir örneğin bulunması değeri uygulamaya etkinlik kazandıracaktır.

Değerlerin insan ve toplum hayatına iz bırakabilmesi, etkinliğini gösterebilmesi açısından eğitimden söz etmek kaçınılmazdır. Aile çevresinde başlayıp okulla devam eden eğitim sürecinde eğitimcinin bireyin ahlaki sorumluluklarını, benlik bilincini ona hatırlatması ve kişiliğinin yerleşmesi için değerleri uygulamasına yardımcı olması gerekir. Bunun için bireyin hayatı ile dış dünya arasında bağ kurması sağlanmalıdır.¹⁵³

Değerler eğitiminde maksat bireyin birey olmasını sağlamaya çalışmak, ahlaklı, kişiliği oturmuş bireyler oluşturmaya çalışmak, özgüven sahibi ve hem kendi toplumuna hem de dünyaya fayda sağlayan bir birey olmasını sağlamaya çalışmaktır. Öğretilen bilgilerin sadece bilgi olarak kalmasını değil bir davranışa dönüşebilmesini sağlamak olmalıdır.¹⁵⁴

Değerler eğitiminin hedefi, insanın kendini tanımlaması, kendini anlaması gibi süreçlerden geçtiği sırada yetilerini en üst düzeye çıkarmak ve “iyi bir hayat” yaşamasını sağlamak olmalıdır. İnsanın değerini yani diğer canlılar arasındaki farkını ona hissettirecek bir değerler eğitimi, diğer insanlarla ilişkilerinde temel değerlerin (sevgi, saygı, dürüstlük, güven, doğruluk gibi) önemini vurgulayan bir eğitim olmalıdır.¹⁵⁵

Toplumdaki huzurun, güvenin, devamlılığın sağlanabilmesi için değerler eğitimi olmazsa olmaz bir öğedir. Bir eğitim sürecinden söz etmek istiyorsak bunu

¹⁵³ Çağlayan, s.92

¹⁵⁴ Çağlayan, s.92

¹⁵⁵ Nesrin Kale, “Nasıl Bir Değerler Eğitimi”, **Değerler ve Eğitimi** içinde (313-322), s. 319

değerlerden bağımsız düşünemeyiz. Değerlerin her dönemde yeni nesillere aktarılması şarttır. Bir toplumdan her zaman gelen kuşağın iyi, ahlaklı ve olması gereken insan modeline uygun bireyler şeklinde yetiştirilmesi hedefi vardır. Çünkü toplumların bekâsı bu yeni gelen kuşağın iyi olmasına bağlıdır. Karakterlerin sağlam olması için ahlaki değerlerin ne derece anlaşıldığı, içselleştirildiği çok önemlidir. Bu sağlam karakterler için de sağlam rol modellere ihtiyaç vardır.¹⁵⁶

Bireylerin karakterlerinin oturması ve ahlaki olgunlaşmanın sağlanabilmesi için başta aile olmak üzere okulun, çocuğun yetişmesinde etkili olabilecek tüm yetişkin fertlerin, çocuğun içinde bulunduğu çevrenin büyük önemi vardır. Bu yüzden toplumdaki tüm yetişkin bireylerin bu konuda duyarlı ve hassas davranması, değerlerin ve eğitiminin önemini kavraması lazımdır. Burada daha ziyade görev okula ve öğretmenlere düşmektedir.¹⁵⁷

Özellikle eğitimcinin üzerine düşen bir görev de eleştirel düşünceyi yakalayabilmek, alanında uzmanlaşmak, araştırmalar yapmak ve bilimsel verilere sahip olabilmektir. Bu, değişen dünya ve öğrenci ilgileri açısından çok önemlidir. Modern eğitim metotlarını uygulayabilmek öğrenciye ulaşabilmek açısından da çok önemlidir.¹⁵⁸

İnsan zihninin geliştiği yerlerden biri de okuldur. Değerler eğitiminin burada doğru ve düzgün verilmesi herkes tarafından istenen ideal topluma ulaşma konusunda yardımcı olacaktır. Bu noktada değerler eğitiminin öğretimi ile ilgili bir takım ilkelerden söz edeceğiz. Bu ilkeler değerler eğitiminin daha iyi nasıl olabileceği konusundadır.

❖ Sağlam karakterli bireyler için hedeflenen değerler eğitimi okullarda başlı başına bir ders olmayıp bütün ders müfredatına yayılmalıdır ki uygulanabilirliği artsın. Okul bünyesindeki sadece sınıflar değil bütün alanlarda değerler ve eğitimi, etkili ve uygulanabilir olmalıdır.

¹⁵⁶ Hökekleli, s. 288

¹⁵⁷ Hökekleli, s. 281

¹⁵⁸ İnam, 2004 Aktaran: Talip Karakaya, “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Etik Değerlere Kritik Bir Yaklaşım –Sorunlar ve Çözümler-”, **Değerler ve Eğitimi** içinde (203-214), s. 212

❖ Okulun verdiği değerler eğitiminin yanında aile ve diğer eğitim kurumları işbirliği içinde olmalıdır.¹⁵⁹ Birey bu eğitimi sadece okulda görüp hayatının diğer alanlarında görmezse değerler etkinliğini bireyin bünyesinde kazanamayacaktır. Zira bütün toplum olarak değerlerin benimsenmiş ve uygulanabilir olmasını istemekte, değişen ahlaki yapıdan hepimiz şikâyetçi olmaktayız.

❖ Eğitimin yaşam boyu devam eden bir süreç olduğu unutulmamalı ve değerler eğitimi sadece ilkokulda değil anaokulundan başlayarak üniversiteye kadar kişinin eğitim hayatı boyunca devam eden bir süreç olmalıdır. Bir diğer unsur da yetişkin eğitimlerinde çocuklara değerlerin nasıl kazandırılacağı bilgisi de verilmesidir.

❖ Bireyin akademik eğitimi kadar değerler eğitimi de önemlidir. Bir çocuğun sadece ders başarısı, ahlaki gelişimi beraberinde olmadan yeterli değildir. Değerler eğitimi çocuğun akademik eğitimi esnasında karşılaşılabilecek bazı kişilik problemlerini ortadan kaldıracaktır.

❖ Ahlaki bir yozlaşmanın yaşandığı günümüz şartlarında çocuk ve gençlerin üzerindeki olumsuz gayri ahlaki öğelerin etkilerini azaltabilmek için değerler eğitimi bünyesinde eleştirel bir bakış açısı kazandırılmalıdır. Gencin ya da çocuğun gördüğü olumsuz örnekleri sorgulaması sağlanmalıdır.

❖ Eğitimin içerisine çocuğun bilfiil katılması her alanda olduğu gibi değerler eğitimi alanında da etkinliği artıracaktır. Çocuğun öğrendiklerini uygulaması zihninde daha sağlam yer almasını sağlayacaktır.¹⁶⁰

❖ Toplum içerisinde farklı kesimlerin olduğu unutulmamalı ve her kesime hitap eden, ortak, evrensel değerlere yoğunluk kazandırılmalıdır.¹⁶¹

¹⁵⁹ Hökelekli, s. 281

¹⁶⁰ Hökelekli, s.282

¹⁶¹ Hökelekli, s. 283

1.3. BİR DİN EĞİTİMİ PROBLEMATİĞİ OLARAK İFFET VE DEĞERLER İLİŞKİSİ

1.3.1. İffet Kavramının Tarifi

Çalışmamızın temel kavramı ve değeri olarak ifade edebileceğimiz iffet kavramı ahlakın temel konularından biridir. Bu değer “Yusuf ile Züleyha” kıssasının da temel değeridir. Bu başlıkta bu kavramın genel tanımını yaptıktan sonra bir değer olarak incelemesini yapacağız. İnsanlık tarihi boyunca insanlıkla beraber gelen bu kavramın günümüzde bulunduğu konumu din eğitimi bağlamında değerlendirmeye çalışacağız.

İffet sözlükte “haramlardan uzaklaşmak, helal olmayan, güzel olmayan söz ve fiillerden geri durmak” anlamına gelir.¹⁶² Osmanlıca lügatlerde iffet namus, temizlik ve perhizkarlık anlamlarında kullanılmaktadır. Nefsin behimî (hayvanca) isteklerini bastırmak olarak geçmektedir.¹⁶³

Ragıb el İsfahani, iffet kavramını şöyle tanımlıyor; iffet, nefsin hayvani eğilimlerini bastırmak, nefsi hayvani güdülerden alıkoymaktır. Bu da şereh kavramı ile ifade edilen ifrat ile şehvet duygusunun tamamen bastırılarak yok edilmesi anlamına gelen tefrit arasında bir durumdur.¹⁶⁴

Ahlak terimleri arasında ise insanın her türlü bedeni arzularına karşı koruyan ve dizginleyen bir erdemdir.¹⁶⁵ Kur'an-ı Kerim'de bu kavram “edepli ve hayâlı olmak” şeklinde kullanılmıştır.¹⁶⁶ Örneğin Allah Teâlâ kurtuluşa eren cennetlik müminlerden söz ederken “Onlar ırzlarını korurlar.”¹⁶⁷ şeklinde ifade etmiştir.

İffet kelimesi cinsel arzu ve isteklerin kontrol altına alınması, temiz, saf ve masum olmak gibi anlamlara gelir. İffet kavramına yakınlık arz eden bazı kavramlar; utanma, dürüstlük, nezaket, sabır, korunma, edep, tevazu gibi kavramlardır. İffete

¹⁶² Dini Kavramlar Sözlüğü, “İffet”, s. 295

¹⁶³ Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, “İffet” İstanbul: TÜRKDAV Basım Yayın, 1990, s. 427

¹⁶⁴ Ragıb el İsfahani, *İslam'ın Ahlaki İlkeleri*, Abdi Keskinsoy (Terc.), 1. Baskı, İstanbul:Beşikçi Yay., 2003, s. 298

¹⁶⁵ Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 295

¹⁶⁶ Hayreddin Karaman ve Diğerleri, *Diyanet İlmihali İslam ve Toplum*, s. 515

¹⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, Müminun Suresi, Ayet 5

karşılık olarak söylenebilecek kavramlar ise; açgözlülük, cinsel arzulara aşırı düşkünlük, kirlilik, kıskançlık vb. kavramlardır.

İffet deyince aklımıza ilk olarak ölçülü olmak tabiri gelir. Özellikle bedeninin her türlü arzusunda, (yeme-içme ve cinsel arzular gibi) ölçülü olabilmek, kendine hâkim olabilmektir.¹⁶⁸

Ziya Gökalp iffet kavramını şu şekilde tarif ediyor: İnsanda bir şeref duygusu vardır ki insanın bu duyguya sahip olması, insanı, ulaşmak istenen noktaya koyan, onu vasıta olmaktan kurtaran, diğer canlılardan daha üstün bir mertebeye getiren, herkes tarafından saygı görmeye layık hale getiren bir meziyettir. Aynı zamanda bu duygu, kendisinde var olan bu meziyetleri korumak ve kendisini her türlü rezilete düşüren davranıştan kaçınmayı da sağlar. Bu duygu insanın hal ve tavırlarına, yaşam tarzına öyle sirayet eder ki kazandığı bu saygınlık sayesinde çevresindeki herkesin saygı göstermesine vesile olur.

Ne zaman ki insanda bu şeref duygusu olgunlaşır ahlaki boyuta ulaşırsa, ne zaman herkesin takdirine şayan noktaya gelirse namus duygusu belirginlik kazanır. Afif insan olarak ifade edilen namuslu insan yeri geldiğinde namusunu hayatına tercih eder.¹⁶⁹

Felsefe literatüründe de iffet nefsin aşırı duygulardan arındırılması, şehvi duyguların mutedil hale getirilmesi olarak yer bulmuştur. Bu kavramın tanımı içine yeme-içme ve cinsi duygular dâhil edilmiş, insanın bu duyguları frenleme erdemi olarak belirtilmiştir. Erdemler sıralamasında üst kademelerde iffet maddesi yer almıştır. İffet erdemi şeklinde ifade edilen bu başlıkta, nefsi duygular, arzular, dinin ve aklın direktiflerine uygun hale gelmiştir.

Daha çok ahlaki eserlerde rastladığımız iffet kavramı pek çok felsefecinin, düşünürün, mutasavvıfın, kelamcının ve fıkıhçının da eserlerinde başlık olarak geçmiştir. Ortak kanaate göre nefsin üç kuvvesinden biri olan şehvi gücün ılımlı hale

¹⁶⁸ Hökelekli, s. 125

¹⁶⁹ Ziya Gökalp, **Felsefe Dersleri**, Ali Utku, Erdoğan Erbay (Sadeleştirme), Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, s. 350

getirilmesidir.¹⁷⁰ Yine bu kaynaklarda dört ana erdem olan hikmet, şecaat, iffet, adalet'ten bahsedilir. Ahlakın temel yapıtaşlarından biri olan iffet nefsin aşırı duygularının bastırılması olarak yer almış ve insanı insan kılan, diğer canlılardan üstün kılan bir erdem olarak belirtilmiştir.¹⁷¹

Gazali iffet kavramını ruha galebe çalmaya çalışan duyguların bastırılması, direnç gösterilip tahammül edilmesi olarak ifade ediyor.¹⁷²

Osmanlı'nın son dönem ahlakçıları da güzel ahlak için vazgeçilmez unsur olarak iffet kavramını ele almışlardır. Özellikle haram olan şehvi duyguların bastırılması olarak düşünülen iffet nefsi de her türlü kötülükten ve şerden uzaklaştırmaktadır.¹⁷³ Kur'an-ı Kerim'de ve pek çok ahlak kitabında iffet ana başlıklar arasında yer almıştır. Bu kitapların hemen hepsinde iffetli olmak övülmüş hatta aileler çocuklarına erdem olarak iffetli olmayı vasiyet etmişlerdir.¹⁷⁴

Erol Güngör iffet kavramını cinsel ahlak başlığı altında ele almıştır. Ona göre cinsel davranışlarla birebir ilgili olan iffet insana iyi ve doğru davranışlar kazandırır. Bu durumda olan insana 'iffetli' cinsel manada kötü davranışlar sergileyen kimseye de 'iffetsiz' denir.¹⁷⁵

İsfahani insanın iffetli insan olabilmesi için eli, dili, kulağı, gözü iffetli olmalıdır yaklaşımını sergiliyor. Mesela dilde iffet olmazsa alay, tecessüs, gıybet, söz taşıma ve kötü lakaplar takma huyları ortaya çıkar. Gözde iffet olmazsa haram olan şeylere bakma, dünya hayatının tüm süsleri olan şehvi şeylerin baskın gelmesi durumu söz konusu olur.

¹⁷⁰ İbn Sina, s.108; Gazali, **Mizanü'l-amel**, s. 79; **Tarifat**, "iffet" mad. Aktaran: Mustafa Çağrıncı, "İffet", **Diyanet İslam Ans.**, c. 21, İstanbul: TDV Yay., 2000, s. 506

¹⁷¹ Çağrıncı, "İffet", s. 506

¹⁷² **Mizanü'l-amel**, s. 134 Aktaran: Çağrıncı, **Gazali'ye Göre İslam Ahlakı**, s.179

¹⁷³ Ahmet Efendi, **Ahlak-ı Ahmedi**, İstanbul, 1256, s. 15, A. Behçet, s. 58 Aktaran: Hüsameddin Erdem, **Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak**, Konya, 1996, s. 151

¹⁷⁴ S. Hilmi, **Mirat-ı Ahlak**, s. 56 Aktaran: Erdem, s. 151

¹⁷⁵ Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s. 35

Velhasıl azaların tümünde iffetin var olması, sahibinin onları kendilerine has işlerde kullanması, akla ve dine uygun kullanması anlamına gelir. Şehvetin ve hevanın esiri olmaktan kurtulur.¹⁷⁶

1.3.2. İffet Kavramının Unsurları

İslam düşünce geleneğinde iffet kavramının bazı alt başlıklarından bahsedilmiştir. Bunların sayısı hemen hepsinde on iki olarak geçer. “Hayâ, yumuşaklık, samimilik, dinçlik, perhiz, sabır, kanaat, vakar, tedbirli olma, nizam, hürriyet, sahavet.”

1. Hayâ, nefsin uygunsuz olan davranışlarından kaçınması, utanma duygusudur.
2. Yumuşaklık, nefsin bazı taşkın olabileceği durumlarda sakinliğini koruyabilmesidir.
3. Samimilik, kendini geliştiren nefsin diğer insanların nazarında beğeni kazanacak davranışlar sergilemesidir.
4. Dinçlik, nefsin yeteri kadar algılama imkânı bulamadığı iman konularında çelişkiye düşebileceği durumlarda herhangi bir tereddüde imkân tanımamasıdır.
5. Perhiz, nefsin özünde var olan şehvet duygusunun galebe çalması durumunda kendini dizginleyebilmesidir.
6. Sabır, nefsin yine özünde var olan her nevi arzu ve isteğe boyun eğmeden nahoş durumlara fırsat vermemesidir.
7. Kanaat, nefsin ulaştığı her imkânda bile aşırılığa kaçmamayı başarabilmesi elde ettiklerini kullanmada ölçülü olabilmesidir.
8. Vakar, nefsin ulaşmak istediği hedeflerde özgüvenini kaybetmemesi, kimseye muhtaç olmadan amacına ulaşmasıdır.
9. İhtiyat, nefsin işlediği tüm güzelliklerde, faydalı işlerde itidali bozmamasıdır.
10. Nizam, nefsin bir tertip ve düzen içinde yapmakta olduğu işleri korumaya özen göstermesidir.

¹⁷⁶ İsfahani, s. 299

11. Hürriyet, nefsin dürüstlükten ödün vermemesi, elde ettiği mala intizam dışı sahip olmamasıdır.

12. Sahavet, nefsin elde ettiği malı sarf etme noktasında olması gerektiği gibi davranmasıdır.¹⁷⁷

İffet kavramı ile beraber anılan diğer bir ifade de hayâ duygusuna ait olmuştur. Hayâ ile iffet beraber bir anlam ifade etmiştir. Hayâ iffetin en önemli parçasını oluşturmuş, hicap, utanma duygusu olarak anlam kazanmıştır. Bazıları da nefsin her türlü hatadan çekinmesi olarak yorumlamışlardır.¹⁷⁸ İnsanı kötülük yapmaktan uzaklaştırıp iyiliğe sevk eden duygu hayâdır.¹⁷⁹

Hayâ duygusu da insanlık tarihi kadar eski bir duygudur ve insanoğlu ile beraber süregelmiştir. İnsanın doğuştan getirdiği tabî duygulardan biridir ve sağlıklı bireylerde çok erken yaşlarda kendini göstermeye başlar. Özellikle gelişim dönemlerinde cinsel konulara karşı hassasiyet durumlarında kendini daha fazla belli eder. Bu duygu insanın hem kendi içinde hem de dış dünyada fark ettiği uyaranları ahlak süzgecinden geçirebilmeyi öğretir. Gördüğü bir yanlış ve eksiklik karşısında bireyi uyaran bir alarm sesi gibidir.¹⁸⁰

Yaşı her ne olursa olsun insanlarda bir utanma duygusu vardır. Sebebi sorulduğunda mantığıyla cevap veremeyeceği bir durumdur. Böylesi bir durumda duygusal davranmak bize düşünme, kendimizi anlama imkânı verir. Bu da insan yapısı için daha uygundur.¹⁸¹ En eski ilkel toplumlarda bile namus kavramına ve utanma duygusuna rastlanır. Çünkü bu duygu insan fitratında var olan bir duygudur.¹⁸²

İffet ve hayâ duygusunun oluşması ve korunması adına Kur'an-ı Kerim'de bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Zinadan uzak durmak, evlenmek, gözleri haramdan

¹⁷⁷ Tusi, s. 129-130

¹⁷⁸ A. İrfan, s. 167 Aktaran: Erdem, s. 152

¹⁷⁹ Erdem, s. 152

¹⁸⁰ Hökelekli, s. 126

¹⁸¹ Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s. 39

¹⁸² Hökelekli, s. 127

korumak, birbiriyle konuşurken dikkatli olmak, mahrem yerlerini örtmek, kötü söz ve fiillerden kaçınmak bunlardan bazılarıdır.¹⁸³

Hız. peygamberin de bu konuda şöyle dua ettiğini biliyoruz. “Ya Rabbi! Senden hidayet, takva ve iffet istiyorum.” Yine müminlere şöyle bir tavsiyede bulunmuş ve onları iffetli olmaya teşvik etmiştir. “Allah, yoksul olmasına rağmen iffetini korumaya çalışan mümin kulunu sever.”¹⁸⁴ İncelemeye çalıştığımız “Yusuf ile Züleyha” kıssasının yer aldığı Yusuf suresi bir hikâyenin anlatıldığı, belli bir konuyu içeren tek suredir. Bu surenin ana teması da iffettir ve okuyan insanlara ibret olsun diye anlatılmıştır. Kur’an’da ismi geçen yirmi beş peygamberden bir olan Hız. Yusuf iffeti ile nam salmıştır.

Gazali’ye göre şehvet duygusu akıl ve din tarafından kontrol altında tutulur. Bu bir fazilettir ve iki reziletin orta noktasıdır.

1. Nefsin arzularına boyun eğme: şehvet gücünün baskın hale gelmesidir.
2. İsteksizlik hali: aklın nefsin bazı arzularına ulaşılabilir noktada olmasına rağmen isteksizlik göstermesi.

Her şeyde olduğu gibi şehvi duygularda da mutedil olmak uygun olandır. Aksi takdirde aşırısı bir kusur olarak görülür. Bu sebeple insan duygularını dengede tutabilmeli, özellikle cinsel isteklerinde aşırılıktan sakınmalı, aklın ve dinin çerçevesinden uzak durmamalıdır.¹⁸⁵

Ahlak konusunda fikir yürütölmeye başlandığı zaman ilk olarak akla gelen kavramlardan biri de namus kavramıdır.

Namus kavramının içerdığı bazı hükümler mevcuttur:

1. İnsan ne hayatını ne servetini namusa tercih edemez.

¹⁸³ Erdem, s. 153

¹⁸⁴ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s. 295

¹⁸⁵ **el-Erbain**, s. 206-207 Aktaran: Çağrııcı, **Gazali’ye Göre İslam Ahlakı**, s.179

2. Bu noktada bir mertebeye ulaşan kimsenin o mertebeye zarar verecek türde davranışlar sergilemekten kaçınması, bulunduğu mertebenin hakkını vermesi gerekir.

3. Namusun yapılmasını istediği şeyler bizim için kaçınılması imkânsız şeyler olmalıdır.¹⁸⁶

İffet kavramı namus gibi diğer bazı kavramlarla da yakından ilgilidir: Irz, edep, ar, şeref, onur, doğruluk, dürüstlük. Özellikle namus insanın ahlaki kişiliği ve manevi dengesini ayakta tutan en önemli değer olarak kabul edilmiştir. Bu değerın iyi korunması ve sahip çıkılması önemle belirtilmiştir.

İnsanlar arası ilişkilerde ve sosyal hayatın yaşanmasında iffet ve namus kavramlarının aktif bir rolü vardır. Bu iki erdemin bir insanda varlığı o kimsenin dine, ahlaki ve manevi değerlere gösterdiği ilgiyle yakından ilişkilendirilmiştir.¹⁸⁷

1.3.3. Bir Değer Olarak İffet

Tarih boyunca tüm toplumlarda iffet ve namus kavramı en önemli manevi değerler olarak kabul edilmiş, bu değerlerin toplumun huzur ve güvenliğini sağladığına inanılmıştır. Bu değerlerin ayakta tutulabilmesi için toplumun tüm fertleri çaba göstermiştir. Hatta bu değerler, açıklık, susuzluk ve barınma gibi ihtiyaçlardan daha ön sıraya konmuştur.

Her dönemde insan istek ve arzularının ön plana çıktığı olmuş, bu değerlerin geri plana itildiği zamanlar olmuştur. Ancak, bozulmamış, temiz kalabilmiş insanlar arasında bu değerler önemini hep korumuştur.¹⁸⁸ Bir değer olarak ahlakın temeline iffet kavramı oturtulmuş, pek çok değerın bununla beraber önem kazandığı düşünülmüştür.

İsfahani'ye göre ahlaki faziletlerin temelinde dört kavram vardır: Kanaat, iffet, zühd, göz tokluğu ve cömertlik. Eğer bunlar olmazsa insanda var olan tüm övülen meziyetler yok olur. İffetin insana kazandırdığı yücelik sayesinde diğer faziletlerin insanda var olduğu anlaşılır. Diğer iyilik ve güzelliklere insan bu sıfat sayesinde ulaşır.

¹⁸⁶ Gökalp, s. 351

¹⁸⁷ Hökelekli, s. 127

¹⁸⁸ Hökelekli, s. 127

İsfahani iffetin başlangıcının kalbin bedeni şehvetlerden arındırılması ile olacağını düşünüyor. Bu kavram bütün azaların kontrolü ile ilişkilidir. Bir kalpte iffet yoksa o kalpte temenni ve suizan olur ki bu ikisi bütün kötülüklerin, rezilliklerin başlangıç noktasıdır.¹⁸⁹

İbn Miskeveyh'e göre ise nefsin üç temel gücü vardır:

1. Kuvve-i Tefkiriye: Bilgi, akıl ve hafıza ile ilgili tüm yetilerin bir arada bulunduğu güçtür. Muhakeme yeteneği, mukayese yeteneği, idrak gücü hep bu bölümle ilgilidir.
2. Kuvve-i Gazabiye: Savunma kuvvetleri bu bölümle ilgilidir.
3. Kuvve-i Şehviye: İnsanda var olan tüm istek ve arzuların kaynağı olan kuvvettir.

Bu ayrımla bağlantılı olarak bazı erdemlerden söz eder. Akıl gücünün fazileti hikmettir, öfke gücünün fazileti şecaat ve şehvet gücünün fazileti iffettir. Bütün bu güçleri dengede tutan ise adalettir.¹⁹⁰

Ahlakçılara göre iffetin bir erdem sayılabilmesi için insandaki irade gücünün ortaya çıkması ve insanın bilinçli, istekli bir şekilde bu irade gücünü kullanabilmesi gerekmektedir. Burada da devreye irade kavramı girmektedir. Herhangi bir eksiklik, bilgisizlik vb. sebeplerle arzu ve isteklerini yerine getirmeyen kişi erdemli kabul edilmemiştir.¹⁹¹

İnsanoğlunun farkını ortaya koyan en önemli özelliği onun iradesidir. İnsanın niçin yaratıldığını ancak onun iradesi ve hürriyeti ile anlamak mümkündür. İradenin varlığı inkâr edilemez bir gerçekliktir. Onu inkâr etmeye kalkan ahlak, sorumluluk vb. insanlığa dair tüm unsurları da yok saymış demektir.¹⁹²

¹⁸⁹ İsfahani, s. 298

¹⁹⁰ Mehmet Bayraktar, "İbn Miskeveyh", **DİA**, c.xx, İstanbul: 1999, s. 205 Aktaran: Yurdagül Mehmedoğlu, "Evrensel Ahlak Anlayışının Oluşumuna Klasiklerden Bir Katkı: Tehzibü'l Ahlak", s. 301

¹⁹¹ Çağrı, "İffet" s. 507

¹⁹² Ferit Kam, **Dini Felsefi Sohbetler**, S. Hayri Bolay (Sadeleştiren), Ankara, DİBYay., s. 139

Nefsimiz bazen bize kötü oyunlar oynar. Aslında bizi yanlışla sürükleyecek, bize hatalar yaptıracak bazı durumları hoş gösterip bizi kendisine esir eder. Onun bu durumunu fark edip yanlıştan sıyrılmayı sağlayan unsur insan iradesidir.¹⁹³

İnsan yapı itibarıyla bazen yanlışlara düşebilmekte, bazen de güzel insani değerlerin tesiriyle hareket edebilmektedir. Bu yükselme ve alçalmalar insan olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Önemli olan bu yükselme ve alçalmalara rağmen iradeye hâkim olabilmektir. İradenin gelişmesi ve daha iyi kullanılabilmesi için tavsiye edilen bazı tedbirler olmuştur:

❖ İnsan yapısından kaynaklanan bazı makul isteklerin meşru yollarla ve dengeli yaşanması

❖ Düzenli bir hayatın olması ve hep dengede olmak
❖ Prensip sahibi olup aldığı kararları uygulamak
❖ İşlerin başlangıcında besmeleyi ihmal etmemek. Yani besmelenin manası gereğince sevgi ve merhamet duygularını ön plana çıkarabilmek

❖ Sabah ve akşam düzenli olarak Kur'an okumak
❖ İşleri vaktinde yapabilmek
❖ Dinine bağlı bir hayat yaşamak
❖ İsraftan kaçınmak ve güzel giyinmeye özen göstermek.¹⁹⁴

İnsanda iki ruh mevcuttur. Hayvani ruh, insani ruh. Eğer hayvani ruh insani ruha baskın gelirse öfke ve şehvet insanı etkisi altına alır. İnsanın insani ruha yükselebilmesi için kalbindeki kötü huylardan arınıp var olan siyah noktayı temizlemesi gerekir. Bu şekilde merteye kazanacaktır. Bu mertebeye ulaşan kimse nefsini öldürmüş kalbini yaşatmıştır.¹⁹⁵

Kalp insan vücudunda reis konumundadır. Eğer o temiz olursa ona bağlı diğer tüm organlar da temiz olur ve düzgün işler. Kalp aklın, düşünmenin, bilmenin ve hikmetin evidir. Bu evi bilgisizlikten, kötü düşüncelerden, şehvi duygulardan

¹⁹³ Bekir Topaloğlu, **Dini Sohbetler**, 3. Baskı, İstanbul,: Nesil Yay., 1982, s. 177

¹⁹⁴ Çamdibi, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, s. 59

¹⁹⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Marifetname**, Turgut Ulusoy (Sadeleştiren), İbrahim Hakkı Hz.'nin Camii ve Külliyesini Yaptırma ve Yaşatma Derneği, c.1, s.87

arındırmak gerekir ki selamette olsun. Kalp kötü hasletlerden korunursa Allah'ın sevgisi kendisine zuhur eder.¹⁹⁶

Kalbin böyle önemli bir konuma gelebilmesi için insan nefsinin bir eğitim sürecinden geçmesi gerekiyor. Bu eğitim sayesinde bir mertebeye yükselir ve ilahi emirlerin muhatabı haline gelir. Nefis bu eğitim sürecinden geçme noktasında serbest bırakılmıştır. Dilerse aklın gücünü kullanıp arzulardan sıyrılacak ve mesafe kat edecek, dilerse arzuların esiri olacak. Bu özgürlük de onu bir hesap verme noktasına getirecektir.¹⁹⁷ Nefsin bu eğitilebilme ve geliştirilebilme özelliği insana bir olgunluk verir. İnsan hayatını anlamlı kılar ve insanın değerli bir varlık olduğunu gösterir.¹⁹⁸

İnsanın nefsindeki bu değişmeyi ve gelişmeyi fark edip ona uygun davranışlar sergilemesi bu değeri ortaya çıkaran en önemli unsurdur. Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde nefse zulmetmemek ifadesi yer alır.¹⁹⁹ Nefse zulmetmek, nefsin layık olduğu şekilde kullanılmaması, ona layık olduğu şeylerin verilmemesi anlamına gelir. Nefsin insana yaraşır şekilde kullanılması, onun güçlerinin fark edilmesi insanın kaliteyi yakalamasıdır.²⁰⁰

Bu nokta ile ilgili olarak nefis ile ilgili yapılan tanımlardan biri de şöyledir: Nefs ruh ve bedenden oluşan kendilik bilinci olan beşeri bir kişiliktir, insanın kendisidir. Nefs insanın kendi iç benliği, bütün yaşantılarının olduğu psikolojik bir yapıdır. İslam âlimleri nefsin biri ruhani biri de bedene dönük iki yönünün olduğunu vurgularlar. Bu iki yön zıt eğilimlerin aynı anda bir arada bulunduğu bir alandır.²⁰¹

Bu anlamda diyebiliriz ki; aslında insandan beklenen onun kendini fark etmesi, kendi özündeki değerleri açığa çıkarmasıdır. İnsanın doğru amaçlar çerçevesinde yaşaması ve daha az yanlışla hayatını sürdürmesidir.

¹⁹⁶ İbrahim Hakkı, s. 121

¹⁹⁷ Abdurrahman Dodurgalı ve Diğerleri, "Nefs ve Eğitimi", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı 5, (1998), s.81

¹⁹⁸ Bayraktar Bayraklı, **Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramları**, İstanbul: İFAV, 1999, s.152

¹⁹⁹ Mesela bkz. **Kur'an-ı Kerim**, Araf Suresi, Ayet 23

²⁰⁰ Bayraklı, s. 153

²⁰¹ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Ankara: 1993, s. 23 Aktaran: Yurdagül Mehmedoğlu, **Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi**, s. 20

1.3.4. Bir Din Eğitimi Problematığı Olarak İffet

Toplumda var olan iffet kavramı insanlardaki cinsel davranışın duygusal bir yönüdür. Bu öğrenilerek, bilgi edinerek kazanılan bir durum değildir.²⁰² Yapılan bu yorumda iffetin her insanda tabî olarak yer alan bir değer olduğu ifade edilmek istenmiştir. İnsanlık tarihi boyunca iffet ve benzeri duygunun (hayâ, utanma) insanda var olduğunu yukarıda geçen bölümlerde ifade etmiştik. Ancak bu değerın zaman içerisinde algılanma biçimlerinde değişiklikler baş göstermiştir. Değişen pek çok değer gibi iffet değeri de insanların farklı yorum ve uygulamalarına maruz kalmıştır.

Örneğin iffet kavramı bazı dönemlerde özgürlüğün kısıtlanması olarak algılanabilmiştir. Bu kavram sanki insan davranışlarını kısıtlayan, ona sınırlar, engeller koyan bir kavram olarak algılanmış, iffetten uzak yaşamının kendini ispatlamak olduğu gibi bir vehme kapılma durumu olmuştur.

Özellikle günümüz toplumlarında evlilik gibi kurumların insanı sınırlayan bir bağ olduğu bile düşünülmektedir. Bir şeye, bir kimseye bağlanmadan yaşamının en büyük özgürlük olduğu bazı kimseler tarafından düşünülmektedir. Özgürce ve sınır tanımadan, nefsin her türlü cinsi isteğine boyun eğmek, kişilerin cinsel tercihlerine saygı duyulmasını beklemek toplumsal bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yetişmekte olan genç nüfusun sınırlarını aşmasını beklemek, “hayat senin kuralları sen koy” gibi sloganik tavırlar sergilemelerini amaçlamak altını çizmeye çalıştığımız iffet erdeminden onları mahrum bırakmaktadır.

Takınılması istenen bu özgür tavır çerçevesinde günümüz gençliğinin yaşadığı sorunların başında cinsellik problemi yer almaktadır. Değişen dengeler ve hormonlar sebebiyle ergenlik yaşı düşmüş buna mukabil bazı nedenlerle evlenme yaşı da gecikmeye başlamıştır. Bu sebeple acil ihtiyaç haline gelen cinsellik ertelenmek durumunda kalmıştır. Değişen dünya şartları ve değerleri bu beklemeyi gereksiz görmüş, evlilik dışı cinsellik teşvik edilir hale gelmiştir. Bunun ahlaki bir problem

²⁰² Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s. 39

olarak algılanmadığı tam tersine kişisel bir hak ve özgürlük olduğu kanaati yaygınlık kazanmıştır.²⁰³

Oysaki asıl özgürlük nefsin her isteğine uymadan, aklın, vicdanın sesine kulak vererek yaşamaktır. Özgürlük bir şeye ulaştırarak değil bir şeyden kurtularak yaşamanın ifadesidir. Nefsin ve arzuların esaretinden kurtarmaktır. Cinsel arzulara düşkünlük, yeme içmeye düşkünlük, maddi menfaatlere düşkünlük bizi tutkular altında yaşamaya mecbur bırakan durumlardır. Bu tutkulara esir olarak yaşayan kimseler hiçbir zaman özgürlüklerine kavuşamazlar.²⁰⁴

Dünyanın hızla değişmesi değerlerin ve değer dünyasının da hızla değişmesine sebep olmaktadır. Ne yazık ki bu değişim menfî istikamette olmakta ve değerleri algılama biçimimiz de menfî bir değişime uğramaktadır. İnsanoğluna değer katan, anlamlı kılan değerler yerini hızla değişen insanın insanlığını unutturan değerlere dönüşmüştür. İnsanın değer verdiği şeyler açısından da bir değişim yaşanmaktadır.

Daha ünlü olma, daha genç görünme, daha çok para kazanma, daha güzel görünme pek çok ahlaki ve dini değerın önüne geçmiştir. Değer verdiği bu şeylere ulaşmak için insanoğlu amansız bir mücadele vermektedir.

Değerlerin bu denli değişmesi insanların anlayışlarının, karakterlerinin de değişmesine sebep olmaktadır.²⁰⁵ Bu değişimin hızı gençlerin başını döndürüyor. Bu dönüşümde gençler hem hedef hem de özne konumunda oluyor. Onlar aile ve toplumsal sınıfların sınırlı dünyası ile değişimin gerektirdiği ışıltılı ve cazip dünya arasında sıkışıp kalıyor. Böyle bir durumda yetişkinler geleneklere ve geleneklerin getirdiği değerlere sığmıyor. Gençler ise bu değerlerin gereksizliğine inanıyor. Bu durum da gençler ve aileleri arasında çatışmaları ortaya çıkarıyor.²⁰⁶ Ahlakın korunabilmesi için hem

²⁰³ Mustafa Köylü, “Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç”, **Değerler ve Eğitimi** içinde (287-311), s. 292

²⁰⁴ Hökelekli, s. 128

²⁰⁵ Ayşe Sıdika Oktay, “Ahlaki değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri”, **Değerler ve Eğitimi** içinde (130-143), s. 134

²⁰⁶ İsmail Doğan, “Türk Eğitim Sisteminde Değer Sorunu” **Değerler ve Eğitimi** içinde (615-633), s. 616

toplumsal hem de bireysel kimliğimizi korumaya özen göstermek bu açıdan büyük bir önem kazanmaya başlamıştır.²⁰⁷

Dini anlamda da değerler üzerine çalışmalar yapmak ve dinin koyduğu evrensel değerlere sahip çıkmak bir mecburiyet arz etmektedir.²⁰⁸ İmanımızı nasıl yaşamamız gerektiği, imanın bize nasıl güzellikler vereceği, nasıl daha ince, daha yüce olunacağı üzerinde düşünmek gerekiyor. Bunun için de değerlerimizi, yaşama şeklimizi gözden geçirmek ve değerlerle bu yaşamı donatmak gerekiyor. Bu dünyanın telaşından, karmaşasından sıyrılıp ilahi kaynağa dönebilmek gerekiyor.

Yaşamamız gereken bu değerlerin kaynağı bellidir aslında, Kur'an-ı Kerim. İşte problem de buradan kaynaklanıyor. Bu kaynağa dayanarak geliştirmemiz gereken, irtibat kurarak şekillendireceğimiz değerlerle olan münasebetlerimizin durumu. Değerlerin geliştirilip sürekli olarak canlı tutulması gerektiğidir.²⁰⁹

Değişen değerler dünyasında konumuz olan iffet değeri de bir hayli değişim göstermiştir. Eski tarihlere nazaran iffet kavramının algılama şekli de ciddi değişiklikler yaşamaktadır. Aids hastalığının yaygınlaşması, cinsel tercihlerin değişmesi hatta meşrulaştırılması, kürtaj vakalarının artması, pornografinin yaygın hale gelmesi, babası belli olmayan çocukların dünyaya gelmesi iffet kavramının algılanması noktasındaki ciddi değişimi bize göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in yaşadıkları anlatılırken ayette geçen Hz. Meryem'in ifadesi iffetin algılanması açısından çok dikkat çekicidir. Hz. Meryem yaşadığı bu hal Allah'ın takdiri ile olmasına rağmen duyduğu utanç ile "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım."²¹⁰ ifadesini kullanıyor.

Ancak insan nefsi zaman ve zemin değiştikçe çalkantılar da yaşıyor. Nefsin aşırı arzularına tam bir serbestlik tanınmasıyla beraber bunun önündeki tüm engeller de kaldırılmak isteniyor. Bu noktada vicdanlarının sesi, aklın ve kalbin baskısı da

²⁰⁷ Oktay, "Ahlaki değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri", s. 134

²⁰⁸ Oktay, s. 141

²⁰⁹ Ahmet İnam ve Diğerleri, "Değerlerle Yaşamak", **İslami Değerlerin Geleceği** içinde (99-102), Ankara: TDV Yay., 1997, s. 101

²¹⁰ **Kur'an-ı Kerim**, Meryem Suresi, Ayet 23

bastırılmaya çalışılıyor.²¹¹ Oysa biz biliyoruz ki vicdanımız, aklımız ve kalbimiz bizi yanlışla düşürmez. Ancak nefsin haz ve istekleri engel tanımaz bir şekilde bedenimizi hareket ettirmeye çalışır. Nitekim Yusuf (a.s.)’ın kıssasını anlatırken Allah Teala şöyle buyuruyor: “Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı Yusuf da ona istek duyacaktı. Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için böyle yaptık.”²¹² Hz. Yusuf da nefsinin arzularına boyun eğecekti ama Allah’ın yardımı sayesinde akli ve vicdanı ona galip geldi. Kendisini büyüten, kendisinin üzerinde emeği bulunan efendisine sadakatsizlik yapmasını engelledi.

Bir insanın bir başka insana meyiletmesi, onu sevmesi insan bünyesi düşünüldüğünde normal bir davranıştır ve Kur’an-ı Kerim’de kalp manasında kullanılan kavramlardan biri olan ‘fuad’ın işidir. Fuad; ekmek pişirmek manasına gelir. Aynı şekilde insanlar arası ilişkiler de pişer, bir kıvam alır yani sevgi hâsıl olur ve bu sevgi insanları birbirine bağlar. Düşmanlıklar, haset, kin, öfke böylece yok olur. Buna zemin hazırlayan gönül insan ilişkilerini bir düzene sokar.

Gönlün insanı arzulaması, ona meyiletmesi, sevmesi ona yaklaşmak için çareler araması, insan olmanın, insanlığın tam teşekkül etmesi anlamına gelir.²¹³ İnsandaki bu meyil durumu yadırganamayacak bir durumdur. Çünkü insan yapısı buna çok müsaittir. Allah insanı sevgi üzerine yaratmıştır. Sosyal bir varlık olarak, başka insanlarla sevgi ile iletişim kurarak yaşamaktadır. Sevgi noktasında eksiklikler yaşayan insanlar psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar.

Aynı zamanda insan değişken özellikler gösteren bir varlıktır. Her zaman aynı duygu profilinde bulunmaz. Çünkü Allah insanı zıtlıklar içerisinde yaratmıştır. Bazen hatalar yapan bazen de güzel işler sergileyen bir varlıktır. İnsanın bu değişkenliği eğitilebilir boyutunu ifade eder. İnsanın değişkenliği gelişmeye, yükselmeye ve kaliteli insan olma noktasına ulaşmaya vesile olacaktır.²¹⁴ Burada dikkat edilmesi gereken nokta değişimin olumlu manada olmasıdır. Örneğin nefsin temizlenmesi, kötülüklerden arındırılması olumlu bir değişimdir.

²¹¹ Topaloğlu, s. 175

²¹² **Kur’an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 24

²¹³ Bayraklı, s. 132

²¹⁴ Bayraklı, s. 145

İnsandaki bu olumlu değişimler bizim çalışma alanımız olan iffet kavramıyla da yakından ilgilidir. Zira nefsin arzularına uyarak, heva ve heveslerin esiri olarak yaşamak iffetin insan bünyesinde eksilmesi anlamına gelir. İslam kültüründe cinsellik ancak meşru yollarla helal kılınmış, aksi bir durum ise iffetsizlik olarak kabul edilmiştir. İslami kaynaklarda iffetin öneminden bahseden pek çok ayet ve hadis bulmak mümkündür.

Helal çerçevede cinsi isteklerini yerine getiremeyen kimseler kınanmamış tam tersine bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi şehevi duygular insanın özünde var olan duygulardır.²¹⁵

İnsan hem güzel davranışlar sergileyecek hem de yanlışlar yapabilecek konumda olan bir varlıktır. Değerlerimizi korumak özellikle de iffet değerini korumak adına yapılan tavsiyeler dikkate alındığında yanlış yapma özelliği azalıp güzel davranışlar sergileme imkânı artacaktır. Değerlerimize sahip çıkmak, onları yeniden gözden geçirmek istiyorsak eleştirel bir bakış açısını yakalamak gerekir. Hızla değişim gösteren dünyada değerleri gözden geçirilmek, inanca ve imana yakışır türde bir yaşam biçimi oluşturmak, bunun için de sürekli çalışıp diri olmak ve geleceğe yönelik bir yaşam biçimi içerisinde değerlerimizi korumak durumundayız.²¹⁶

²¹⁵ Hayreddin Karaman, **İslam'da Kadın ve Aile**, 4. Basım, İstanbul: Ensar Neşr., 2010, s. 356

²¹⁶ İnam, "Değerlerle Yaşamak", s. 102

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HZ. YUSUF'UN HAYATI

Yusuf (a.s.)'ın kıssası Kur'an-ı Kerim'de Yusuf suresinde anlatılmaktadır. Yusuf suresi başlı başına bir kıssanın anlatıldığı tek suredir. İçerdiği değerler ve konunun günümüz ile bağlantısı itibariyle değerler eğitimi açısından çok önemli bir kıssadır. Pek çok ahlak kitabında değerler anlatılırken özellikle iffet, doğruluk, sadakat, dürüstlük, sabır gibi değerlerin bahsi geçerken Yusuf (a.s.) örnek gösterilen şahsiyet olmuştur. Aynı şekilde edebi bazı eserlere de konu olmuş bu kıssayı bu bölümde kendi dilimizce Kur'an-ı Kerim'e dayanarak anlatmaya çalıştık.

Kur'ani bilgilere göre Yusuf (a.s.) henüz küçük yaşta iken babası Yakub peygambere gelerek “Babacığım bu gece bir rüya gördüm. Rüyamda güneş, ay ve on iki yıldız bana secde ediyorlardı.” dedi. Babası bu rüyanın yorumundan biraz endişe duydu ve “Yavrum bu rüyayı sakın kardeşlerine anlatma!” diye tembih etti.

Hiz. Yakup'un ikinci eşinden olan Yusuf ve Bünyamin'i babaları daha fazla seviyordu. Diğer kardeşler de bu durumun farkındaydı. Özellikle de daha mülayim ve uslu olan Yusuf'u çok kıskanıyorlardı. Çünkü babaları ona çok özen gösteriyordu.

Bu durumu aralarında konuşurken Yusuf'a duydukları kin arttı ve bir plan yaptılar. Plana göre babalarından izin isteyip Yusuf'u da yanlarında götürceklerdi. Gittikleri yerde de Yusuf'u öldüreceklerdi. Böylece ondan kurtulmuş olacaktı. Babalarına da Yusuf'u bir kurdun öldürdüğünü söyleyeceklerdi. Babalarından Yusuf'u kendileri ile göndermesini istediler. Hiz. Yakup endişeliydi, ona zarar vermelerinden korkuyordu. İzin vermeyi çok istememişti ama onu ikna etmeyi başardılar ve beraberce çıkıp gittiler. İyice uzaklaştıktan sonra içlerinden biri merhamet duygusu ile “Yusuf'u öldürmek yerine kuyuya atalım.” teklifinde bulundu.

Bu teklif hepsine uygun geldi. Zira anneleri ayrı olsa da baba bir kardeşiler. Yakınlarda gördükleri bir kuyuya Yusuf'u bırakıp uzaklaştılar. Yusuf'un gömleğini yanlarına almışlardı. Kestikleri bir tavşanın kanını bulaştırıp babalarına götürdüler.

Yakup (a.s.) Yusuf'u yanlarında göremeyince korktuğunun başına geldiğini anlamıştı. Onlara Yusuf'a ne olduğunu sordu. Yanlarında getirdikleri kanlı gömleği gösterip “Onu kurt kaptı.” dediler. Yakup (a.s.) olduğu yere yığıldı, ağlamaya başladı ve bu ağlayış ta ki Yusuf'u tekrar bulana kadar devam etti. Öyle ki artık ağlamaktan gözlerine bir perde indi.

Yusuf (a.s.)'ın kuyuda ne kadar kaldığı Kur'an'da ifade edilmiyor ama sıkıntılı bir hayatın kendisini beklediğini Yusuf (a.s.) burada anlıyor. Oradan geçen bir kervanın yolcuları kuyudan su almak istediklerinde kuyuda bir çocuk olduğunu fark ettiler. Sevinç içerisinde çocuğu kuyudan çıkarıp kervanlarına kattılar. Niyetleri, varacakları yer olan Mısır'da, köle pazarında Yusuf'u satmaktı. Bu satıştan karlı çıkacaklarını düşünüyorlardı. Çünkü çocuk fazlasıyla güzeldi.

Satmak üzere pazara çıkardıkları Yusuf'u Mısır firavununun bakanlarından biri kendisine yardımcı olarak aldı, evine götürdü. Onunla çok güzel ilgilendi. Onunla köle-efendi ilişkisi kurmadı. Yusuf (a.s.) azizden hep iyilik gördü, ona minnettardı.

Artık Yusuf büyümüş, gençlik çağına gelmişti. Göze görünür yakışıklı bir delikanlı olmuştu. Aziz'in güzel ve hoş bir hanımı vardı, Züleyha. Yusuf yanlarında büyümüşü ama Züleyha ondan hep etkilenmişti. Ondandır çok hoşlanıyordu. Artık bu duygunun önüne geçemiyor, kendine hâkim olamıyordu.

Bir gün kendince bir plan yaptı. Yusuf ile evde baş başa kalmıştı. Ona duygularını açmayı düşünüyordu. Öyle de yaptı. Kendisi ile birlikte olup olamayacağını sordu. Yusuf da aslında etkilenmişti. Bir an, küçük bir an bir tereddüt yaşadı. Sonra efendisinin kendisi için yaptıkları, ona olan sadakat duygusu ve Allah korkusu Yusuf'u Züleyha'dan uzaklaştırdı. Yusuf “Yanlış bir şey yapmaktan Allah'a sığınırım.” dedi. Züleyha ısrarlıydı, bir kaçışmaca başladı. Birlikte kapıya kadar koştular. Züleyha arkasından gömleğini yakaladı ve Yusuf'un gömleği arkadan yırtılıverdi. Tam bu esnada kapı açıldı ve Aziz içeri girdi. İçeride olanlara anlam verememişti. Açıklanması güç bir durumdu.

Züleyha'nın ilk anda söylediği Yusuf'un kendisine saldırdığı idi. Yusuf şaşkındı. Çünkü gerçek bu değildi. İkisi de kendilerini savundular ama Aziz karar

vermekte zorlandı. Aile büyüklerinden birine danışmaya karar verdi. Meslek itibarı açısından duyulsun istemiyordu ama bunu yapmak zorundaydı.

Gelen kişinin söylediği fikir çok mantıklıydı. Züleyha'nın kocasına “Gömleği kontrol et. Eğer önden yırtıldıysa Züleyha haklıdır. Yok, eğer arkadan yırtıldıysa Yusuf haklıdır.” dedi. Ne yazık ki gömlek arkadan yırtılmıştı. Aziz böyle olmamasını ne kadar da isterdi. Her iki açıdan da olsa bu durumda kalmayı istemezdi ancak böylesi kendisine daha çok acı verdi. Biri çok kıymet verdiği, evladı yerine koyduğu Yusuf, diğeri gözüne bakmaya kıyamadığı, onu herkesten koruduğu sevgili eşi Züleyha.

Yusuf gerçekten de haklıydı ancak bunun açığa çıkmaması gerekiyordu. Çünkü o bir bakandı. Bu yüzden Yusuf (a.s.)’a “Bunu kimseye söyleme.” Karısına da “Sen de işlediğin bu günahıtan dolayı Allah’tan af dile.” dedi. Aile içinde bile böyle bir olay yaşandığının bilinmemesi gerekiyordu.

Ancak dedikodu dilden dile yayılmıştı. Mısır’ın kadınları Züleyha’nın hakkında konuşuyorlardı. Yanlarında yetişen gence âşık olduğu için onu ayıplıyorlardı.

Züleyha bu durumdan sıkılmıştı. Mısır’ın ileri gelen hanımlarını evine davet etti. Kendilerine meyve ikram etti. Onlar meyveleri yemeğe başlayınca Yusuf’a “Saklandığın yerden çık.” dedi. Yusuf (a.s.) çıkınca gördükleri genç karşısında şaşkına döndüler. Onlar da Yusuf’un güzelliğinden çok etkilendiler. Elleriindeki bıçaklar bazılarının parmaklarını kesmesine sebep oldu. Züleyha’nın duygularında haklı olduğuna karar verdiler. Bu genç gerçekten çok güzeldi, herkesin gönlünü kaptırabileceği cinsten bir güzellik. Bu kez de ona imrenmeye başlamışlardı. Yani dedikodular yine kesilmemişti.

Aziz bu durumdan, kendince bu utançtan kurtulmak istiyordu. Kendi itibarı için karısının değil Yusuf’un suçlu olduğunun ispatlanması gerekiyordu. Bunun için Yusuf’u zindana attırmaya karar verdi. Yusuf (a.s.)’ın hayatında uğradığı ikinci haksızlık bu.

Yusuf (a.s.) zindana atılmıştı ve ne kadar kalacağını bilmiyordu. Uğradığı bu iftiradan kurtulmak, kendisini aklamak istiyordu. Bunun için çareler aramaya

başladı. Bir yandan da kendisini bu beladan kurtarması için Allah’a dua ediyordu. Bekliyordu, bir umut ışığı, bir ferahlık bekliyordu. Bu bekleyiş tam yedi yıl sürdü.

Yusuf (a.s.)’la birlikte zindana iki genç de düşmüştü. Yusuf (a.s.)’a zindanda arkadaşlık ediyorlardı. Bir gün ikisi de bir rüya gördüklerini söylediler. Yusuf (a.s.) babasından gelen bir ilimle rüya tabir etmeyi biliyordu.

Gençlerden biri rüyasında şaraplık üzüm sıkıldığını gördüğünü söyledi. Yusuf (a.s.) o gencin rüyasını şöyle yorumladı: “Sen zindandan çıkacaksın ve krala içki sunacaksın.” Diğer genç ise rüyasında başında bir ekmek olduğunu ve kuşların ondan yediğini gördüğünü anlattı. Yusuf (a.s.) ona da “Sen asılacaksın, kuşlar da senin başından yiyecek.” dedi. Gerçekten de birkaç zaman sonra gençlerden biri hapisten kurtuldu ve krala hizmete başladı. Bu genç hapisten çıkarken Yusuf (a.s.) kendisinin bu ilminden ve kendisinden krala bahsetmesini istemişti. Ne var ki arkadaşı zindandan çıkmanın verdiği heyecan ve duygularla bunu unutmuştu.

Aradan bir hayli zaman geçmişti. Kral bir gün çevresindekilere rüyasında yedi besili ineği yedi zayıf ineğin yediğini bir de yedi yeşil başak ile yedi kuru başak gördüğünü anlatıyordu. İşte o zaman Yusuf (a.s.)’a zindanda arkadaşlık eden genç Yusuf (a.s.)’ı hatırladı. Krala bu rüyayı yorumlayacak iyi birisini tanıdığını söyledi. Kralın rüyasını Yusuf (a.s.) şöyle yorumladı: “Yedi sene âdetiniz olduğu üzere ekin ekersiniz. Ama biçtiğiniz ekini yiyeceğiniz miktarın dışında depolayın. Bunun peşinden yedi yıl kuraklık olacak. Bu esnada da depoladığınız ekinin bir kısmını tohumluk olarak bıraktıktan sonra kalanını yiyin. Sonra bunun arkasından bolluk, bereket gelecek halk sıkıntıdan kurtulacak.”

Bu yorumu dinleyen kral Yusuf (a.s.)’ın kendisine getirilmesini istedi. Bu haberi kendisine getiren kimseye Yusuf (a.s.) bir zamanlar Mısır’ın ileri gelen hanımlarının başına gelen olayla yani kendisinin zindana düşmesi ile ilgili olayın krala bildirilmesini, bu olayı kralın aydınlığa kavuşturmasını istedi.

Kral bu olayla ilgilenmişti. O kadınlarla görüşmeler yaptı. Bu görüşmeler esnasında Züleyha da vardı. Kendilerine Yusuf (a.s.) sorulduğunda kadınlar onun çok temiz, dürüst ve iffetli olduğundan bahsettiler. Züleyha kendisine sıra geldiğinde artık doğruyu söylemekten başka çaresi olmadığını anlamıştı. Olayı baştan sona anlattı ve Yusuf (a.s.)’ın kendisini nasıl koruduğunu anlattı.

Bunun üzerine kral Yusuf (a.s.)’ın özel biri olduğunu fark etti ve onu özel bir konuma getireceğini söyledi. Bu haberi kendisine verdiklerinde Yusuf (a.s.) Allah’a duasını kabul ettiği için şükretti. İşte doğruluğunun, dürüstlüğünün karşılık bulacağı gün gelmişti. Efendisine olan sadakatinin ortaya çıkması gerektiğine inanmıştı. Bunun için bu durumdan kralın haberdar olmasını sağlamıştı.

Yusuf (a.s.) sarayın mali işlerine bakmaya başlamıştı. Ülkedeki kıtlık sebebiyle halka yardım ediliyordu. Yusuf (a.s.)’ın ağabeyleri bu durumdan haberdar olmuş ve Mısır’a gelmişlerdi. Saraya ulaştılar ve Yusuf (a.s.)’ın huzuruna çıkarıldılar. Aradan geçen onca zaman Yusuf (a.s.)’ı çok değiştirmişti. Bu sebeple onu tanıyamadılar. Ama o ağabeylerini tanıdı. Fakat yanlarında kardeşi Bünyamin yoktu. Ona ulaşmak, kavuşmak istedi. Ağabeylerine yardım ettikten sonra “Bakın size bol bol yardım ettim. Başka kardeşleriniz varsa onları da getirin bizzat kendilerine yardım edeyim.” dedi.

Fakat bunu yapmak çok kolay olmayacaktı. Zira Yakub (a.s) artık onlara güvenmiyordu. Babalarına gidip güzel bir yardım gördüklerini eğer Bünyamin de giderse daha fazla yardım alacaklarını söylediler. Yakub (a.s) onu çok iyi koruyacaklarına dair Allah adına söz vermedikçe buna izin vermeyeceğini söyledi. Beraberce Mısır’a ulaştılar. Saraya girdiklerinde Yusuf (a.s.) kardeşi Bünyamin’e kendini tanıttı ve olacaklardan korkmamasını söyledi. Yıllar sonra kardeşine kavuşmuş ve ona özlemini gidermişti. Ancak içinde dindiremediği bir özlem daha vardı. Babasına ve annesine kavuşmayı da çok istiyordu.

Yusuf (a.s.) ağabeylerinin ve Bünyamin’in yükünü hazırlatırken kıymetli bir su kabını Bünyamin’in çuvalına koydurdu. Tam onlar kapıdan çıkacakken su kabının kayıp olduğu, su kabı kimin çuvalında çıkarsa onun sarayda alıkonulacağı ilan edildi. Çuvallar arandı ve Bünyamin’in çuvalında bulundu. Ağabeyleri çok şaşırılmıştı, gördüklerine inanamıyorlardı. Yusuf (a.s.)’a onun küçük olduğunu eğer gelmezse babasının çok üzüleceğini söylediler. Onun yerine kendilerinden birinin kalmasını teklif ettiler. Ancak dinletemediler. Yusuf (a.s.)’ın ağabeyleri çaresiz ve babalarına ne diyeceklerini bilemez bir halde oradan ayrıldılar.

Babalarının yanına geldiklerine Yakub (a.s.) “Yine ne kötülük işlediniz. Daha önce de aynısını yapmıştınız. Vah Yusuf’um, vah oğullarım” diye dövünmeye başladı. Yakub (a.s.) Yusuf’unu unutamamıştı. Şimdi bir evlat acısı

daha kendini bulmuştı. Artık dayanacak gücü kalmamıştı ve oğullarına “Gidin, kardeşlerinizi arayın.” dedi. Allah’tan kendisine bir ilham gelmiş o yüzden böyle bir istekte bulunmuştu.

Yusuf (a.s.)’ın ağabeyleri dönüp tekrar Mısır’a geldiler. Yusuf (a.s.)’a kardeşlerinin burada kalmasından dolayı çok sıkıntı çektiklerini, ailelerinin felakete uğradıklarını anlattılar. O zaman Yusuf (a.s.) “Bir zamanlar kendisine haksızlık yaptığınız bir kardeşiniz vardı, hatırlar mısınız?” diye sordu. Ancak o zaman onu tanıyabildiler. “Yoksa sen Yusuf musun, gözlerimize inanamıyoruz.” dediler.

Allah’ın Yusuf (a.s.)’ı böyle bir konuma getirmesi ağabeylerini çok etkilemişti. Onun gerçekten kendilerinden çok farklı olduğunu ancak anlayabilmişlerdi. Bunu itiraf etmekten kendilerini alamadılar “Sen gerçekten büyük ve bizden çok farklı bir insansın. Sana yaptıklarımızdan dolayı bizi affedebilecek misin?” dediler.

Yusuf (a.s.) “Allah pişman olup hatasını anlayanları affeder. Ben neden affetmeyeyim ki? Eğer hatanız varsa Allah affetsin.” dedi. Ağabeylerine babasını sordu. Babalarının gözlerinin kapandığını, uzun zamandır görmediğini anlattılar. Yusuf (a.s.) bu duruma çok üzüldü. Gömleğini vererek götürüp babalarının gözlerine sürmelerini istedi.

Artık Yusuf (a.s.)’ın çektiği bütün sıkıntılar bitmek üzereydi. Ailesine kavuşacaktı. Bunca yıldır iftiraya uğramış, haksızlık görmüştü. Üstelik küçük yaştan itibaren ailesinden uzak kalmıştı. Sabretmiş ve her halde Allah’a dayanmıştı.

Ağabeyleri eve döndüklerinde Yakup (a.s.)’ın yüreği sızlıyordu. Söylediği zaman kendisini kınamalarından korktuğu bir şey hissediyordu. Yusuf’un kokusunu duyuyordu.

Yusuf’un gömleğini getirip gözlerine sürdüklerinde sadece gözleri açılmamış, yüreği de ferahlamıştı. Uzun zamandır çektiği evlat hasreti son buluyordu. Oğulları babalarından af dilerken bağışlanmaları için Allah’a dua etmesini istiyorlardı.

Hep beraber Mısır’a, Yusuf (a.s.)’ın yanına ulaştılar. Yusuf (a.s.) anne babasına uzun uzun sarılıp hasret giderdi. Onlara doyamıyordu. Çektiği bütün acıları unutmuştu. Rabbine kendisini bu günlere ulaştırdığı için şükreliyordu.

Hepsi Yusuf (a.s.)’ın huzurunda saygı ile eğildiler. Yusuf (a.s.) babasına yıllar evvel gördüğü rüyanın yorumunun çıktığını söyledi.

Yusuf (a.s.) Allah’a şöyle dua ediyordu: “Rabbim! Gerçekten bana mülkü veren sensin. Bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette sen benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat.”²¹⁷

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında “Yusuf ile Züleyha” kıssasını ahlaki değerler açısından incelemeye çalışacağız.

²¹⁷ Kur’an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 101

2.2. AHLAKİ DEĞERLER AÇISINDAN YUSUF İLE ZÜLEYHA KISSASI

Yusuf ile Züleyha kıssası Kur'an-ı Kerim'de değerler ile ilgili önemli bilgiler içeren bir kıssadır. Kıssa baştan sona incelendiğinde içinde yer alan şahısların her birisinin değerler açısından örnek teşkil edecek şahıslar olduğu görülmektedir. Başta Hz. Yusuf olmak üzere Yakup (a.s.), Züleyha, Züleyha'nın kocası aziz, Yusuf (a.s.)'ın kardeşleri değerler eğitimi bünyesinde incelenebilecek şahıslardır.

Bu bölümde kıssa içinde yer alan ahlaki değerleri incelemeye çalışacağız. Bu çalışmayı yapmak için kıssayı incelediğimizde belli başlı bazı değerler tespit ettik. Tespit ettiğimiz ve incelemeye değer bulduğumuz değerler şunlardır: **İffet, Sabır, Doğruluk, Dürüstlük, Sadakat, İyilik, Sevgi, Vefa, Bağışlama, Hatayı Kabul Etme.**

Şimdi tek tek bu değerleri açıklamaya ve kıssa ile bağlantısını kurmaya çalışacağız. Yukarıda geçen bölümlerde iffet değerini incelemiştik. Bu bölümde kısa bir bilgi vererek bu değerini kıssa ile bağlantısını kurmakla yetineceğiz.

2.2.1. İffet

Hz. Yusuf iffet kavramı ile özdeşleşmiş bir peygamberdir. Onun iffeti her dönemde herkese örnek gösterilmiş, kendisinden güzelliğine ve gençliğine rağmen hayâlı davranması sebebiyle ders alınmıştır. Karşısında bulunan genç ve güzel bir hanıma Allah'tan korkması sebebiyle olumlu cevap vermemiş, hayâlı bir davranış sergilemiştir.

Hayâ kelimesi kötü ve ayıp şeyleri işlemekten nefsin sıkılması ve çekinmesi anlamına gelir. Hayâ sahibi bir insan aynı zamanda edeplidir.²¹⁸ Bu kimse yüksek bir fazilete ve şerefe haizdir. Böyle kimseler çevrelerinde hep sevilen, saygı duyulan kimseler olmuşlardır. Nitekim Hz. Yusuf da çevresinde hep sevilmiş, beğeni toplamış, asırlarca örnek gösterilmiş bir insandır.

²¹⁸ Mustafa Uysal, **İslam'da Tesettür ve Hayâ**, İstanbul: Uysal Yay., 1973, s. 215

İmam Maverdi, hayânın tanımını yaparken üç kısım olduğunu ifade ediyor:

1. Allah'tan utanmak
2. İnsanlardan utanmak
3. Kendi nefsinden utanmak.

Allah'tan utanmak için O'nun emirlerinin yerine getirilmesi yasaklarından sakınılması gerekir.²¹⁹ İnsanlardan utanmak, onlara açık bir fenalığının ve eziyetinin dokunmamasıdır.²²⁰ İnsanın kendi nefsinden utanması ise iffet ve yalnız kaldığında dahi günah işlememesidir.²²¹ Bu üç yönden hayâsı tam olan kimse insanlar arasında iyilik ve fazileti ile övülen kimse olur.²²²

İmam Maverdi ayrıca iffet kavramını açıklarken iki kısımdan söz eder. Birincisi haram olan şeylere karşı iffetli olmak, ikincisi de günahlara karşı iffetli olmak. Haram olan şeylere karşı iffetli olmayı de iki kısma ayırır. Birincisi şehvet yerinin haramdan korunması, ikincisi dilin herkesin namus ve haysiyetinden korunması. Şehvet yerinin korunması iffetin bir gereğidir, aksi bir durum sergileyen akla ve şer'i hükümlere aykırı davranmış olur.²²³

İslam ahlakçıları hayâ kavramı ile ilgili olarak; her türlü dini ve ahlaki vazifenin çiğnenmesinden sakınma halidir, ifadesini kullanırlar. Vicdan, vazifelerin yerine getirilmemesi karşısında bir suçluluk duyar.²²⁴ Kıssaya göre Hz. Yusuf kendisini yetiştiren, yanında iyi bir hayat yaşamasını sağlayan efendisine karşı kendisini sorumlu hissediyordu. Ona bir vicdan borcu vardı. Ancak aldığı teklif ondan yanlış bir davranış bekliyordu. O da bu teklifi reddederek en güzel vicdan örneğini göstermişti. Çünkü o, Allah'tan korkan, iman sahibi bir kimse idi.

Hayâ, aynı zamanda imanın işaretlerinden biridir. Kalbinde iman bulunan bir kimse bunu edep ve hayâsıyla belli eder. Hz. Peygamber bunu bir hadis-i şerifte ifade etmişlerdir. "İman yetmiş küsur (veya altmış küsur) şubedir. En efdali Lailahe illallah

²¹⁹ İmam Ebu'l-Hasan El Maverdi, **Edeb'üd-Dünya Ve'd-Din**, Ali Akın (Terc.), İstanbul: Temel Neşr., 1979, s. 399

²²⁰ Maverdi, s. 401

²²¹ Maverdi, s. 402

²²² Maverdi, s. 403

²²³ Maverdi, s. 523

²²⁴ Osman Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972, s. 303

sözüdür. En aşağısı ise yoldan eziyet veren şeyi uzaklaştırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir.”²²⁵ Hayâ âlimler tarafından şöyle tarif edilmiştir; kötü olan şeyin terk edilmesi ve hak sahipleri hakkında kusurlu davranmaktan vazgeçilmesi. Hayâ duygusu insanın hatalara düşmesini engeller. Bu özellik mümin olan bir kimsenin diğer insanlardan farklı olmasını sağlar. Bu kural her şart ve ortam için geçerlidir. Bu ahlak anlayışını taşıyan kimseler ihanet etmekten utanan, ince ruhlu ve vicdan sahibi kimselerdir.²²⁶

İffet kavramının edep ve hayâ kavramları ile beraber anıldığını ifade etmiştik. Bu sebeple edep kavramından da söz etmek icap etmektedir. Edep kelimesi öğretim ve aile vasıtasıyla elde edilen iyi ve övülen huylar, alışkanlıklar anlamında kullanılmıştır. Edep her insanın kendi kişiliğine uygun davranışlar sergilemesi ve ahlak kurallarını göz ardı etmemesidir. Edepli insanın bir takım olumlu huyları vardır. Nezaket, sabır ve özellikle başkalarına karşı saygılı olmak bu olumlu meziyetlerdendir. Bu, edebin gerektirdiği bir durumdur.²²⁷

Edep, hayâ ve iffet kavramları hepsi bir bütün halinde algılanmış, insana yüksek ahlaki meziyetler kazandıran huylar olarak belirtilmiştir. Bu üç kavramdan da kısaca söz ettikten sonra İslam ahlakında yer alan bir diğer değer olan sabrı anlatmaya çalışacağız.

2.2.2. Sabır

Sabır, “Yusuf ile Züleyha” kıssasında yer alan en önemli değerlerden biridir. Kıssada Hz. Yakup’un oğlu Yusuf’u küçük yaşta kaybetmesi ve ona kavuşmak için gösterdiği sabır, bizim için bir örnek teşkil eder. Kardeşleri Yusuf (a.s.)’ı bir kurdun öldürdüğünü söylerler. Yakup peygamber ise hem umudunu kaybetmez hem de hiç isyan etmez. Oğluna kavuşacağı ümidiyle yaşar ve sabreder.

Kıssanın bir diğer kahramanı olan Züleyha’nın da aslında yaşadığı bir imtihan vardır. Duygularına hâkim olamaz ve Yusuf (a.s.)’a âşık olur. Reddedilir ama onun da kalbinde hep bir umut vardır. Bir gün Yusuf (a.s.)’ a kavuşacağını düşünür. Onun da

²²⁵ Buhari, İman, 3, I, 8, Ebu Davud, Sünnet, 14

²²⁶ Ali Haşimi, **Kur’an ve Sünnete Göre Müslüman Şahsiyeti**, Resul Tosun (çev.), İstanbul: Risale, 2004, s. 163-164

²²⁷ Pazarlı, s. 300-301

gösterdiği büyük bir sabır vardır. Çektiği aşk acısıyla sabreder. O da büyük bir sabır örneği olarak karşımıza çıkar.

Kıssanın adına yazıldığı isim Yusuf (a.s.) ise hayatının en önemli dönemlerinde sabır örneği olmuştur. Küçük yaşta iken ailesinden uzaklaştırılıp ağabeyleri tarafından bir kuyuya bırakılır. Bu kuyudan kurtulmak için Allah’a yalvarır. Allah ona sabrının karşılığını verir. Bir köle pazarına düşer ama Mısır’ın bakanlarından bir onu satın alır. Gençliğinin yeni başladığı dönemlerde ise bir iftiraya uğrar ve zindana düşer. Hem ailesinden uzakta yaşamak konusunda hem de haksız yere zindanda bulunmaktan dolayı sabır göstermesi gerekmektedir. O da öyle yapar ve sadece Allah’a dua eder. Allah bu noktada da onu imtihan etmiş ve sabrının karşılığını onu devlet içinde önemli bir konuma getirerek vermiştir.

Sabır kavramı ahlak kitaplarının değerler bahsinde listenin baş kısmında yer almaktadır. Sabır sözlükte “dayanma, dayanıklılık” anlamında kullanılmıştır. Ahlaki bir kavram olarak sabır, başa gelen musibetler için Allah’tan başkasına şikâyetle bulunmamak, nefse ağır gelen hususlarda dünya ve ahiret yararını düşünebilmek ve ruhi dengeyi bozmamak için insan kalbinde yer alan sükûnet ve dayanma gücüdür.²²⁸

Sabır ile ilgili ahlaki eserlerde şöyle bir tarif içinde geçer: Sabır insanın dünya hayatı boyunca başına gelen sıkıntı, felaket, acı vb. şeylerle imtihan edildiğinin farkında olması ve bu sebeplerle isyana kalkışmamasıdır.²²⁹ Bir başka tanıma göre ise sabır, “İtidali muhafaza” etme, kolay vazgeçmeme ve tahammül gösterebilme sanatıdır.²³⁰ Kur’an-ı Kerim’deki kıssaları okuduğumuzda peygamberlerin hayatlarından kesitler buluruz. Hepsinin de ciddi bir imtihandan geçtiğini ve hiç isyan etmeden yalnızca sabrederek Allah’tan yardım istediklerini görürüz.

Kur’an-ı Kerim’de sabrın sembolü olarak anlatılan Eyüp peygamber kendisinin dâçar olduğu pek çok sıkıntıya özellikle de geçirdiği şiddetli hastalığa sabrı ile

²²⁸ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Sabır”, s. 567

²²⁹ Cemal Sofuoğlu, **İslam Dini Esasları**, İzmir: İ. Ü.İ. F. Yay., 1997, s. 615

²³⁰ Toshihiko İzutsu, **Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, Selahattin Ayaz (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Pınar Yay., 1991, s. 146

direnmiştir. Bu sıkıntı ve hastalıktan Allah’a dua ederek kurtulmuştur.²³¹ “Allah’ım şüphesiz ki ben derde uğradım. Sen ise merhametlilerin en merhametlisisin.”²³²

Son dinin peygamberi de hayatı boyunca çeşitli imtihanlardan geçmiş, hepsine de sabırla mukabele etmiştir.²³³ “Sabır ve tahammül gösteren kimseyi Cenab-ı Hakk sabırlı kılar. Sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet hiçbir kimseye verilmemiştir.”²³⁴ ifadesi bize onun gösterdiği sabır örneklerinden sadece bir tanesidir.

Sabır, kemal ve yücelik alameti ve nefsin etrafa hâkim olması şeklinde ifade edilmiş, (çok sabreden) manasında da Allah’ın isimleri arasında zikredilmiştir. Es-Sabur Allah’ın 99 isminden bir tanesidir. Manası; insanlar günah işlemek konusunda acele etseler bile Allah ceza vermede acele etmeyip mühlet verendir.²³⁵

İmam Gazali sabrı açıklarken, eğer bir kimsede şu üç şey bulunursa o kimsede sabır vardır, ifadesini kullanıyor. Bunlar; bilgi, iyi hal ve güzel amel. Bilgi burada ağaç konumundadır, iyi hal o ağacın dalları, amel ise o ağacın meyvesidir.

Eğer bir ağacın dalı ve meyvesi yoksa o ağacın bir kıymeti yoktur. Bunun için ahlakın oluşması esnasında iyi halin ve güzel amelin bulunması gerekir ki bilgi ortaya çıksın. Bu üç esas insanda tam olarak mevcutsa o kimsenin imanı da sağlamdır.²³⁶

Gazali’ye göre sabır, insanı diğer canlılardan özellikle hayvanlardan ayıran bir özelliktir. Çünkü insan nefsine hâkim olabilen, şehvet duygularının arzularına boyun eğmeden yaşayabilen bir varlıktır. Bunu da sabrı sayesinde başarmaktadır.²³⁷

Sabır iki önemli hakikate dayanır ve eğer insan bu hakikatlerin farkında olursa sabır göstermesi de kolay olur. Birincisi, dünya hayatı ile ilgilidir. Bilinmelidir ki, Allah bu dünyayı mükâfat ve istikrar sahası kılmamıştır. Tam tersine dünya bir imtihan yeridir ve bu imtihanların biri biter, insan diğerine girer.

²³¹ Pazarlı, s. 291

²³² **Kur’an-ı Kerim**, Enbiya Suresi, Ayet 83

²³³ Muhammed Gazali, **Müslümanın Ahlakı**, Abdulcelil Candan (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Vahdet Yay., 1990, s. 155

²³⁴ Tirmizi, Birr, 76

²³⁵ Muhammed Gazali, s. 158-159

²³⁶ İmam Gazali, “**Mizanü’l-Ahlak**” **Ahlak Ölçüleri**, Ahmet Arslantürkoglu (çev.), İstanbul: Saadet Yay., s. 191

²³⁷ Gazali, s. 192

Sabrın dayandığı ikinci hakikat ise, iman tabiatı ile ilgilidir. İnsanın Rabbi ile arasındaki bağ imandır. İmanın zayıf veya kuvvetli olma durumu insanın başından geçen imtihanlarla yakından ilgilidir. İmtihan anında tam bir teslimiyet gösterilip gösterilmeyeceği imanın gücüyle bağlantı gösterir.²³⁸

Sabrın önemi ile ilgili pek çok yorum yapılmış hatta imanin hiçbir makamı yoktur ki sabır onun yarısı olmasın, ifadesi kullanılmıştır. Bu sebeple denilebilir ki sabır imanin yarısı olarak görülmüştür. Bu ifadenin yerini bulması için de sabrın üç çeşidinin olduğu ve bu çeşitlerin üçünün de insanda bulunması gerektiği öne sürülmüştür. Sabrın sözü edilen üç çeşidi şunlardır:

1. Taatte sabır
2. Ma'siyete karşı yani günah işlememe konusunda sabır
3. Belalara karşı sabır.²³⁹

Taat üzerine sabır göstermek, İslam dininin ön gördüğü esaslara uymak ve bu esasların devamını sağlamada sabır göstermektir. Düzenli olarak namaza devam etmek gibi. Aynı şekilde güzel ahlakın gerektirdiği davranışları sergilemek de bu gruba girer. İnsanlarla iyi geçinmek, hoş görmek gibi.

Günah işlememek konusunda sabır göstermek, hayat boyu karşımıza çıkan kötülüklere uymama konusunda gösterilen sabırdır. Daha önce de bahsettiğimiz iffetli davranabilmek ve zararlı arzulara boyun eğmemek bu türden bir sabrı gerektirir.

Belalara karşı sabır ise, bir sıkıntı anında mümin kimsenin tahammül gösterip Allah'a niyazda bulunmasıdır. Çünkü sıkıntı anında imanı zayıflamayıp inancı sarsılmadığı sürece o kimseye Allah'ın yardımı yetişecektir.²⁴⁰ Görülüyor ki sabır Allah'a karşı olan gerçek inancın, imanin esaslı bir cephesini teşkil eder. Sözün kısası sabır inancın çok özel bir cephesidir.²⁴¹

²³⁸ Muhammed Gazali, s. 156-157

²³⁹ Said Havva, **İslam'da Nefis Tezkiyesi**, Bekir Ali Bilgiç (çev.), İstanbul: Petek Yay., 1987, s. 349

²⁴⁰ Muhammed Gazali, s. 164-165

²⁴¹ İzutsu, s. 149

İmam Maverdi de sabrın kısımları hakkında şöyle bir bilgi vermektedir. Sabır altı kısımdır ve bu altı kısmın her birisi de bir fayda sağlar.

1. Bu kısımların birinci sırasında Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmak gelir. Çünkü bu kısım sayesinde sabır ile ibadetlerde samimiyet hâsıl olur. Sevabın temin edilebilmesi için sabırla farzların eda edilmesi gerekir.²⁴²

2. Karşılaşılan üzücü hallere ve olaylara sabretmek insana rahatlık verir ve sevap kazanmasını sağlar.²⁴³

3. Kaybedilen ve bir daha ulaşılması imkânsız hale gelen şeylere sabretmek insana teselli getirir.²⁴⁴

4. Başımıza gelmesinden endişe duyduğumuz korkunç olaylar ve gerçekleşmesinden korkulan musibetlere karşı sabır göstermektir.²⁴⁵

5. Beklenen ve olması umulan bir nimetin kazanılması için gösterilen sabırdır. Nimeti beklerken vakarını bozmadan sabreden kimse doğru yolu görür ve neyi aradığını da isabetle tayin eder. Bazı hikmet âlimleri der ki, temkinli hareket etmek istenilen şeylerin elde edilmesini kolaylaştırır.

6. Karşılaşılan kötü ve korkunç durumlar karşısında gösterilen sabır sayesinde görüş imkânı açılır ve düşmanlar bertaraf edilir.²⁴⁶

Sabrın bu özellikleri ve çeşitleri itibari ile onun ne kadar kıymetli bir değer olduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamberin ashabı birbirleriyle karşılaştıkları ve birbirlerinden ayrıldıkları vakit Asr suresini okurlardı. Sebebi ise Allah Teâlâ'nın bu surede sabrı tavsiye etmenin faziletinden bahsetmesidir.²⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'in geneline bakıldığında görülecektir ki, sabredenlerle ilgili birçok methiyelerde bulunulmuş, yetmiş küsur ayetinde sabırdan bahsedilmiş, iyilik ve

²⁴² Maverdi, s. 465

²⁴³ Maverdi, s. 466

²⁴⁴ Maverdi, s. 467

²⁴⁵ Maverdi, s. 468

²⁴⁶ Maverdi, s. 469

²⁴⁷ Sofuoğlu, s. 617

rütbelerin çoğunun sabırla elde edileceği ifade edilmiştir. Her bir iyilik için sınırlı sayıda mükâfattan söz edilirken sabrın sınırsız bir mükâfatı olduğu bildirilmiştir.²⁴⁸

Sabrın önemi ve kıymeti ilgili kaynaklarda geniş bir şekilde yer almıştır. Hemen her ahlak kitabında yer alan bu değerden sonra kıssada bulunduğunu tespit ettiğimiz doğruluk ve dürüstlük değerlerinden söz etmek istiyoruz.

2.2.3. Doğruluk-Dürüstlük

Kıssayı baştan sona incelediğimizde bu iki kavramın Hz. Yusuf'un hayatının düsturları olduğunu görmekteyiz. Onun bu şekilde davranması yaşadığı olaylarda kazançlı çıkmasını sağlamıştır. Daha küçüklüğünde iken çevresinde doğru ve dürüst olarak tanınan Hz. Yusuf'un bu özellikleri onun sevilen, ayrıca değer verilen bir insan olmasını sağlamıştır.

Kıssaya göre Züleyha ile yaşadığı olayda yine takındığı tavır doğru sözlülük olmuştur. Bu hal onun erdemli halinin bir gereği olmuştur. Efendisine karşı hissettiği minnet ve vicdan borcu onu doğru bir davranış sergilemeye itmiş, bunun da arkasında sonuna kadar durmuştur.

Kıssada karşılaştığımız bir diğer dürüstlük ve doğru sözlülük örneğini de Züleyha'nın akrabası göstermiştir. Hz. Yusuf ile Züleyha'nın baş başa kaldıkları anda yaşadıkları olayda haklı olan tarafın kim olduğunun tespiti aşamasında aziz kararsız kalmış ve bir akrabaya danışmıştır. Bu şahsın ismi Kur'an'da zikredilmez ancak sergilediği doğru sözlü ve dürüst yaklaşım Hz. Yusuf'un haklılığını ortaya çıkarır. Neticede Hz. Yusuf zindana düşer ancak bu onun imtihanının bir gereğidir. Yoksa efendisine karşı suçlu durumda olmadığını bu şahsın doğru sözlülüğü sayesinde ispatlamıştır.

Kıssaya göre Züleyha'nın akrabası olayın nasıl gerçekleştiğini anlamak ve hangi tarafın doğru söylediğini görmek için şöyle bir fikir verir. "Yusuf'un gömleğine bakalım. Gömlek arkadan yırtıldıysa Yusuf haklıdır. Yok, eğer önden yırtıldıysa

²⁴⁸ Havva, *İslam'da Nefis Tezkiyesi*, s. 349-350

Züleyha haklıdır.”²⁴⁹ Bu noktada bu şahıs akrabalık bağlarının verdiği koruma duygusu ile bu fikri vermemiş olsaydı Hz. Yusuf efendisine karşı sorumlu duruma düşecekti.

Kıssada Hz. Yusuf’un ağabeyleri ise ona duydukları kıskançlık duygusu sebebiyle onu öldürmek istemiş ve oynamak için beraber dolaşmaya çıkma teklifinde bulunmuşlardı. Fakat bunu yapmak yerine onu bir kuyuya atıp babalarına da bir kurdun yediğini söylemişlerdi. Burada gördüğümüz haset ve kıskançlık duygusu onları bir yalana sevk etmiş, doğru bir davranış sergilemekten uzaklaştırmıştı.

İncelediğimiz kıssada verilen sözün tutulmamasına da bir örnek görmekteyiz. Hz. Yusuf zindanda iken arkadaşlarından biri bir rüya görür ve Hz. Yusuf’un yaptığı rüya yorumu doğru çıkar. Arkadaşı zindandan çıkarken Hz. Yusuf bunu efendisine söylemesini ister. Arkadaşı da bunu yapacağını söyleyerek bir söz verir. Ancak zindandan çıktıktan sonra ne yazık ki verdiği bu sözü unuttur. Böylece Hz. Yusuf’un zindanda kalma süresi biraz daha uzar. Bu değer İslamın önem verdiği ve bizi de kıymetli bir noktaya getirecek bir değerdir.

Doğruluk kavramı Kur’an-ı Kerim’de ve hadis-i şeriflerde sıdk, ihlâs, istikamet ve hak kavramları ile ifade edilmiştir. Bir insanın inancında, sözlerinde, anlaşmalarında, ticaret hayatında, her türlü niyetinde, kısaca bütün fiil ve davranışlarında doğru, dürüst, adil, ihlâslı ve hakkı gözetir olma durumu olarak ifade edilmiştir.²⁵⁰

Bir başka tanımda doğruluk insanın sözlerinde, davranışlarında, inancında doğru, dürüst ve iyilikten yana bir tavır takınması şeklinde yer almıştır. Daha çok sıdk kelimesi ile karşılık bulmuştur. Doğru ve dürüst olan insanlara verilen isim ise sıddık olmuştur.²⁵¹

Yapılan bu tanımlarda inançlarda doğruluk ifadesi kullanılmış, bununla da dinin emrettiği şekilde iman etme ve dini vazifeleri yerine getirme kastedilmiştir. Sözünde doğru olmak, bir kimsenin inandığı ve düşündüğü şeyleri eksiksiz ve fazlasız olarak ifade etmesidir. İşlerinde doğru olmak, bir kimsenin mesleğini yaparken ya da

²⁴⁹ Kur’an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 26-27

²⁵⁰ Dini Kavramlar Sözlüğü, “Doğruluk”, s. 127

²⁵¹ Karaman ve Diğerleri, İlmihal İslam ve Toplum, s. 516

kendisine verilen bir vazifeyi yaparken ya da diğer insanlarla olan ilişkilerinde yalandan uzak durması, kimseyi aldatmaması ve hile yapmaması olarak düşünülür.

Bu ifadeler bize gösteriyor ki, doğruluk ve dürüstlük insanın hem kişisel yaşamında hem de toplumla olan bağlantısında etkili olan önemli erdemlerdir. Bu erdemler insanı hem insanların nezdinde hem de Allah katında değerli kılmaktadır.

Hiz. Peygamberin amcası Hiz. Abbas'ın oğluna verdiği bir öğüt ne kadar dikkate şayandır. “Oğlum, şu üç şey hep aklında olsun. Bir, seni seven ve takdir eden insanların sırlarını araştırmaya kalkma, iki, huzurunda kimsenin kötülüğüne dair konuşma, üç, senin doğruluktan başka hareketler yapabileceğın şüphesini uyandırma.” Hiz. Abbas bu ifadeleri oğlunun halife tarafından takdir gördüğünü duyduğu anda kullanıyor.²⁵²

İslam ahlakının temel ilkelerinden biri olan doğruluk insanın imanını da kemal noktasına ulaştırır. Her noktada bize örneklik teşkil eden Hiz. Peygamber kendisine peygamberlik gelmeden önce de doğru söz ve davranışları ile tanınan bir insandı. Yani doğru olmak insan için ibadetlerden daha önceye alınmıştır.²⁵³ Doğruluk üzere olmak kalbin Allah'a bağlanması ve artık ondan kopmaması demektir. Allah'a bağlanan kalp sayesinde kalbe bağlı diğer azalar da ona uygun bir davranış içine girerler. Bu da kalbin, dilin ve imanın bir bütün olması anlamına gelir.²⁵⁴

Gerçekte sadık olan bir müslüman yaptığı her şeyde doğrudur ve nettir. Müslüman kimsenin bir ard niyeti yoktur. Bu konuda güven verir. Hayat boyu karşılaştığı zorluk ve sıkıntılar onu bir eğriliğe sevk etmez, doğru olmaya devam eder. Zira doğruluk bir seçimle değildir, Kur'an ve sünnette imandan sonra emredilen baş konulardan biri olarak geçmektedir.²⁵⁵

Allah Teâlâ yarattığı her şeyi hak ölçüleri ile yaratmış, kulundan da hayatlarını devam ettirirken haktan yani doğrudan ayrılmamalarını istemiştir. İnsanların saçtığı dehşet ve vahşet bu düsturdan ayrılmalarından kaynaklanmaktadır. Doğruluk insanın

²⁵² Pazarlı, s. 283-284

²⁵³ Sofuoğlu, s. 602

²⁵⁴ Sofuoğlu, s. 604

²⁵⁵ Haşimi, s. 222

gidişatına renk verir. İslam toplumunun temelinde şüpheye yer yoktur, iftira ve zan yok edilmiştir. Bu sebeple güven vardır.²⁵⁶

Doğruluk ve dürüstlük ahlaklı olmanın oluşturduğu sonuçla kazanılan bir şahsiyet değeridir. Bu noktada ahlaklı insandan kastımız vicdanlı insandır. Vicdanlı insan her zaman her yerde aynı davranış modelini sergileyecek, kendi iç kontrolünü yapacak bir mekanizma oluşturmuştur. Bu mekanizma onun tutarlı olmasını sağlar. Bu tutarlı tavır ise aynı ahlak prensiplerini devamlı olarak uygulamasını gerektirir. İşte bu prensiplerin devamlı olması doğruluk değerini meydana getirir.²⁵⁷

İmam Maverdi doğruluğun bir takım sebepleri olduğunu vurguluyor. Bu sebepler bize doğruluğun ne için gerekli olduğunu ifade ediyor.

1. Doğruluğun birinci sebebi akıldır. Çünkü akıl yalanın ne kadar kötü bir şey olduğunu fark edebilecek güçtedir. Akıl denilen nimet güzel olan şeylerin faydasını çirkin olan şeylerin zararını görebilir.²⁵⁸

2. İkinci sebep dindir. Bir insanın doğru olmasını, yalancılıktan uzak durmasını emreden din kurallarıdır.

3. Üçüncüsü mürüvvettir. Mürüvvet yalancılığı men eder doğruluğu teşvik eder.²⁵⁹ Mürüvvet, dinin ve aklın övülmeye layık bulduğu güzel davranışların ortaya çıkmasını sağlayan nefsi kuvvetlerden biridir.²⁶⁰

4. Doğru olmada şöhret bulma arzusu, doğru bir kimse olarak tanınmak da doğruluğun sebeplerinden biridir. Böyle insan yaptıklarına hiçbir zaman pişman olmaz.²⁶¹

Bu bilgilerden sonra ifade etmemiz gereken bir diğer kavram da yalan ve yalandan uzak durmanın gerekliliğidir. Zira doğruluk ve dürüst olmak deyince akla gelen ilk kavramlardan biridir.

²⁵⁶ Muhammed Gazali, s. 47

²⁵⁷ Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s. 68

²⁵⁸ Maverdi, s. 423

²⁵⁹ Maverdi, s. 424

²⁶⁰ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Mürüvvet”, s. 502

²⁶¹ Maverdi, s. 424

İslam dini bize doğru söylemeyi ve yalandan uzak durmayı tavsiye eder. Bunu yapan kimsenin kurtulacağını müjdeler. Doğruyu söylemek demek yalana hiç meyletmemek demektir.²⁶² Yalanın kötülüğü ve zararları her fırsatta belirtilmiş, şaka yapmak için bile olsa yalana yaklaşmamak gerektiği bildirilmiştir.²⁶³ Bazen insanları meth etmek de insanı yalana sürükleyebilir. Bu yüzden iyiliklerin de kusurların da söylenmesinde aşırıya kaçmamaya dikkat edilmelidir.²⁶⁴

Doğruluk kavramı içinde yer bulan iki kavram daha vardır ki bunlar, sır saklamak ve verdiği sözü tutmaktır. Ahlakçılar bir insanın size gizlice söylediği ve başkalarına söylememenizi istedikleri hususlarda hassas davranmak gerektiğini vurgularlar. Bu, doğruluğun bir gereğidir. Özellikle aile içinde cereyan eden bazı hadiselerin dışarıya aktarılması faydadan çok zarar verecektir.²⁶⁵

Doğruluğun bir diğer kısmı da verdiği sözü tutmaktır. Çünkü bu kimse kendi istek ve iradesiyle bir yükümlülük altına girmiş, bir söz vermiştir. Bir şeye söz verilirken şu üç şeye dikkat etmede fayda vardır. Birincisi, verdiği sözü yerine getirecek gücü kendinde bulmak, aksi takdirde söz vermemek. İkincisi, yerine getirilmesine imkân olmayan, meşru olmayan şeyler için söz vermemek. Üçüncüsü ise, verilen sözün vaktinde ve tam olarak yerine getirilmesi doğru sözlü ve doğru davranışlı bir insanın dikkat etmesi gereken hususlardır.²⁶⁶

2.2.4. Sadakat-Vefa

Bu iki kavram ahlak kitaplarında çoğunlukla doğruluk ile beraber anılmaktadır. Aynı kökten gelen sadakat kelimesi doğruluk ile paralel anlamlar taşır. Kıssada bu iki kavramı aradığımızda Hz. Yusuf'un azize olan sadakati, vefası ve ailesine gösterdiği sadakati karşımıza çıkmaktadır.

Kıssaya göre Hz. Yusuf köle olarak satıldığı pazardan çocuk iken azizin yanına gelmiş ve yetişkin bir delikanlı oluncaya kadar onunla beraber kalmıştır. Bu esnada

²⁶² Pazarlı, s. 285

²⁶³ Muhammed Gazali, s. 51

²⁶⁴ Muhammed Gazali, s. 52

²⁶⁵ Pazarlı, s. 287

²⁶⁶ Pazarlı, s. 288

kendisinden hep iyilik ve cömertlik görmüştür. Bu durum onun da ahlaki yapısına çok uygundur. Birbirlerine karşı hep iyi olmuşlardır. Azizin hanımı Züleyha'dan böyle bir teklif gelince Hz. Yusuf'un aklına gelen, efendisine karşı hissettiği bu duygular olmuştur. Ona karşı bir minnet borcu vardır. Bu his onu efendisine karşı vefalı davranmak zorunda hissettirmiştir.

Kıssada benzer şekilde vefalı davranışı Hz. Yusuf sarayda önemli bir mevkiye geldiği zaman ailesine karşı göstermiştir. Zindandan kurtulmuş, çektiği acılar son bulmuş ve sarayın mali işlerinden sorumlu olmuştur. Artık bir makam sahibidir ve ilk aklına gelen ailesi, babası olmuştur. Babasını ve ailesini yanına aldirmek için gayret göstermiştir. Bu davranış da yine Hz. Yusuf'un vefasını, babasına ve ailesine karşı olan sadakatini bize göstermektedir.

“s-d-k” kökünden türemiş olan sadık kelimesi sıdk yani doğruluk ile aynı kökten gelir ve samimi olan, sözü doğru, dürüst, ihanet ve yalandan uzak olan kimse manasına gelir.²⁶⁷ Bir İslam ahlakı terimi olarak sadakat, doğruluk ve dürüstlük üzerine kurulan samimi ve sağlam temelli dostluk, kalbin doğruluğu, samimiyet ve ihlâs anlamına gelir. Doğru muamelelerde bulunmak, sıdk ve ihlâs üzerine dostluk bağlarını kurmak, sadece Allah rızasını gözeterek kendi çıkarlarını düşünmeden oluşturulan dostluk da sadakat örneğidir.

Sadakat daha ziyade bir mümin kardeşinin Allah rızası için iyiliğini istemek ve ona hayırlı bir şekilde davranabilmek için kullanılır. Müslümanların kurduğu çeşitli birlikteliklerde sadakat unsuru ön planda olmalıdır. Mesela evlilik ilişkilerinde sadakatli davranabilmek bir mükellefiyettir. Aynı şekilde işveren ve işçi arasında da oluşması gereken bir bağdır sadakat. İşverenin özel durumlarını rakiplerine bildirmemek de işçi için dikkat etmesi gereken bir sadakat unsurudur.²⁶⁸

²⁶⁷ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Sadakat”, s. 569

²⁶⁸ Muhiddin Bağçeci, “Sadakat”, **Şamil İslam Ans.**, c. 5, İstanbul: Şamil Yay., 1991, s. 311

Hız. Peygamber aralarında her hangi bir kan bağı ve çıkar ilişkisi bulunmadan Allah rızası için birbirini sadakatle seven kimselere peygamberlerin ve şehitlerin bile imreneceğini bildirmiştir.²⁶⁹

Sözlükte bir şeyi yerine getirmek, sözünde durmak ve bağılı olmak anlamlarına gelen vefa kelimesi de ahlaki bir terim olarak yapılan iyiliğı unutmama, iyilikte bulunanlara misliyle veya daha fazlasıyla karşılık verme demektir.²⁷⁰

Bir müminin en büyük vefası başta kendisini yaratan rabbine karşı olmalıdır. Öncelikle O'nu tanınası, verdiği nimetler için şükür ve ibadet halinde olması gerekmektedir.²⁷¹ Aslında en büyük vefa örneğini Hz. Yusuf Allah'a karşı göstermiş, O'na karşı kulluk vazifesinin bir gereğı olarak günah işlememiştir.

Vefanın yer almadığı bir toplumda güvensizlik ve sosyal bir çözölme yaşanılması kaçınılmazdır. Vefakârlık dostlukların devamını sağlayacağı gibi toplumların da huzurunu arttırır. Sosyal dayanışmanın, sosyal güvenin oluşabilmesi için vefa olmazsa olmaz bir değerdir.²⁷² Bu değerin de tıpkı diğer değerler gibi öneminin kavranması ve insan ilişkilerinde dikkatle üzerinde durulması gerekir.

Mümin bir kimsenin özellikleri ifade edilirken verdiği sözde duran, konuşurken yalan söylemeyen, bir anlaşma yaptığı zaman buna bağılı kalan, kısaca kendisinden her konuda emin olunan kimse olarak belirtilir.²⁷³ Mümin kimse kendisine bir iyilik yapıldığı zaman bunu asla unutmayan ve iyiliğı ihanetle karşılık vermeyendir.

Hız. Peygamber buyuruyor ki: “Dört şey vardır ki, bunların kendinde bulunduğu kimse katıksız münafıktır. Bu hasletlerden birinin bulunduğu kimsede münafıklık sıfatlarından biri vardır: Kendine emanet verilince ihanet eden, konuşunca yalan söyleyen, söz verince sözünde durmayan, tartışınca haddi aşan.”²⁷⁴

²⁶⁹ Bağçeci, “Sadakat”, s. 312

²⁷⁰ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Vefa”, s. 687

²⁷¹ Arif Köten, **Şamil İslam Ans.**, “Vefa”, c. 6, s. 329

²⁷² Köten, “Vefa”, c. 6, s. 329

²⁷³ Muhammed Gazali, s. 71

²⁷⁴ Buhari, İman I, 14, Müslim, İman, 106 Aktaran: Haşimi, s. 154

Verdiği sözde durmak, yaptığı anlaşmaya sadık kalmak İslam ahlakının en önemli kurallarındandır. Bir kimsenin yapılan sözleşmeye uyulmasını istemek kazanılmış bir hak, verdiği sözü yerine getirmek de kabul edilmiş bir görevdir. Bu sebeple müminler bu hususta uyarılmış ve dikkatli davranmaları istenmiştir.²⁷⁵

2.2.5. İyilik

Kıssada var olduğunu tespit ettiğimiz bir diğer kavram da iyilik kavramıdır. Bu kavram azizin Hz. Yusuf'a karşı olan davranışlarında karşımıza çıkmaktadır. Aziz Hz. Yusuf'u köle pazarından satın alıp eve getirdiğinde hanımına "Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniz..." dedi.²⁷⁶ Bundan sonra da ona hep iyi davrandı. Kendi evladıymış gibi güzel bir hayat temin etti. Belki de bu davranış Hz. Yusuf'un kendi öz kardeşlerinden görmediği bir yakınlıktı. Çektiği sıkıntılardan bir nebze de olsa bu evde rahatlamıştı. Ancak bu durum da uzun sürmedi. Zira Allah Hz. Yusuf'u imtihan etmekteydi.

İyilik ifadesine ikinci olarak şu ayette rastlamaktayız. "Olgunluk çağına erişince ona hikmet ve ilim verdik. İşte biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız."²⁷⁷ Peş peşe gelen bu iki ayetin teması da iyiliktir. Allah iyiliğin karşılığını muhakkak verecektir. Azizin Hz. Yusuf'a yaptığı iyiliğin karşılığı Hz. Yusuf'un gösterdiği sadakat olmuştur. Kendisine ihanet etmemiş, efendisini aldatmamıştır. Hz. Yusuf'un iyi olmasının karşılığında da Allah ilim ve hikmet verdiğini bildirmiştir.

Yine kıssanın son bölümünde Hz. Yusuf şöyle bir ifadede bulunuyor: "...Rabbim beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana çok iyilikte bulundu..."²⁷⁸ Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus Hz. Yusuf'un hayatı boyunca yaşadıklarının Allah'tan geldiğinin bilicinde olması ve nihayetinde kendisine yaşattıkları için şükür halinde olmasıdır. En büyük iyiliğin Allah'tan geldiğini ifade eden Hz. Yusuf bize büyük bir ahlak örneği sergilemiştir.

²⁷⁵ Köten, "Vefa", s. 329

²⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 21

²⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 22

²⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 100

İyilik kelimesi Arapçada “Birr” veya “Berr” kelimeleri ile karşılık bulmaktadır. Birr kelimesi sözlükte “iyilik, doğruluk, itaat, hayır ve hasen” anlamlarına gelir.²⁷⁹ Berr ise “İtaat, ibadet ve iyilik etmek, yeminine sadık olmak” manalarına gelen “b-r-r” kökünden türemiştir. Bu kelime Allah’ın sıfatlarından biridir ve kullarına çok iyilik yapan anlamına gelir.²⁸⁰ Yani bu kelime iyilik yapanlar için kullanılmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de geçen ve yine iyilik edenler için kullanılan bir diğer kelime de “Muhsin” kelimesidir. Sözlükte bu kelime “iyilik eden, iyi davranan, iyi ameller işleyen” anlamına gelir. Kur’an’la ilgili yorum yapan kimseler Muhsin olan kimseler için salih amel işleyen, Allahın emir ve yasaklarına dikkat eden, iyilik yapıp kötülüklerden sakınan, haram işlemekten geri duran kimseler için kullanıldığını belirtmişlerdir.²⁸¹ Bu duruma göre Hz. Yusuf’un iyilik yapması ve haram olandan sakınması açısından Muhsin olarak nitelenmesinde bir mahzur görünmemektedir.

Muhsin ifadesi Allah’a ve peygamberlere iman eden bir kimsenin de anılması gereken lakaplardan biri olmalıdır. Çünkü Allah iyilik eden, haramlardan sakınan kullar olmamızı ister. Kur’an-ı Kerim’deki kıssaların anlatılmasındaki bir hikmet de budur. Yukarıda geçen ayette Allah Teâlâ “İşte biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.” buyurmuştu. Yani her kim iyi olmayı seçer, bu yolda gayret gösterirse Allah onu fazlasıyla mükâfatlandıracak ve sevdiği kullar arasına dâhil edecektir.

Allah Teâlâ yapılan kötülük ve günahlara bir ceza biçmiş, iyiliklere ise en az on olmak üzere yedi yüz misli ve daha fazla sevap bahşetmiştir. Bu durum Allah’ın adaleti değil lütfunun bir gereğidir. Allah Teâlâ yaptıklarımıza karşılık adaletini kullansaydı bizim yaptıklarımız O’nun bize verdiği nimetler karşısında asla yeterli olmayacaktı.²⁸²

²⁷⁹ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Birr”, s. 72

²⁸⁰ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Berr”, 66

²⁸¹ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Muhsin”, 465

²⁸² Seracettin Baytar, “İyilik En Az On Misliyle Kötülük İse Misliyle Karşılık Bulur”, Yaşar Yiğit, Muhlis Akar, Seyid Ali Topal, İlhan Yıldız, Abdurrahman Candan, Burhan Erkuş, Bünyamin Okumuş, Hamdi Tekeli, Ömer Menekşe, Sadık Eraslan, Sabri Akpolat (Hızl.), **Kur’an’dan Öğütler** içinde (44-45), c. 2, Ankara: DİB Yay., 2010, s. 44-45

İyilik yapmak için pek çok yol bulunmaktadır. Mümin bir kimse eli ile dili ile özellikle de malı ile çok çeşitli iyilik yapma imkânına sahiptir.²⁸³ Bir insanın öncelikle kendisine, sonra ailesine karşı yerine getirmesi gereken görevler vardır ve bu görevleri yerine getirmesi iyiliktir. Aynı şekilde komşuluk ilişkilerine dikkat etmesi, kırıncı olmaktan sakınması, bir yoksula veya yetime yardım elini uzatabilmesi, güler yüz ve tatlı dil sahibi olabilmesi birer iyiliktir. Çevremizde bulunan herkese ve her şeye karşı dikkatli olabilmek, kısaca Allah ve Rasulünün yapılmasını istedikleri şeyleri yapmak hoşlanmadıkları şeyleri terk etmek iyilik örneğidir.²⁸⁴

İnsanda, ilahi ve şeytani olmak üzere iki yön bulunmaktadır. Elbette ki insanın günaha meyletme ya da kötülük işleme özelliği bulunacaktır. Ancak iman etmiş bir kimse yaptığı kötülükler karşısında pişmanlık ve üzüntü duyar. İyilik yapmak konusunda da hem gayretlidir hem de yaptığı iyiliklerle mutlu olmaktadır.

Böyle bir kimsenin yapması gereken bir diğer şey de tevbe etmeyi bilmesidir.²⁸⁵ Tevbenin manası arızî olan günah halinden sıyrılıp asli olan salah haline dönmektir. Pişmanlık duymak anlamına gelen tevbe kulun işlediği kötülüklerden dolayı suçluluk duyması ve onları terk ederek Allah’a yaklaşmasıdır.²⁸⁶ Böylelikle Allah’a yaklaşan kimse O’nun istediği hal ve tavırları sergileyecektir. İşte iyilik de bu hal ve tavırlar arasındadır.

İyilik kavramı mevzu olunca zikredilmesi gereken bir diğer husus da iyiliğin emredilmesi kötülüğün yapılmasına engel olunmasıdır. Gerek Kur’an’da gerekse hadislerde sıkça yer alan emirlerden biridir. Bu özellik mümin bir kimseyi diğer insanlardan ayıran bir özelliktir.²⁸⁷ İyiliğin yaygınlaştırılması için çalışmak kadar kötülüklerin de caydırılması için mücadele etmek mümin kimsenin vazifelerindendir. Zira toplumun huzur ve güveninin sağlanması için iyiliğin yayılması kötülüklerin azalması önemli bir unsurdur. Bu sebeple bu emir müminler için dikkate alınması

²⁸³ Osman Çetin, “İyilik”, **Şamil İslam Ans.**, c.3, s. 248

²⁸⁴ Osman Çetin, “İyilik”, s. 249

²⁸⁵ Sofuoğlu, s. 572

²⁸⁶ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Tevbe”, s. 657

²⁸⁷ Sofuoğlu, s. 573

gereken bir emirdir.²⁸⁸ Mümin kimse kırıcı ve incitici olmadan çevresini uyaran onların da iyilik yapmasını sağlayarak yanlıştan döndüren kimsedir.

2.2.6. Hatayı Kabul Etme-Bağışlama

Kıssanın son bölümlerinde karşımıza hatayı kabul etme ve bağışlama değerleri çıkmaktadır. Hatırlanacağı üzere uzun bir süre Hz. Yusuf'u kıskanan, hatta onu öldürmeyi bile düşünen kardeşleri zaman ve şartlar değişince düştükleri hatayı anlayıp pişman oldular. Hz. Yusuf'un kendilerini affedip affedemeyeceğini düşünüyorlardı. Yaptıklarından dolayı çok üzgünlerdi. Çünkü bir ailenin dağılmasına, babalarının ve kardeşlerinin büyük sıkıntılar yaşamalarına sebep olmuşlardı.

Ancak şimdi durumun farkındaydılar ve bir özür borçları vardı. Bunu Hz. Yusuf'a ilettiklerinde ondan gelen cevap çok manidardı. “Bugün size kınama yoktur. Sizi Allah bağışlasın. Allah merhametlilerin en merhametlisidir.”²⁸⁹ Aynı şekilde pişman olduklarını babalarına da iletiler, ondan da af dilediler. Hatta babalarından Allah'ın kendilerini bağışlaması için dua etmesini istediler.

Kıssanın sonlarına denk gelen bu bölümde Hz. Yusuf dediği gibi yapmış, kardeşlerini kınamamış, bir büyüklük örneği gösterip onları affetmiştir. Aslında hayatında sıkıntıların başlamasına kardeşleri sebep olmuştur. Fakat o ilahi bir teslimiyetle yaşadıklarının Allah'tan gelen olaylar olduğunun bilincinde olmuştur. Çünkü o iman sahibi bir kimsedir.

Bu noktada biz de affetme özelliğinden söz etmek istiyoruz. Sözlükte “Yok etmek, silmek, fazlalık” anlamlarına gelen afv, bir ahlak terimi olarak da herhangi bir kötülüğü yapanı veya suçu işleyeni cezalandırmaktan sakınmak anlamında kullanılmaktadır.²⁹⁰ Affetmek insanın herhangi bir sebeple (korkması, çekinmesi vb.) değil tam tersine kendi istek ve iradesi ile karşısındaki kimseyi serbest bırakabilmesidir.²⁹¹

²⁸⁸ Osman Çetin, “İyilik”, s. 249

²⁸⁹ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 92

²⁹⁰ Mustafa Çağrı, “Af”, **TDV İslam Ans.**, c. 1, s. 394

²⁹¹ Muhammed el-Behiy, **İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar**, Ali Turgut (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Yöneliş Yay., 1988, s. 229

Allah Teâlâ doksan dokuz ismi içerisinde bu isme de yer vermiş, bu sıfatlardan bizlere de yüklemiştir. Allah Teâlâ'nın "Afûv" ismi celali de çok bağışlayan, kullarının tevbelelerini kabul edip onları affeden anlamına gelir.²⁹² Allah kıyamet gününde kendisine şirk koşma günahı dışında bütün günahları affedebileceğini bildirmiştir.²⁹³

İslam ahlak literatüründe affetmek Müslümanlar arasında olması gerektiği düşünülen bir din kardeşliği vazifesidir. Bu değerın Kur'an-ı Kerim'de teşekkür ve minnet duygularını oluşturacağına²⁹⁴ dair işaretler vardır.²⁹⁵ Böylesi bir durumda müminler arası kardeşlik duyguları kabarmak, insanlar arasında muhabbet hâsıl olacaktır.

Affetmek güçten fedakârlık etmektir ve bu, nefsin isteklerinden sıyrılma durumudur. Bazen affi gerektiren şartlar bazen de topluma dayalı sebepler olabilir.

Topluma ilişkin unsurlar;

1. Kötülük yapan bir kimsenin kötülük yaptığı kimseye muhtaç duruma düşmesi. Hz. Ebu Bekir gibi cömert bir sahabenin daha önce kendisine kötülük eden müşrikleri affedip onlara yardımda bulunması gibi.²⁹⁶

2. Affetme eğilimini sürdürüp kendindeki asıl gücü ispat etmek. Hz. Peygamberin Uhud savaşından sonra sözünü dinlemeyip terk eden sahabeleri affetmesi ve çevresine de tavsiye etmesi gibi.²⁹⁷

Affeden kimseye ilişkin unsurlar;

3. Bunlar muhalefet cephesinin oluşmamasını sağlamak ve iç huzuru sağlayan ilişkileri kurmak için oluşan afır. Bu durumda olan affediciler Kur'an'da Allah'ın severek bahsettiği Muhsin sıfatlı ve ahlak sahibi kimselerdir.

Allah Teâlâ imkânı olduğu halde veya kötülük etme hakkı olduğu halde affetme büyüklüğünü gösterenlere büyük bir ecir vaad etmiştir.²⁹⁸ Affin bu yönü eğitim

²⁹² Sait şimşek, "el-Afûv" **Şamil İslam Ans.**, c. 1, s. 48

²⁹³ Ahmet Ağırakça, "Afûv" **Şamil İslam Ans.**, c. 1, s. 48

²⁹⁴ **Kur'an-ı Kerim**, Bakara Suresi, Ayet 52

²⁹⁵ Çağrı, "Af" s. 394

²⁹⁶ El-Behiy, s. 229

²⁹⁷ El-Behiy, s. 230-231

ve tebliğ metodu olarak da düşünülmelidir.²⁹⁹ Allah yumuşak huylu olanları, güç olarak imanının gücünü kullananları ve daima iyilik etmek için gayret sarf edenleri sever.

Affetmek insanın nefsini kırmasını sağlayan, kendini büyüklenmekten koruyan üstün bir vasıftır. Kolay kolay her insanın gösteremeyeceği bu tavrı Kur'an çok övmüş ve insanları buna teşvik etmiştir. Bunun için peygamberlerin hayatlarından örnekler sunan Allah Teâlâ çektikleri onca sıkıntı ve eziyetlere rağmen insanları affedebilme olgunluğunu gösteren peygamberleri bize anlatmıştır.

Bir Yahudi kadın Hz. Peygambere zehirli bir koyun hediye etmişti. Efendimiz ve arkadaşları bu koyundan yedikten sonra efendimiz yemeye devam etmemelerini, koyunun zehirli olduğunu söyledi. Kadın çağrılıp yaptığı hareketin sebebi sorulunca “Seni denemek istedim, eğer gerçekten bir peygambersen Allah sana bunu bildirir diye düşündüm. Yok, eğer değilsen ölürsün, biz de senden kurtuluruz diye yaptım.” cevabını verince efendimizin çevresindekiler hemen kadını öldürmek için davrandılar. Ancak efendimiz onları durdurdu ve kadının serbest bırakılmasını istedi.³⁰⁰

Affetmek insanı insan kılan erdemlerden biridir. Bu erdem aynı zamanda insanı farklı kılan ve diğer insanlardan ayrılmasını sağlayan bir erdemdir. Bu erdemi gösteren insanlar asırlarca insanların kendilerinden övgüyle bahsettikleri insanlar olmuşlardır. Bu özelliği gösteren insanları hem Allah hem de kulları sevmektedir.

2.2.7. Sevgi-Aşk

Sevgi ve aşk pek çoklarına göre Yusuf suresinin ana ögesidir. Bu hikâyenin temeli sevgiye dayanır. Hikâyenin içinde sevgi ve aşk unsurlarına sıkça rastlamaktayız. Aşk kavramı Kur'an'da bu isimle geçmez ancak okuyan kimseler için bu boyutunu anlarlar. Kıssada nahoş görülen taraf ise gayri meşru bir sevdanın söz konusu olmasıdır.

Yusuf ile Züleyha arasında geçen aşk ile ilgili aslında pek çok rivayet vardır. Ancak biz tez çalışmamızı Kur'an-ı Kerim'e dayanarak yaptığımız için bu rivayetlere yer vermeyeceğiz. Kıssa Hz. Yusuf'un makam sahibi olması ile ve bazı gerçeklerin

²⁹⁸ El-Behiy, s. 233

²⁹⁹ Çağrı, “AF”, s. 394

³⁰⁰ Haşimi, s. 173

ortaya çıkması ile biter. Daha sonradan Yusuf ile Züleyha'nın evlendiğine dair bazı edebi kitaplarda bilgi vardır. Fakat dediğimiz gibi bunlar şimdilik konumuzun dışında kalacaktır.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu kıssanın özünde sevgi unsuru çok ciddi bir yer tutar. Kıssa Hz. Yakup'un oğlu Yusuf'u diğer kardeşlerinden çok sevmesi sebebiyle kardeşlerinin onu kıskanmasını konu ederek başlar. Babaları Yusuf'u o kadar çok sever ki diğer kardeşler bundan rahatsız olurlar ve onu ortadan kaldırmak için bir plan yaparlar. Olayın tek sebebi ise kendilerine gösterilmediğini düşündükleri sevgidir.

Evet, kıssaya göre babaları Hz. Yusuf'u kardeşlerinden daha çok sever ve bu kısmı da ayette şu şekilde anlatılır. Hz. Yusuf bir rüya görür ve gördüğü rüyayı babasına anlatır. Babası rüya yorumlama konusunda bilgi sahibidir ve Yusuf'u uyarır. Bu rüyayı kardeşlerine anlatmamasını yoksa kendisine bir zarar vermek isteyeceklerini söyler. Endişesinde haklıdır. Gerçekten korktuğu gibi kardeşleri Yusuf'u öldürme planı yaparlar.³⁰¹ Bu durum bize sevginin insanlar üzerinde ne kadar etkili olduğunu ya da sevgisizliğin ne denli yıkıcı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Zira Hz. Yusuf'un ağabeyleri kendi kanlarından olan kardeşlerini yeteri kadar sevilmediklerini düşündükleri için öldürmek noktasına gelebildiler.

Elbette ki bu sevgi Hz. Yakup'un oğlundan ayrı düştüğü zaman kendini çok daha fazla hissettiriyor. Öyle ki ağlamaktan gözlerine perde iniyor.

Aynı şekilde Hz. Yusuf da babasını ve anne bir kardeşi olan Bünyamin'i çok sevmekte ve çok özlemektedir. Kıssanın son bölümünde devletin üst kademelerine geldiği sırada aklına ilk gelen babası ve ailesi olmuştur. Kıssanın sevgi unsurunun tezahür ettiği bir diğer nokta da bu bölümdedir. Kardeşine kavuşmak ve onu yanında tutmak için kardeşlerine bir oyun oynar ve bu vesileyle babasına da kavuşur.

Kıssaya göre kardeşleri kıtlık sebebiyle saraya gelip yardım istediklerinde yanlarında Bünyamin de vardır. Hz. Yusuf görür görmez onu tanır. Saraydaki kıymetli bir tası onun çuvalına koydurup onu hırsız konumuna düşürür ki böylece kardeşi kendi

³⁰¹ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 4-9

yanında kalabilsin.³⁰² Allah'ın kendisine öğrettiği bu planla Hz. Yusuf hem kardeşine hem de çok sevip özlediği babasına kavuşur.

Kıssanın yine bu bölümünde duyulan sevginin yoğunluğu edebi bir dille ifade ediliyor. Öyle ki Hz. Yakup kendisine Hz. Yusuf'un gömleği getirildiğinde görmediği halde onun kokusunu alıyor. Gömlek görmeyen gözlerine sürülünce yeniden görmeye başlıyor.³⁰³ Öyle yoğun bir sevgi, öyle bir hasret ki sadece gömleğinin gelmesi bile yetiyor.

Kıssadaki sevgi unsurunu en canlı hissettiğimiz kişi elbette ki Züleyha'dır. Züleyha Hz. Yusuf'a duyduğu aşk sebebiyle yanlışlara düşen, eleştirilen, ihanet eden kadın durumuna düşüyor. Öyle kuvvetli bir aştır ki yaşadığı, evli olması, Hz. Yusuf'un evlatlığı olması gibi durumların hepsi gözünde silinip gidiyor. Aklı başından uçup yerini hırs ve tutkuları alıyor.

Olayı farklı kaynaklarda incelediğimizde Züleyha'nın da kendine göre haklı yanlarının olduğu kanaati göze çarpıyor. Hatta Kur'an-ı Kerim'de Züleyha da haklı olduğunu ispatlamak için şehirde kendisini kınayan kadınları çağırıp Hz. Yusuf'u onlara gösteriyor. Kadınlar da aynı duygularla ellerini kesiyor.³⁰⁴

Ancak kıssada Hz. Yusuf'un iffetinin ön plana çıkması Züleyha'nın yaptığı davranışın nahoşluğunu ortaya çıkarıyor. Her ne sebeple olursa olsun Allah Teâlâ hayâyı ve hayâ duygusuna sahip olanları sever. Züleyha'nın aşkı uzun süre dillerde dolanmış ancak Hz. Yusuf'un temizliği onun bu duygularının önüne geçmiştir. Bu duygu güzel, özel ve son derece insani bir duygudur. Elbette ki meşru bir çerçevede. Aksi takdirde insanı insan kılan yönleri elinden alma noktasına getirebilir.

Bu noktada biraz sevgi ve aşk kavramlarının kaynaklardaki karşılığını bulmaya çalışacağız. Sevgi, insanlarda doğuştan var olan bir duygudur. Bu duygu insanları

³⁰² Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 70-76

³⁰³ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 94-96

³⁰⁴ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 30-31

birbirine bağlayan, birleştirici bir özelliğe sahip olan bir duygudur. Var olduğu kalpte kin ve nefret duygularını ortadan kaldırır.³⁰⁵

Kur'an-ı Kerim'in geneline baktığımızda Allah Teâlâ sevdiği kulların özelliklerini saymaktadır. Yani sevgi faktörünü ortaya çıkarmaktadır. "...Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."³⁰⁶ Bu içerikteki ayetleri Allah Teâlâ kullarına duyduğu sevgiyi ifade etmek için kullanmıştır. Sevgi ile bir takım işlerin yürüdüğünü, insanın sevildiğini hissetmesinin ona büyük mutluluk vereceğini bildiğinden en büyük eğitmeni olan yüce Allah bunu bir eğitim metodu olarak kullanmıştır.

Aynı şekilde Hz. Peygamber de sevgi faktörünü ashabı üzerinde kullanmış ve onlara sevdiğini söylediği zamanlar olmuştur. Çeşitli şekillerde aile fertlerini sevdiğini çevresine göstermiştir. İnsanlara da birbirlerini ve özellikle çocuklarını sevdiklerini ifade etmelerini istemiştir. Sevginin etkin gücünü kullanan efendimiz bu noktada da bize örnek olmuştur.

İslam kültüründe yer alan bir kavram da sevdiğini Allah için sevmektir. Yani sevdiğin bir şeyi, bir kimseyi Allah yolunda olması veya Allah'ın sevmesi sebebiyle sevmektir. Bu, insanların Allah'a olan bağlılıklarının bir ifadesi olarak görülmüştür. Allah sevdiği kullarının hem kendisini hem de birbirlerini sevmelerini ister.

Aşk kavramı biraz daha derin bir kavram olup pek çok kişiye, düşünüre, mutasavvıfa konu olmuş bir kavramdır. Bu kelimenin Arapçadaki aslı "ışk"tır ve "şiddetli ve aşırı sevgi" manasına gelir. Bir kimsenin kendi benliğinin tümünü sevdiği kimseye vermesi ve ondan başka hiçbir şeyi güzel olarak görmemesi olarak tarif edilir. Lügatlerde aşk kelimesinin aynı kökten gelen "aşeka" (sarmaşık) kelimesi ile yakından ilgili olduğu ifade edilir. Sarmaşık nasıl bir ağacı sarar ve onun suyunu emerse bu şekilde ağaç sararıp solarsa seven bir kimse de başkaları ile münasebetini keser ve sadece aşırı sevdiği bu kimse yüzünden sararıp solar.

İslam literatüründe aşk kavramı iki şekilde karşılık bulmuştur. Birincisi ilahi aşk ikincisi beşeri aşktır. İlahi aşkın hakiki aşk olduğu beşeri aşkın ise mecazi aşk

³⁰⁵ Şamil İA, "Sevgi", **Şamil İslam Ans.**, c. 5, s. 393

³⁰⁶ Mesela bkz. **Kur'an-ı Kerim**, Bakara Suresi, Ayet 195

olduğu kanaati yaygındır. İlahi aşk geniş ölçüde tasavvufta kendisine yer bulmuş İslam felsefesinde de zaman zaman konu olmuştur. Edebiyatın ise ana temaları genelde ilahi veya beşeri aşk olmuştur.³⁰⁷

Tasavvufun ilk dönemlerinde aşk kavramına kelime olarak pek rastlanmaz. Bunun yerine Allah’a duyulan aşırı sevgi için “hub” ve “muhabbet” kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Şeyh Ebu Ali ed-Dekkak bunu şu şekilde ifade eder. Aşk bir kimsenin bir başkasına duyduğu aşırı sevgidir ve bu kişi sevgisinde ölçüyü aşar. Böyle bir aşma durumu Allah için düşünülemez. Allah sevdiği bir kula karşı ölçüyü aşmaz o yüzden bu sevgiye aşk denmez. Hiçbir kul da Allah’ı layık olduğu şekilde sevemez. Bu sebeple onun da sevgisine aşk denemez.³⁰⁸

Gazali’ye göre Allah’ tanıyan kul onu sever sevdikçe de sevgisi gelişir. İşte bu sevgiye de aşk denir. Sevginin bu şekilde aşk halini alması kulun marifette derinleşerek ilahi güzelliği idrak etmesindendir. Bu idrakin artması da aşkı güçlendiren bir özelliktir. Gerçekten âşık olan kimse kalbinde başka bir sevgi barındırmaz. Allah’tan başka şeylere duyulan şeye ancak mecaz yoluyla aşk denir yoksa ortağı olmayan tek varlık olan Allah’ın sevgisi de ortaksızdır.³⁰⁹

Tasavvufta aşkı ilk defa elem ve ıstırap şeklinde tarif eden Hallac-ı Mansur olmuştur. Mansur, ilahi aşkı anlatmak için pervane ve mum örneğini kullanmıştır. Pervanenin mum ışığını görmesine “ilme’l-yakin”, mum ateşinin hararetini hissetmesine “ayne’l-yakin”, o ateşin içinde yanıp kül olmasına da “hakka’l-yakin” ifadesini kullanmıştır. Yanarak kül olmayı aşkın son gayesi olarak anlatmıştır.

Ruzbihan-ı Bakli âlemin yaratılışını aşk unsuruna bağlayan bir mutasavvıftır. Ona göre Allah Hz. Peygambere olan aşkı sebebiyle kâinatı yaratmıştır. Bundan dolayı Hz. Peygambere “habibullah” denmektedir. Hallac ve Bakli kendilerinden sonra gelen mutasavvıfların fikir önderliğini yapmışlardır. Bu görüşe göre kâinat aşk üzere yaratıldığı için âlemdeki her şeyde aşkın izini ve yansımasını görmek mümkündür. Bu anlayışa göre Hz. Peygamber Allah’a Allah da Hz. Peygambere âşiktir.

³⁰⁷ Süleyman Uludağ, “Aşk” **TDV İslam Ans.**, c. 4, s. 11

³⁰⁸ **Risale**, s. 615 Aktaran: Uludağ, “Aşk”, s. 12

³⁰⁹ **İhya**, II, s. 79-280 Aktaran: Uludağ, “Aşk”, s. 12

Bakli, aşkın beş çeşidi olduğunu ifade eder. Bunlar; Behimi (hayvani), tabii, ruhani, akli ve ilahi aşktır. Behimi aşk nefs-i emmareden kaynaklanan ve tamamen heva ve hevesin yer aldığı aşktır. Bu aşkın hedefi şehvet ve nefsi arzuların tatminidir. Tabii aşk, maddi ve cismani bir aşk çeşididir. Eğer aklın ve ilmin denetiminde olmazsa kötü sonuçlar verir. Ruhani aşk, ancak seçkin kimselerde bulunan her türlü güzelliğe karşı duyulan aşktır. Bu aşk çeşidine tutulan kimse kendisini şehvetin esaretinden kurtarabilirse arifler zümresine bile yükselebilir. Akli aşk, melekût âlemindeki güzelliklerin teması neticesinde hâsıl olan ve ilahi aşka basamak olan aşk çeşididir. Aşkların en yücesi olan aşk çeşidi ilahi aşktır. Sufiler sayılan tüm aşk çeşitlerini makul ve meşru olduğu ölçüde olduğu sürece kabul ederler ancak onlar insanı ilahi aşka ulaştıran birer aşamadır. Asıl hedefte olan aşk ilahi aşktır ve tüm nefsi ve şehvani istekler ilahi aşka birer engeldir.

İbnü'l-Arabi de eserlerinde sevgiye fazlaca yer veren mutasavvıflardandır. Ona göre sevgi üç türdür. İlahi sevgi, ruhi sevgi, tabii sevgi. İlahi sevgi yüce Allah'ın önce zatını sonra da yarattıklarını sevmesidir. Varlıklar ezelde ilahi muhabbete mazhar olmuşlardır. Bu varlıklar Allah'ın kendilerine yüklediği muhabbet ile meydana gelirler. Onun için türü ne olursa olsun sevgilerin kaynağı Allah'tır. Ruhani sevgi, sevenin her sevdiği şeyi sadece sevdiği kimse için sevmesidir. Yalnızca onun muradını dilemesidir.

Ona göre aşkın gayesi âşıkla maşukun bir araya gelmeleridir. Ortada Allah'ın sevgisinden ve güzelliğinden başka bir şey de bulunmamaktadır. Bu sebeple Allah'tan başkasını sevmek mümkün de değildir. Başkalarına duyulan sevgide âşık aslında Allah'ı sevmektedir. Çünkü eşyada var olan güzelliklerin tümünün kaynağı Allah'tır. Hatta ibadetin aslı da sevgidir. İçinde sevgi olmayan ibadetin kıymeti de yoktur.³¹⁰

Mutasavvıflar ilk dönemlerden itibaren Allah'a ulaşmak için aklın değil sevginin yol vereceğini düşünmüşlerdir. Allah aşkını anlatmak için değişik benzetmelerden faydalanmışlardır. Pervane-mum-ateş örneği, gül-bülbül ve bade örnekleri gibi. Mesela bülbül güle âşıktır. Gülde var olan dikenler aşkın elem ve ıstırapı, bülbülün nağmeleri ise aşkın feryadıdır. Bir başka örnekte pervane mum ışığına âşıktır.

³¹⁰ Uludağ, “Aşk”, s. 12-13

Ateşin etrafında döner durur ve en sonunda kendisi ateşe atarak ateşte yok olur. Böylece fenâ mertebesine ulaşır.³¹¹

İslam kültürü, medeniyeti, edebiyatı ve sanatlarının tüm dallarında aşk unsurunu görmek mümkündür. Aşkın işlendiği hemen hemen bütün dini ve ladini eserlerde hakiki aşk adıyla geçen aşk türü Allah aşkıdır. Âşık olan kimse aşkın bütün merhalelerinden geçer ve ilahi aşka ulaşır.

Divan ve tasavvuf edebiyatında Allah’a varmak için iki yol kullanılır: Akıl ve aşk. Âşık aşkı temsil eder, zahid ise akıllı. İnsanı maksadına ulaştıran, ancak çok zahmetli bir yoldur ve bu yolda akılla aşk daima çatışma halindedir. Aşk denilen şey öğrenilen veya akılla bulunabilen bir şey değildir. Fuzuli’nin şu beyti bu konuya ışık tutacak bir örnektir. “Aşk imiş her ne var âlemde, ilim bir kil ü kal imiş ancak.”

Akıl gönlün aşktan ayrılmasını ister ancak gönül hep aşka ulaşmaya çalışır. Bu yüzden de âşık olan kimse hep aşkın dediğini yapar. Âşık zahidi hep tenkit eder ve zühdden uzaklaşır.

Edebiyatta aşka çok büyük bir önem verilmiş bu konuda çok fazla eser kaleme alınmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kastedilen aşk hakiki aşktır. Hakiki aşka ulaşmak için güzelden güzelliğe, ferdden cemiyete, mazhardan zahire, beşerden de Hakk’a doğru giden bir seyirden söz edilir. Âşık maksuda erişince canını canana kurban edecektir.³¹²

İbn Hazm’ın aşk ile ilgili düşünceleri biraz daha farklı bir boyuttadır. Ona göre aşk din tarafından inkâr edilemeyen ve yasalarca yasaklanamayan bir duygudur. Bunun sebebini şöyle açıklar; yürekler Allah’ın elindedir.³¹³ İbn Hazm aşkı ruhların yaratılanlar arasında bölünmüş parçalarının bir araya getirilmesi olarak ifade eder. Aşk tamamen ruhta oluşan bir durumdur. Eğer aşk dışarıdaki bir nedene bağlı olursa o neden ortadan kalktığında aşk da ortadan kalkar.³¹⁴

³¹¹ Uludağ, “Aşk”, s. 14

³¹² Mustafa Uzun “Aşk”, TDV İslam Ans., s. 18-19

³¹³ İbn Hazm, **Güvercin Gerdanlığı**, Mahmut Kanık (çev.), İstanbul: İnsan Yay., 1985, s. 70

³¹⁴ İbn Hazm, s. 72-73

Nedenleri yok olduğunda ortadan kalkan duyguya aşk denmesi olanaksızdır. Ruhu derinlemesine kapsayan gerçek sevgi bu kuralın dışında tutulmalıdır ve bu sevgi ancak ölümle birlikte yok olacaktır. Çünkü aşk ruhların birbiri ile kaynaşıp erimesi ile oluşan bir gönül hoşluğudur.³¹⁵

Ruhlar birbirine ne kadar çok benzerse sevgi de o kadar büyük olur. Birbirini seven iki kişi muhakkak ruhsal açıdan bir benzeşme ve uyuşma yaşıyordur. Aksi takdirde bu kişilerin yakınlaşması söz konusu olamaz.³¹⁶

İbn Hazm'ın gerçek aşk diye nitelediği aşkın özü ruhsal bir güzellikten gelmektedir. Güzel olan şeylere meyiletme özelliği bulunan ruh gördüğü güzelliğe bağlanır. Eğer gördüğü bu güzellik görünenin ötesinde bir güzellikse bu güzelliğin kendisiyle bir şekilde bağdaşması gerekir. Yoksa sevgi sadece bu dış biçimde kalır ve bedensel bir arzudan öteye geçemez.³¹⁷

Son olarak İbn Hazm'ın tezimizin konusuyla da bağlantılı olarak ifade ettiği iffet kavramına değinmek istiyoruz. İbn Hazm diyor ki; âşık insanın gözetmesi gereken en önemli nokta iffetin kaybolmamasıdır. Kişinin kendini gûnahtan sakınması ve nefsi eğilimlerine hâkim olabilmesidir.³¹⁸

Aşk için söylenebilecek daha çok fazla söz vardır. Bu konuda yazılmış çok fazla da eser mevcuttur. Yazılmaya da devam edecektir. İnsan var olduğu sürece aşk da var olmaya devam edecektir. Ancak aşkı anlatmaya kelimeler de sayfalar da yeterli olmayacaktır.

Aşk kavramı da diğer değerlerimiz gibi günümüz dünyasında anlam kayması yaşamaktadır. Eski dönem aşkları ve âşıklarının içinde bulunduğu durum ile şu an içinde yaşadığımız dünyanın aşkları ve âşıkları pek birbirine benzememektedir. Aşklar da diğer pek çok şey gibi hızla tüketilmektedir.

³¹⁵ İbn Hazm, s.74

³¹⁶ İbn Hazm, s. 76

³¹⁷ İbn Hazm, s. 77

³¹⁸ İbn Hazm, s. 264

Biz bu çalışma neticesinde içinde iffeti barındıran aşk için ancak bir değerdir diyebiliriz. İnsanı, varlıklar hiyerarşisinde en yüce konumda olmasını sağlayan insan olma vasfından uzaklaştıran bir aşk kavramını değerlendirmekte sıkıntılar yaşayabiliriz.

Çalışmamızın son bölümünde Yusuf ile Züleyha kıssasında “iffet” kavramını ele almaya çalışacağız.

2.3. YUSUF İLE ZÜLEYHA KISSASINDA İFFET KAVRAMI

Yukarıda geçen bölümlerde iffet kavramının tanımlamasını yapmaya ve genel bir çerçevesini çizmeye çalıştık. Bu bölümde daha ziyade belli başlı tefsirlerden faydalanarak Hz. Yusuf'un gösterdiği iffetli tavrı ele almaya çalışacağız. Allah'ın Hz. Yusuf'ta belirtmek istediği ve onun nezdinde tüm insanlarda görmek istediği iffet değerini görmeye çalışacağız.

Kaynaklarda “Ahsenü'l-Kasas”, “En güzel kıssa” olarak geçen “Yusuf ile Züleyha” kıssası Kur'an-ı Kerim'de bir rüya ile başlar. Hz. Yusuf bir gün babasına gelerek bir rüya gördüğünü, rüyasında on bir tane yıldızın, güneşin ve ayın kendisine secde ettiklerini gördüğünü söyler. Babası ise anneden ayrı baba bir kardeşlerine bunu anlatmamasını yoksa kendisine zarar vermek isteyeceklerini söyler.³¹⁹

Hz. Yusuf'un rüyasında gördüğü güneşin, ayın ve yıldızların önemi büyüktür. Bu hem rüyanın önemini hem de Hz. Yusuf'un şânının yüceliğini göstermektedir. Hz. Yusuf'un rüyası onun peygamberliğe seçileceğinin bir işaretidir.³²⁰

Kıssaya göre Hz. Yakup diğer çocuklarından üstün özelliklere sahip olan yavrusunu biraz daha fazla sevmesinden dolayı diğer kardeşlerinin onu kıskanmasından ve ona zarar vermek istemelerinden endişe ediyordu. Onun gelecekte farklı bir yapıda ve farklı bir konumda olacağını hissediyordu. Nitekim öyle de olmuştu. Hz. Yusuf dedesi İshak, babası Yakup peygamber gibi peygamber seçilmişti.

Hz. Yusuf kuyudan çıkarılıp Mısır'a getirilince Mısır sarayından bir aziz onu satın alıyor ve eve getiriyor. Eve gelince de hanımına Hz. Yusuf'a iyi bakmasını öğütlüyor.³²¹ Denilir ki insanlar arasında en ferasetli (uzağı görebilen) üç kişi; Hz. Yusuf'un ileride önemli bir şahsiyet olacağını fark eden aziz, Hz. Musa'nın güçlü ve güvenilir biri olduğunu düşündüğü için babasından çoban olarak onu tutmasını isteyen Şuayb peygamberin kızı ve Hz. Ömer'in halife olmasını sağlayan Hz. Ebu Bekir'dir.³²²

³¹⁹ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 4-5

³²⁰ Hayreddin Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir**, c. 3, Ankara: DİB Yay., 2007, s. 216

³²¹ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 21

³²² Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Mahmut Özakkaş (Sadeleştiren), c. 5, İstanbul: Feza Gazetecilik, s. 38

Aynı ayetin devamında böylelikle Hz. Yusuf'un Mısır'a yerleştirildiği ifade ediliyor. Bundan kasıt şudur ki, Hz. Yusuf'un yaşadığı bölge olan Kenan bir yerleşim yeri değildi. Hz. Yusuf yarı göçebe bir hayat yaşıyordu, Allah onu bir medeniyet ve kültür merkezi olan Mısır'a böylelikle ulaştırmıştı. Zira o peygamber olmaya aday bir şahıstı. Bu yüzden düzgün bir terbiyeden geçmesi gerekiyordu. Kenan'da temiz bir karakter edinmiş, Mısır'da da ihtiyaç duyduğu kabiliyetleri edinmişti. Bunu da azizin evinde gerçekleştirme imkânı bulmuştu. Aziz kendisine yetkiler vermiş, onu belli bir konuma getirmişti. Burada edindiği tecrübeyle daha sonra devlet işlerinde tam bir idari yetkinlik göstermesini sağlamıştı.³²³

Belli bir yaşa ve olgunluğa gelince Allah Teâlâ kendisine ilim ve hikmet verdiğini açıklıyor.³²⁴ Tefsircilere göre burada kendisine peygamberlik verildiğinden söz ediliyor. Zayıf bir görüşe göre de Hz. Yusuf'un rüya yorumlama yeteneği kastediliyor. Ancak incelediğimiz kaynakların çoğunda bu ilmin kendisine babasından geçtiği yönündedir.

Bu ayetin yorumunda Allah'ın Hz. Yusuf'a hüküm vermesinden kasıt, ilimle beraber amel, bilinmeyen şeylerden uzak olmak manasında hikmet veya insanlar arasında hükmedebilecek bir yeterliliktir.³²⁵ Bir başka yoruma göre hükümden kasdın şu üç şey olduğu ifade ediliyor. Birincisi, hükmün ameli hikmet demek olması, ilmin nazari hikmet demek olması. İkincisi hükmün peygamberlik demek olması. Çünkü peygamber hakk üzerine gönderilen bir hakim ilim ise din ilmidir. Üçüncüsünde hükümden kasıt Hz. Yusuf'un nefesine hakim olup onu zapt edebilmesidir.³²⁶

Bir başka ifadede Hz. Yusuf'a verilen hüküm, muhakeme, yönetme ve yargılama yeteneği, ilim ise nübüvvet ile beraber olayları ve rüyaları yorumlama bilgisidir.³²⁷

³²³ Ebu'l Al'a Mevdudi, **Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri**, Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş (Terc.), c. 2, İstanbul: İnsan Yay., 1996, s. 449

³²⁴ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 22

³²⁵ Said Havva, **El-Esas fi't-Tefsir**, Beşir Eryarsoy (çev.), c. 7, İstanbul: Şamil Yay., 1990, s. 178

³²⁶ Fahrüddin Er-Razi, **Tefsir-i Kebir**, Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru (terc.), c. 13, Ankara: Akçağ Yay., 1992, s. 198

³²⁷ Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir**, s. 224

Başlığımızın inceleme alanına giren kısım Kur'an-ı Kerim'de evinde bulunduğu kadının kendisinden murad almak isteyip onu davet etmesiyle başlıyor. Gönlnü Hz. Yusuf'a kaptırdığı, böylece de onu arzuladığı, bu yüzden bir plan yaparak Hz. Yusuf'la baş başa kaldığı anlatılıyor.³²⁸ Bu bölüm anlatılırken Züleyha'nın ismi zikredilmemiş ve sadece kadın denmekle yetinilmiştir. Ebussuud efendi tefsirinde bunun sebebini ya kadının sırrını açığa çıkarmamak için veya konunun müstehcen olması sebebiyledir, şeklinde belirtiyor.

Bunun Kur'an'da bu şekilde ifade edilmesini Ebussuud Efendi Hz. Yusuf'un nezihliğinin, (özellikle de Züleyha'nın güzelliğini görmesine ve teklifin ondan gelmesine rağmen) onun iffetinin en güzel işaretidir şeklinde yorumluyor.³²⁹

Aynı ayette Züleyha'nın kapıları sımsıkı kapattığı ve davetini bu şekilde yaptığı ifade ediliyor. Rivayete göre Züleyha tam yedi tane kapıyı kapatıp tamamen baş başa kaldıklarından emin oluyor.³³⁰ Züleyha'nın duyguları onu öyle büyük bir esarete sürüklemişti ki artık gözü hiçbir şey görmüyordu. Şartları tamamen hazırlamış, bir erkeğin hayır demesine imkân bırakmayacak noktaya getirmişti.

Ancak Hz. Yusuf Allah'ın inayeti ile şöyle cevap verdi. “ Allah'a sığınırım. Çünkü kocan benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler.”³³¹ Allah Teâlâ bundan önceki ayette Muhsin ifadesini bundan sonraki ayette de muhlis ifadesini kullanıyor. Bu iki kelime de Kur'an'da kâmil mümin olan kimseler için Allah'ın kullandığı kelimelerdir. Bu iki kelimeyi özel olarak Hz. Yusuf için kullanması onun tutarlılığını göstermektedir.³³²

Bu ifadeyi kullanarak Hz. Yusuf eşlerin birbiri üzerindeki hakkını hatırlatarak kadirşinaslık ve nankörlükten uzak olma ahlakını yansıtmaktadır.³³³

Bir başka yoruma göre de Hz. Yusuf'un “Allah'a sığınırım” şeklindeki ifadesi ve sonrasındaki ifadeler; Allah'ın razı olmayacağı işleri yapmaktan beni korusun,

³²⁸ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 23-24

³²⁹ Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Ebussuud Tefsiri, c. 7, İstanbul: Boğaziçi Yay., 2006, s. 3094

³³⁰ Ebussuud Efendi, s. 3094

³³¹ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 23

³³² Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, c. 9, İstanbul: Bayraklı Yay., 2003, s. 400

³³³ Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, s. 401

Rabbim bana güzellikle muamele etmiştir, O'nun iyiliklerine kötülükle karşılık veremem, Allah'ın gazabını çekecek işleri yapmaktan Allah'a sığınırım, O'na itaat etmeyi ve bütün kötülüklerimi güzelleştirmesini dilerim, manasındadır.³³⁴

Bu, Hz. Yusuf'un iffet makamının yüceliğine işaret eden en kesin delildir. Bu söz aynı Hz. Meryem'in sözüne benzemektedir. Cebrail (a.s.) kendisine geldiği zaman, ondan bir kötülük göreceğini zannetmiş ve “Senden Rahman'a sığınırım, eğer Allah'tan korkuyorsan bana dokunma” demişti.³³⁵ Hz. Yusuf “Bakımımı güzelce yaptı” ifadesiyle yine Allah'a atfederek, dalaletteyken hidayet verdi, ölümün derin kuyularından beni kurtardı, çıplaktım beni giydirdi, açtım doyurdu, korkuyordum bana güven verdi. Ona nasıl itaatsizlik edebilirim, şeklinde düşünüyordu.³³⁶

Hz. Yusuf ile Züleyha'nın içinde bulunduğu saray ortamı düşünüldüğünde bu tarz davranışların mübah olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır. Sarayda zevkin ve eğlencenin hâkim olduğu bir yaşayış söz konusuydu. Hz. Yusuf gençliğini böyle bir ortamda geçirmişti. Buna rağmen o böyle hal ve tavırlar arasında bile tahrik ve teşviklere kapılmadan iffetini koruyabilmişti. Özellikle bu süreci Züleyha ile aynı çatı altında geçirdikleri düşünüldüğünde bunun biraz daha zor olduğuna dikkat edilmelidir.³³⁷

Aslında Züleyha'nın başlarda duygularını fark ettiği zamanlarda kendisine hâkim olabilmek için Hz. Yusuf'u dışarılara, bahçeye gönderdiği, onu görmemek için böyle bir yola başvurduğu rivayet edilir. Fakat duyguları o kadar yoğundur ki o gelene kadar üzüntüden ve ağlamaktan perişan olmaktadır. Zaman içinde duyguları daha da yoğunluk kazanmış ve kendine hâkim olamaz noktaya gelmişti. İşte bunun sonrasında bu olaylar cereyan etmişti.

Hz. Yusuf'un “Allah'a sığınırım” ifadesi yanlış bir şey yapmamak konusunda Allah'tan yardım istediğinin ifadesidir. Böylece Hz. Yusuf Allah'a karşı tam bir itaatle

³³⁴ İbn el-Hatib, **Yusuf es-Siddik**, 1. Baskı, Mısır: Er Rahmanu Allame el-Kur'an Kitabevi, 1977, s. 51

³³⁵ **Kur'an-ı Kerim**, Meryem Suresi, Ayet 18 aktaran, İbn el-Hatib, s. 52

³³⁶ İbn el-Hatib, s. 52

³³⁷ Seyyid Kutup, **Fızılal-il Kur'an**, Emin Saraç, Bekir Karlığa, Hakkı Şengüler (çev.), c. 8, İstanbul: Hikmet yay., s. 382

kalbinden kendisini günaha götürecektir. Hz. Yusuf'un kurduğu şu üç cümle arasında güzel bir bağlantı vardır.

1. “Allah’a sığınırım.”
2. “O benim efendimdir, o bana güzel bir mevki verdi.”
3. “Hakikat şu ki zalimler asla felah bulmaz.”

Bu üç cümle bir sıra dâhilinde ifade edilmiştir. Allah'ın kullarına olan lütuf ve ihsanının bolluğuna işaretle O'nun emir ve yasaklarına dikkat edip onları kabul etmek son derece önemlidir. Birinci cümle ile böyle işlerin buna mani olacağını ifade etmektedir. İkinci olarak insanların hukukunu gözetmek farzdır. Hz. Yusuf'un kurduğu ikinci cümle kendisine karşı yapılan lütuf ve iyiliğin kötülükle karşılık bulmaması gerektiği yönündedir. Üçüncü cümle ile de insanın kendi nefsinin dünyanın zarar ve etkilerinden koruması gerektiğine bir işaret vardır.³³⁸

Bu ayetin ardından Allah Teâlâ Hz. Yusuf'un bir insan olmasına ve her insanda olduğu gibi günaha meyledebilme ihtimaline vurgu yapmak için şöyle bir ifade kullanıyor. “Andolsun ki kadın ona istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı o da ona istek duyacaktı.”³³⁹

Züleyha'nın bu davranışı Hz. Yusuf'un iffetini ölçmek, onu denemek veya şaka yapmak değildi. Gerçekten bütün kalbiyle onu arzulamış ve onunla beraber olmak istemişti. Şartlar öylesine müsaitti ki Züleyha'nın isteğinin yerine gelmemesi için hiçbir engel yoktu.³⁴⁰

Hz. Yusuf'un durumu ile ilgili olarak anladığımız şey ise onun herhangi bir kastının olmadığıdır. Kasten iki kısmı vardır. Birincisi, kalbe gelen hatıratı azmetmek ve bunu uygulamaya koymaya çalışmak. Züleyha'nın kasti bu türdendir ve niyeti gayet açıktır. İkincisi ise, insanın nefsi olarak hissettiği ancak herhangi bir şekilde dışarı

³³⁸ Er-Razi, s. 201-202

³³⁹ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 24

³⁴⁰ Yazır, s. 40

yansımayan bir durumdur ve herkesin başına gelebilir. Hz. Yusuf'un yaşadığı da bu türdendir.³⁴¹

Burada iki arzu şeklinden de söz edilebilir.

1. Sabit olan, belirgin arzu: Bu, Züleyha için söylenebilecek bir arzu çeşididir. Bu konuda Hz. Yusuf'un bir azmi veya rızası yoktur.

2. Geçici arzu: Düşüncede ve fikirde olan bir duygudur. Herhangi bir seçim veya rıza olmadan, bir tasarlama olmadan meydana gelen arzu çeşididir. Hz. Yusuf için söyleyebileceğimiz arzu şekli de budur.³⁴²

Taberi bu noktada benzer bir ifade ile diyor ki, Hz. Yusuf karşısındaki kadının bu yoğun istek ve arzusuna karşılık sadece zihninden bazı düşünceler geçirmişti. Bu düşünceler asla bir harekete dönüşmemişti. Farkına varır varmaz da kendini toparlamış ve Allah'a tevbe etmişti. Böyle düşüncelerin aklından geçmesi de Hz. Yusuf'un temizliğini ve şânını da bozacak nitelikte değildir. Nasıl ki oruçlu bir kimse sıcak bir günde soğuk su görür ve onu içmeyi aklından geçirir ancak Allah korkusu ile böyle bir şey yapmaz. Hatta böyle kimse günaha girmektense kendisine sevap yazılır. Çünkü nefesine uymamayı başarabilmiştir. Hz. Yusuf'un da yaşadığı durum aynen böyledir.³⁴³

Hz. Peygamberin bu konudaki şu ifadesi çok vecizdir: “Kul arzuladığı bir günahı işlemezse onun için bir sevap yazılır.”³⁴⁴

Bu konuda yapılan bir yoruma göre Hz. Yusuf isteyen değil istenen konumundadır. Hz. Yusuf ayağı kaydırılmaya çalışılan biri konumundadır. Endülüs sultanlarından biri aynı böyle bir konuma düşmüş ve kadın onun ayağını kaydırmıştır. İşte bu esnada sultan şöyle bir ifade kullanmıştır:

“Arının gözlerinde eriyen bir kavimken, demirler üzerimizde erir oldu,

Bir kötünün elinde hürmüşüz gibi görürsün, barışta melahiye* köle olmuşken.”³⁴⁵

³⁴¹ Mehmed Vehbi, *Hulasat'ül Beyan Fi Tefsir'il Kur'an*, c. 5, Üçdal Neşr., s. 2486

³⁴² İbn el-Hatib, s. 53

³⁴³ İbn Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Mehmet Keskin (terc.), c. 3, İstanbul: Hikmet Neşr., 2006, s. 82

³⁴⁴ İbn el-Hatib, s. 53

Peygamberlerin bile bazen hata yapabilme ihtimalleri vardır. Böylesi durumlar Allah'ın yardımı sayesinde aşılmaktadır. Bu ayette de Allah “Kendisinden kötülüğü ve fuhşu uzaklaştıralım diye” ifadesini kullanmış bundan da iki şeyi murad etmiştir. Birincisi delili görsün ve kendisini gûnahtan sakındırsın diyerdir. İkincisi ise, peygamberliğin gerektirdiği ruhi bir eğitimden geçmesi içindir. Böyle bir tahrik neticesinde takvasının gerektirdiği şekilde davranabilmeyi öğrenecek, bu da güçlü bir karakter sahibi olmasını sağlayacaktır.³⁴⁶

Ayette geçen Allah'ın “bûrhan”ının ne olduğu konusunda akıllara sorular takılmış ve şu şekilde birkaç fikir belirmiştir.

❖ Bu, zina fiilinin haramlığı ve bu suçu işleyecek olan kimseye verilecek cezanın bilinmesidir.

❖ Allah'ın peygamberlerin nefsinde var olabilecek kötü huyları temizlemesidir.

❖ Hz. Yusuf'un odanın tavanında şu ayeti görmesidir. “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o şüphesiz ki hayâsızlıktır, kötü bir yoldur.”³⁴⁷

❖ Bu fuhşiyatı engellemeye sebep olacak nübüvvetin bir gereğidir.³⁴⁸

İbn Kesir bu konuda Hz. Yusuf'un masumluğuna Allah'ın ayetin devamında şahitlik ettiğini belirtiyor. Ona göre Allah bu ayette Hz. Yusuf'a dört kez şahadet ediyor. Bunlar:

1. “Kötülüğü ondan uzaklaştırmak için” ifadesi ile
2. “Fuhşu” kelimesi ile
3. “O bizim kullarımızdandı” ifadesi ile
4. “İhlâsa erdirilmiş” ifadesi ile.

Bu ifadelerin her birisi üzerinde düşünöldüğü zaman Hz. Yusuf hakkında yanlış bir karara varmanın doğru olamayacağını savunuyor. Aynı şekilde şeytan da Hz.

³⁴⁵ İbn el-Hatib, s. 53

³⁴⁶ Mevdudi, s. 451-452

* Melahi: Oyunlar, eğlenceler.

³⁴⁷ Kur'an-ı Kerim, İsra Suresi, Ayet 32

³⁴⁸ Er-Razi, s. 209

Yusuf için şahitlik etmektedir. Şöyle ki; şeytan “İhlâslı kulların hariç onların hepsini saptıracağım” diyerek ihlâsa erdirilen kimseleri yoldan çıkaramayacağını itiraf ediyor. Hz. Yusuf’un da ihlâsa erdirilen kimselerden olduğunu ise bizzat Allah Teâlâ bildirmektedir.³⁴⁹ Böylece Hz. Yusuf’un bu günahı işlemediği gayet açık bir şekilde ortaya çıkmış oluyor.

Kıssaya göre Hz. Yusuf karşısındaki kadının isteğini reddetmiş ve büyük bir iffet örneği sergilemiştir. Fakat bu durum onun erkekliğinin yetersizliği yahut hissiyatının olmayışından değil sadece Hz. Yusuf’un olgunluğundan kaynaklanıyordu.³⁵⁰ Hz. Yusuf nefsinin gözlerini köreltmesine fırsat vermeden zinanın en çirkin halini görmüş böylece de ondan uzak durabilmişti. Hz. Peygamberin şu hadisi bu durumu izah edecek şekildedir. “Cennet sevilmeyen şeylerle, cehennem de arzu edilen şeylerle kuşatılmıştır.”³⁵¹ Hz. Yusuf da cenneti arzulamış ve bu kötü fiili işlemekten Allah’a sığınmıştı.

Ancak kıssaya göre Züleyha bir türlü ikna olmuyor ve sakinleşmiyordu. “İkisi de kapıya koştular. Kadın Yusuf’un gömleğini arkadan yırttı.”³⁵² Bu kaçış kapıda son buldu ve hiç ummadıkları bir şey oldu, kapıda aziz ile karşılaştılar. İşte o an Hz. Yusuf için unutulmaz bir andı. Çünkü baştan beri Züleyha’ya anlatmak istediği şey olmuştu ve efendisinin kendisine ihanet ettiği düşüncesine kapılma noktasına gelmişti. Kendisinin bunu yapmaktan sakındığını ifade etmek istedi ancak Züleyha kendisinden erken davrandı.

“Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır.”³⁵³ Züleyha bunu söyleyerek Hz. Yusuf’un adını vermemiş, genel bir ifade kullanmıştı. Yani kendisine karşı kötülük yapmak isteyen herkesi kastetmiş oluyordu. Bundan maksadı Hz. Yusuf’u korkutmaktı.³⁵⁴ Bir başka görüşe göre zinakarlıkla itham edilmekten çekindiği için böyle bir ifade kullanmıştı.³⁵⁵ Bir başka

³⁴⁹ İbn Kesir, **Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri**, Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner (çev.), c. 8, İstanbul: Çağrı Yay., 1985, s. 4053

³⁵⁰ Yazır, s. 40

³⁵¹ Ebussuud Efendi, s. 3097

³⁵² **Kur’an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 25

³⁵³ **Kur’an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 25

³⁵⁴ Havva, **El-Esas fi’t-Tefsir**, s. 179

³⁵⁵ Taberi, s. 84

görüŖe göre suçunu bastırmak istiyordu.³⁵⁶ Bir başka görüŖe göre Hz. Yusuf'a olan aşkından dolayı ona ağır bir ceza verilmesinden korkuyor ne şekilde ceza verilmesi gerektiğini belirtiyordu.³⁵⁷ Bir başka görüŖe göre iki türlü maksadı vardı. Birincisi ağır bir cezadan korkarak kısa süreli bir hapis cezası ile hafifletmek istiyordu. İkinci maksadı ise, Hz. Yusuf'un temizliğine olan inancı artmış ve ona apaçık bir iftirada bulunmaktan utanmıştı.³⁵⁸ Bir başka görüŖe göre ise Hz. Yusuf kendisini korumak için Züleyha'ya vurmaya yeltenmiş Züleyha da bunun kendisine yapılan bir kötölük olduğunu düşünerek onun cezalandırılmasını istemiŖti.³⁵⁹

Kıssaya göre niyeti her ne olursa olsun Züleyha Hz. Yusuf'u zor durumda bırakmış, onun kocasının gözünde kötü duruma düşmesini sağlamıştı. Duygularının yoğunluğu Züleyha'yı sevdiği adama iftira atma noktasına getirmişti. Onu ne kadar çok sevse de acı çekeceğini bildiği bir hayata, zindan hayatına doğru itiyordu.

Allah Teâlâ bu ayetleri bize anlatırken cinsel içgüdünün insanı ne hale getirebileceğini, aklın ve iradenin nasıl devre dışı kalabileceğini göstermiş bulunmaktadır. Bu örnekle Züleyha'nın Hz. Yusuf'a nasıl iftira ettiğini anlatarak bu içgüdüsel davranışın insan ilişkilerine zarar verici yanlarını ortaya koymak istemiŖtir. Hz. Yusuf modeli iffetin ve namuslu kalabilmenin zorluklarını da ifade etmektedir.³⁶⁰

Kıssanın bu kısmında azizin düŖtüğü o zor durum açık bir şekilde ortaya çıkıyor. Züleyha bu şekilde Hz. Yusuf'u itham ederken Hz. Yusuf da kendisini savunmaya başlıyor. Aslında Züleyha'nın böyle bir Ŗeye kalkıştığını, kendisine yaklaşmak istediğini söylüyor. İşte o anda aziz ne yapacağını bilemiyor kafası çok karışıyor. İçinde bulunduğı bu zor durumdan tek başına çıkamıyor ve yardım istiyor.

O sırada Hz. Yusuf'un gömleğinin yırtılmış olduğunu fark ediyorlar. Züleyha'nın akrabalarından biri azize bir fikir veriyor. Diyor ki, gömleği kontrol et. Eğer arkadan yırtılmışsa Yusuf doğru söylüyordur. Eğer gömlek önden yırtılmışsa

³⁵⁶ Vehbi, 2488

³⁵⁷ Kutup, s. 386

³⁵⁸ Er-Razi, s. 213

³⁵⁹ İbn Kesir, s. 4060

³⁶⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, s. 405

Züleyha haklıdır.³⁶¹ Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki o da bu adamın Züleyha'nın akrabalarından olmasıdır. Bunun Hz. Yusuf'un böyle bir hainlikten ne kadar uzak olduğunun ispat edilmesi gibi özel bir sebebi vardır.³⁶²

Bu noktada gömlek kelimesinin bir özelliği üzerinde durmak istiyoruz. Gömlek kelimesi Yusuf suresinde üç ayrı yerde mevzu olmuş ve gömlek üzerine dikkatler çekilmiştir.

1. Birincide Hz. Yusuf'un kardeşleri onun gömleğini çıkarıp sahte bir kana bulamış ve babalarına delil olarak getirmişlerdi.
2. İkincisinde Hz. Yusuf'un gömleği onun iffetine bir delil olarak kullanılmıştı.
3. Üçüncüsünde ise gömleğinin götürülüp babasının gözlerine sürülmesini istemişti. Böylece babasının gözleri açılmış ve görmeye başlamıştı.

Her üç durumda da Hz. Yusuf'un gömleği çok önemli işlerin olmasına sebep olmuş, önemli bir olgu haline gelmiştir.³⁶³ Gerçekten de gömlek Hz. Yusuf'un masumluğunu ortaya çıkaran mühim bir obje olmuştur.

Razi Hz. Yusuf'un masumluğunu ortaya çıkaran daha fazla işaret olduğunu belirtmiştir. Ona göre;

1. Hz. Yusuf onların kölesi konumunda olan bir kimseydi ve bir köle hanımına karşı böyle bir tavır içine girmeye asla cesaret edemezdi.
2. Aziz ve yanındaki adam Hz. Yusuf'un kapıdan nasıl çıkmaya çalıştığına bizzat şahit olmuşlardır. Böyle bir işi talep eden kimse bu şekilde kapıdan çıkmaya çalışmazdı.
3. Züleyha'nın farklı ve süslü bir görüntüsü vardı ve bu olay için bir hazırlık yaptığı belliydi.
4. Hz. Yusuf uzun süre onların yanında kalmış bir kimse idi. Kendisinde hiç böyle bir eğilim fark edilmemişti.

³⁶¹ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 26

³⁶² Havva, **El-Esas fi't-Tefsir**, s. 179

³⁶³ Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, s. 391

5. Züleyha Hz. Yusuf'u açıkça suçlamamış, üstü kapalı ifadeler kullanmıştı. Bu ifadeler Hz. Yusuf'un açıkça bu fiili işlediğine delil olacak nitelikte değildi. Oysa Hz. Yusuf net bir şekilde Züleyha'nın istediğini ifade edebilmişti.

6. Rivayete göre aziz erkeklik görevlerini yerine getiremiyordu. Bu yüzden Züleyha'nın isteklerinin yoğun olma ihtimali daha yüksekti.³⁶⁴

Kıssaya göre aziz artık Hz. Yusuf'un masum olduğunu kesin bir şekilde anlamıştı. O, yumuşak huylu bir insandı. Olayın gerçek şeklini anladıktan sonra da çok tepki vermemişti. Bazı tefsirciler bunu azizin fazla kıskanç olmamasına bazıları da halim bir insan olmasına bağlamışlardır.³⁶⁵ Bir görüşe göre ise bu tavır eski cahiliye adetlerinin cereyan ettiğinin bir göstergesidir. O dönem şartlarında böylesi bir durum hoş görülür sadece topluma karşı gizli tutulurdu. İşte azizin yaptığı da bu türden bir davranıştı.³⁶⁶

Kıssada aziz hanımının yaptığı bu davranış karşısında ona sadece bunun kadınların tuzağı olabilecek bir iş olduğunu ve Allah'tan af dilemesi gerektiğini söylüyor. Hz. Yusuf'a da bu olayı gizli tutmasını, kimseye söylememesini tembihliyor.³⁶⁷ Yapılan bir yoruma göre azizin karısını bu şekilde uyarması ve Allah'tan af dilemesini istemesi, Mısır halkının putperest olmakla beraber bir Allah inancına da sahip olduklarını gösteriyor. Aynı şekilde onlara göre de böyle bir davranış günah kabul ediliyordu.³⁶⁸

Kıssaya göre aziz olayın gizli kalmasını, kimse tarafından bilinmemesini istiyordu. Ancak ne yazık ki istediği şey olmamış ve şehirde bazı kadınlar arasında konuşulmaya başlamıştı bile. Kadınlar Züleyha'yı ayıplıyor ve "Yusuf'un sevdası kalbine işlemiş" diyorlardı.³⁶⁹ Bu ayette geçen "Şeğaf" kelimesi Kur'an'da sadece bu ayette zikredilmiştir. Bu da bu sevginin tek taraflı olduğunun, Hz. Yusuf'un aynı duyguları taşımadığının bir göstergesidir. Aksi takdirde olaylar bu noktaya gelmez,

³⁶⁴ Er- Razi, s. 214

³⁶⁵ Ebussuud Efendi, s. 3104

³⁶⁶ Kutup, s. 387

³⁶⁷ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 28-29

³⁶⁸ Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir**, s. 227

³⁶⁹ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 30

daha farklı sonuçlanırdı. Ancak bu sevdâ öyle masum bir sevdâ değildi. Daha çok cinsel içgüdünün ön plana çıktığı, insanı ihanete sürükleyen ve meşru olmayan bir sevdâydı.³⁷⁰

Züleyha hala Hz. Yusuf'tan vazgeçmiş değildi. Kendisini kınayan kadınlara sevdasında ne kadar haklı olduğunu ispatlamak istiyordu. Onları evine davet etti ve çeşitli ikramlarda bulundu. Misafirlerin ellerinde meyve varken de Hz. Yusuf'u onların huzuruna çıkardı. “İşte beni âşık olduğum için kınadığınız adam budur” dedi. Kadınlar şaşkınlıktan neye uğradıklarını şaşkırdılar ve içlerinden bazıları “Bu bir insan olamaz ancak bir melek olmalı” dediler. İçlerinden bazıları da ellerini kestiler.³⁷¹

Züleyha bu hareketi ile onlara bir mesaj vermeye çalışıyordu. Siz bir defa gördüğünüzde ellerinizi kestiniz. Peki, beni neden kınıyorsunuz?³⁷² Aynı zamanda kadınların böyle hareketler içinde olmaları Züleyha'yı cesaretlendirmiş, artık istediğini yapabilecek konumda olduğunu hissettirmişti. Bu durum kendisine daha rahat davranma imkânı tanıyordu. Çünkü kadınların kendisinin haklılığını anladıklarını düşünüyordu.³⁷³

Kadınlar gerçekten çok etkilenmişlerdi. Hepsinin aklından geçen, kendileri de olsa aynı şeyi hissedecek olmalarıydı. Kadınların bu kadar çok şaşırması ve etkilenmesi gösteriyor ki Hz. Yusuf şehirde çok dolaşan, tanınan biri değildi. Bu şekilde Züleyha kendisinin ne kadar haklı olduğunu ortaya çıkarmak istiyordu.³⁷⁴ Bir başka görüşe göre kadınlar Hz. Yusuf'u hiç görmedikleri için böyle bir dedikoduyu ortaya atmışlardı. Maksatları Züleyha'nın böyle bir sevdâya tutulmasını sağlayan Hz. Yusuf'u görebilmektir.³⁷⁵

Kıssaya göre Züleyha lafı bununla bırakmadı, “Ben onu istedim ancak o benim isteğimi yerine getirmedi. İffetli davrandı. Ama eğer emrimi yerine getirmezse muhakkak zindana atılıp ziyan edilenlerden olacak” dedi.³⁷⁶ Züleyha bu şekilde hala vazgeçmediğini göstermek istiyor, Hz. Yusuf'u korkutarak belki de ikna edebileceğini umuyordu.

³⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, s. 409-410

³⁷¹ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 31-32

³⁷² Havva, *El-Esas fi't-Tefsir*, s. 181

³⁷³ Kutup, s. 390

³⁷⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, s. 410

³⁷⁵ Ebussud Efendi, s. 3106

³⁷⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 32

Öyle anlaşıyor ki, Mısırlı kadınlar böyle bir tehdit duyunca Hz. Yusuf'a yüklenmiş, onlar da onu ikna etmeye çalışmışlardı. Aksi takdirde zindana düşeceğini, mahvolup gideceğini söylemişlerdi.

İşte bu noktada Hz. Yusuf'a bazı vesveseler geldi ve bunlar aklını karıştırdı.

1. Züleyha güzel bir kadındı.
2. Güzelliği ile beraber malı mülkü ve eğer dilerse gönlünce harcayabileceği bir serveti vardı.
3. Oradaki bütün kadınlar onu bu konuda teşvik ve tehdit etmeye başlamışlardı.
4. Züleyha'nın gözü dönmüş olması sebebiyle her şeyi yapabileceğini düşünüyordu. Hatta kendisini öldürebileceğini bile düşünüyordu.

İşte bu sebepler Hz. Yusuf'un üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuş ve içinde bulunduğu bu durum onu endişeye düşürmüştü.³⁷⁷

Ancak Hz. Yusuf'un iffeti ve temizliği böyle bir baskı ve tehdit altında bile olsa kendini göstermiştir. Dedikodunun çevreye yayılması ve şehrin ileri gelenlerinin konuya müdahil olması bu meselenin bir iki günlük bir mesele olmadığını göstermektedir. Yani Hz. Yusuf uzunca bir süre bir baskı altında yaşamış ve tehditlere maruz kalmıştı.³⁷⁸

İşte böyle bir noktada Hz. Yusuf Allah'a şöyle yalvardı: “Ey Rabbim! Zindan bana bunların beni davet ettikleri şeylerden daha sevimlidir. Eğer sen bu kadınların tuzaklarını benden uzak tutmazsan, ben onların tuzağına düşerim ve cahillik edenlerden olurum.”³⁷⁹

Hz. Yusuf'a göre zindan hayatı az bir sıkıntı ile gelip geçecek bir hayattır. Fakat ardından büyük güzelliklerin yaşanacağı ebedi hayat gelecektir. Onların teklif ettikleri bu fiil ise bedbahtlıklara ve elem verici bir azaba sürükleyecektir.³⁸⁰ Hz. Yusuf

³⁷⁷ Er-Razi, s. 226

³⁷⁸ Yazır, s. 42

³⁷⁹ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 33

³⁸⁰ Ebussuud Efendi, s. 3110

peygamberliğinden öte imanlı ve ahlak sahibi bir kimse idi. O Allah'tan korkuyor ve O'nun emirlerine aykırı davranmamaya çalışıyordu. Bu sebeple de Allah'a dua ederek içine düştüğü bu çirkin durumdan kurtulmayı diliyordu. Bu davranışı ile de cennetliklerden olmayı hak ediyordu.

Bu noktada Hz. Peygamberin konuyla ilgili şu hadisini ifade etmek istiyoruz: “Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı bir günde Allah şu yedi sınıf kimseyi gölgelendirir. Bunlar: Adaletli devlet reisi, Allah'ın ibadetinde yetişen genç, mescidden çıktığı zaman dönünceye kadar kalbi mescide bağlı kalan kişi, Allah için birbirini seven, Allah sevgisi üzere bir araya gelen ve bu sevgi ile birbirinden ayrılan iki kişi, güzellik ve makam sahibi bir kadın kendisini davet ettiği halde Allah'tan korktuğunu söyleyebilen kişi, sadaka verip sol elinin verdiğini sağ eli bilmeyecek kadar sadakayı gizleyen kişi, yalnız olduğu halde Allah'ı anıp gözleri yaşaran kişi.”³⁸¹

Ayette geçen Hz. Yusuf'un ifadesindeki çoğul ifade dikkatlerden kaçmamıştır. Ayetteki ifadeye ve o an içinde bulunulan duruma göre orada bulunan kadınların hepsinin bir şekilde onu etkilemeye çalıştığına dair yorumlar yapılmıştır. Bu sebeple Hz. Yusuf böyle bir dua etmeyi uygun görmüştü. Nefsine uymaktan korkmuş, bu yüzden de Allah'a sığınmıştı.³⁸²

Bu noktada bir de Hz. Yusuf'un içinde bulunduğu ortam açısından konuyu değerlendirmek yerinde olacaktır. Henüz çok erken bir yaşta iken son derece güzel ve ilgi çekici bir konumda iken köleleştirilmek suretiyle dönemin medeniyet merkezi halinde olan Mısır'a getiriliyor. Devletin üst kademelerinden bir bürokratin evine yerleşiyor ve orada yaşamaya başlıyor. Bu esnada da evin genç ve güzel hanımı kendisine âşık oluyor ve onu kendisine davet ediyor. Aynı şekilde güzelliği dillere destan oluyor ve şehrin diğer hanımları da ona ilgi göstermeye başlıyor.

İşte tam bu noktada dikkat edilmesi gereken Hz. Yusuf'un çevresinin tuzaklarla dolu olduğu ve çevresindeki hemen herkesin kendisini günaha davet ettiğidir. Günaha meyiletme ortamı çok fazla müsaittir. Ancak o, takvası ve iffeti gereği bu tuzaklardan hep uzak durmuş, nefsine hâkim olmayı başarabilmiştir. Daha da önemlisi

³⁸¹ Buhari, Ezan, 36, Müslim, Zekat, 91 Aktaran: İbn Kesir, s. 4066

³⁸² Kutup, s. 391

bunun için hiç gururlanmamıştır. Tam tersine nefesine uymamak konusunda Allah'tan yardım isteme yoluna gitmiştir.

Bu durum Hz. Yusuf'un peygamberlik eğitiminin bir tezahürüdür. Kendisi bunu Mısır devletinin üst makamlarına geldiği zaman anlamıştır. Görmüştür ki, Allah kendisine böyle olaylar yaşatarak bir imtihandan geçirmiş, bu imtihanın neticesinde de tevazunun, sadakatin, takvanın, izzetin, iffetin ve ruhi dengenin en mükemmel niteliklerini bahşetmiştir.³⁸³

Bu durum vesilesiyle Allah Teala insanlığa ve tüm gelecek nesillere bir mesaj vermek istemiştir. Bu bir ahlak dersidir. Ahlaki bir davranışta insanın gücü ile ilahi müdahale alanını öğretmiş ve ahlaki bilincin nasıl devreye sokulabileceğini beyan etmiştir. Ahlaki alanda bir boyut insan iradesine bağlıdır ancak bir yönü tamamen Allah'a dayalıdır. İlahi bir müdahale olmazsa bazı şeylerin üstesinden gelmede sıkıntılar yaşanabilir.³⁸⁴

Nihayetinde “Allah Teâlâ Hz. Yusuf'un duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı.”³⁸⁵ Allah kadınların hile ve tuzaklarından Hz. Yusuf'u korumak için ona zindan kapılarını açtı.³⁸⁶

“Sonra onlar Yusuf'un suçsuzluğunu ortaya koyan delilleri gördükten sonra yine de mutlaka onu bir süre zindanda tutmayı uygun gördüler.”³⁸⁷ Çünkü azizin ailesini temize çıkarmak gerekiyordu. Ayrıca Züleyha da Hz. Yusuf'u cezalandırmak istiyordu. Bu sebeple suçlu Hz. Yusuf'muş gibi gösterilerek bir süre zindanda kalmasına karar verdiler.³⁸⁸ Hz. Yusuf'un zindana atılmasında Züleyha'nın niyeti onun azmini kırmak ve teslimiyetini sağlamaktı. Zindan hayatının onu yola getireceğini umuyordu. Aynı zamanda insanların gözünde Hz. Yusuf'u suçlu duruma düşürmek istiyordu.³⁸⁹

³⁸³ Mevdudi, s. 457

³⁸⁴ Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, s. 413

³⁸⁵ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 34

³⁸⁶ Mevdudi, s. 457

³⁸⁷ **Kur'an-ı Kerim**, Yusuf Suresi, Ayet 35

³⁸⁸ Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir**, s. 230

³⁸⁹ Ebussuud Efendi, s. 3117

Deliller olmasına ve Hz. Yusuf'un masum olduğunun ortaya çıkmasına rağmen zindana düşmesinde toplumsal açıdan açıklanabilecek bazı durumlar vardır.

1. Dedikoduların bastırılması gerekiyordu. Aziz'in hanımının yaşadığı bu olay tüm şehirde konuşuluyordu. Bunun önüne geçmek için Hz. Yusuf'un bir süre de olsa zindanda kalması gerekiyordu.

2. Sosyal statü sahibi bir kadının isteğinin yerine getirilmesi adına bu davranışın yapılması gerekiyordu.

3. Hz. Yusuf'un zindana düşmesi onun kadınların hilelerinden uzak kalması anlamına geliyordu.

4. Ağırlaşan sosyal baskının biraz olsun dindirilebilmesi için Hz. Yusuf'un zindana atılması gerekiyordu.³⁹⁰

Bütün bu gerekçelerle Hz. Yusuf zindana atıldı. Fakat tahmin ettikleri gibi olmamıştı. Hz. Yusuf ve yaşananlar unutulmadı. Artık onun yakışıklılığı, temizliği ve takvası daha fazla konuşulur olmuştu. Çünkü onun masumluğu gün gibi aşikârdı.³⁹¹

Ancak söyledikleri gibi Hz. Yusuf zindanda kısa bir süre kalmadı. Bir rivayete göre yedi bir rivayete göre on yedi yıl zindanda kaldı. Kur'an-ı Kerim'de ise buna dair bir bilgiye rastlamıyoruz. Sadece uzun bir zaman diliminin geçtiği anlaşılmaktadır. Aradan geçen bunca zaman olayın izlerinin silinmesi için yeterli bir süreydi. Hz. Yusuf bir kez daha zorlu bir döneme girmişti. Geçen zaman olayı unutturacak gibi olsa da Hz. Yusuf bu olayın silinmesine izin vermeyecekti. Daha sonraki bölümde gelecek olan ayetten bunu net bir şekilde anlamaktayız. Hz. Yusuf'un suçsuzluğunun tespit edilmesine kadar zindandan çıkmamak için gayret sarf etmesi bunu bize göstermektedir.

Kıssanın bu kısmında Hz. Yusuf'un zindan arkadaşlarına Allah'ın dinini anlatması ve bir olan Allah'a davet etmesi yer almaktadır. Bu bölümdeki bir diğer konu da Hz. Yusuf'un zindan arkadaşlarının gördüğü rüyalar ve Hz. Yusuf'un bu rüyalara yaptığı yorumlardır. Bu kısmı Hz. Yusuf'un hayatını anlatırken ifade ettiğimiz için sadece kralın gördüğü rüya ve yorumundan söz etmek istiyoruz.

³⁹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, s. 414

³⁹¹ Mevdudi, s. 458

Kıssaya göre kral rüyasında yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yediğini, bir de yedi yeşil başak ve yedi kuru başak gördüğünü söylüyor. Sarayındaki ileri gelen kimselere bu rüyasının tabirini soruyor. Fakat kimse işin içinden çıkamıyor. Vaktiyle Hz. Yusuf'la beraber zindanda bulunan bir arkadaşı bu rüyayı Hz. Yusuf'un yorumlayabileceğini anlatıyor. Zindana gidip Hz. Yusuf'a rüyayı anlatınca Hz. Yusuf yedi yıl kuraklık yaşanacağı bu yüzden ekinlerinin bir kısmının saklanması gerektiği, ardından gelecek olan yılda da yağmurun ve bereketin geleceği yorumunu yapıyor.³⁹²

Bu yorumu duyan kral Hz. Yusuf'un huzura gelmesini istiyor. Ancak Hz. Yusuf bıçakla parmaklarını kesen kadınlar olayının iç yüzünün sorulmasını istiyor.³⁹³ Buradan anlayacağımız şudur ki, Hz. Yusuf olayın tekrar gündeme gelmesini ve kendisinin haksız yere zindanda tutulduğunun farkına varılmasını istiyor. Bir sonraki ayette zaten Allah Teâlâ bunu ifade diyor. O kadınlara sorulması şeklindeki ifadede de çoğul lafız kullanılmasında bir nezaket örneği vardı. Çünkü Hz. Yusuf azize karşı kendini borçlu hissetmektedir. Onun hanımının adının bu şekilde ortaya çıkmasındansa o toplantıda bulunan bütün kadınların konuya dâhil edilmesi daha uygun kaçacaktı.

Kıssada kral kadınları çağırıp konuyu kendilerine sorunca hepsi birlikte Hz. Yusuf'un masum olduğunu ve ondan bir kötülük görmediklerini ifade ettiler. Züleyha da aynı şekilde Hz. Yusuf'un günahsız olduğunu, kendisinin böyle bir işe kalkıştığını söyledi.³⁹⁴

Artık durum tamamen aydınlığa kavuşmuş ve Hz. Yusuf'un masumluluğu, iffeti herkes tarafından kabul edilmişti. Hz. Yusuf bunu yapmadaki inceliğini de çok güzel bir şekilde ifade etmektedir. “Benim böyle yapmam yokluğunda efendime hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi, dedi. Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.”³⁹⁵

³⁹² Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 43-49

³⁹³ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 50

³⁹⁴ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 51

³⁹⁵ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 52-53

Bu ifadeler baştan beri zikretmeye çalıştığımız Hz. Yusuf'un örnek şahsiyetini bir kez daha gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu ifadelerde hiçbir gurur izine rastlanmamaktadır. Allah'ın izni ve iradesi olmadan hiçbir kulun gûnahtan sıyrılamayacağı mesajını bize vermektedir. Onun bu üstün özelliklerini fark eden kral Hz. Yusuf'u mali işlerden sorumlu bakan olarak tayin eder. Çünkü o makamda güvenilir, dürüst ve hainlikten uzak olabilecek kimselerin bulunması gereklidir.

Kur'an-ı Kerim'de kıssa bu olayın ardından Hz. Yusuf'un ailesi ile bir araya gelmesi ve artık huzura ermesi ile biter. Çünkü Allah Teâlâ vermesi gereken mesajı vermiştir. "Yusuf ile Züleyha" kıssası ahlaki açıdan ve insanın eğitim durumu açısından pek çok ibreti barındıran bir kıssadır. Hz. Yusuf'un hayatı sıkıntılar ve imtihanlarla doludur. Fakat hayatının her döneminde yaşı kaç olursa olsun Allah'a sığınmış, O'ndan yardım dilemiş ve olayların üstesinden O'na sığınarak kurtulabilmiştir. Doğruluktan, dürüstlükten hiç ayrılmamış hep örnek bir ahlaki tavır sergilemiştir.

SONUÇ

Tez çalışmamız Kur'an-ı Kerim'de "Ahsenü'l-Kasas" olarak ifade edilen "Yusuf ile Züleyha" kıssası üzerine yapılmıştır. Bu kıssa başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere pek çok kitaba konu olan bir kıssadır. İçerdiği değerler, erdemli bir hayatın anlamı ve sunduğu ahlak ufku itibari ile büyük bir önem arz etmektedir.

Bu sebeple değerler, ahlak ve din eğitiminin birbiri ile olan münasebeti üzerinde durmamız gerekti. İnsanın dönüşümünü sağlayan derunî dinamikler olarak ahlaki değerlerin, insanın anlam ufkundaki etkileri üzerinde durmaya çalıştık.

Bilindiği gibi din, bir ahlak ve erdem alanıdır. İnsanı, toplum içindeki yaşayışı ve diğer insanlarla olan iletişimi bazında ele alır. Ona bir takım sorumluluklar verir ve verdiği bu sorumlulukları yerine getirmesini bekler. Din insanın kendi özgür iradesini kullanabilen, kendisine verilen tüm insani yetilerin farkında olan bir yapı arz etmesini ister.

İnsandaki bu yetilerin ve ahlaki yeterliliğin farkındalığını sağlayan eğitimidir. Eğitim insan için, insani olan bir ahlak sistemidir. Ahlak olgusunun oluşumunu ve devamını sağlayan eğitimidir. Kendisi olarak, eğitim yoluyla insan, 'oluş' tecrübesi açısından mühim dönüşümler ve genişlemelerin kendisinde tahakkuk ettiği varlık olacaktır.

Din eğitimi ahlaki oluşumun ve erdemlerin, insanın kendisi olma sürecine katkı sağlayan en önemli unsurdur. Bu erdemlerin sağlanması için din eğitiminin en temel sorumluluk alanıdır. Özellikle çalışmamızda dikkatimizi çeken belirleyici bir değer olan iffet, insanın ahlaki gelişiminin mühim parçalarından biridir.

Bir din eğitimi problemi olarak iffet değeri günümüzde yer alan küresel problemlerle beraber önemini iyice belli etmeye başlamıştır. İçinden geçtiğimiz bu dönemde değerlerin ve özellikle iffet değerinin birey ve toplum için etkin bir hale getirilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de temel değer olarak iffeti ve diğer erdemleri sunan "Yusuf ile Züleyha" kıssası bu anlamda önemli bir konumdadır. Bu kıssa din eğitimi

bağlamında ahlakın ve erdemlerin kavramsal olarak alanını çizmeye, amelî olarak da uygulamaya katkı sağlayan bir kıssadır.

Kur'an-ı Kerim insanlara örnek olacak hayatlar sunmuştur. İşte o hayatlardan bir tanesi de Yusuf ile Züleyha'nın hayatının kıssasıdır. Kıssa, Yusuf'un rüyasının, bir ömür ile nasıl tabir edildiğinin tafsilatını, burada ve şimdi olan bireyler için dile getirir.

Hız. Yusuf'un kıssadaki hayatı bir rüya ile başlar. Ama görülen bu rüya sırlı bir rüyadır. Hız. Yusuf'un bütün ömrünü, geleceğini dönüştürecek olan bir rüyadır.

Rüyanın ardından Hız. Yusuf hayat yolculuğuna önce bir kuyuda sonra da bir zindanda devam eder. Ömrü boyunca iki insan tarafından çok sevilmiştir. Biri sevgisi uğruna gözlerini kaybeden babasıdır. İkincisi sevgisi uğruna iffetini, izzetini kaybeden, yaşadığı evin hanımıdır. Bu iki sevgi de Hız. Yusuf'a çok ağır gelecektir. Babasının sevgisi kuyuya, hanımının sevgisi zindana düşürür.

Bu iki düşünüş de aslında onun yükselişinin işaretleridir. Allah bu vesilelerle onu insanlığa üstün bir hale getirecektir. Maksat hem onun eğitimi, hem de farklı olduğunun ispatıdır. Yaşanan hiçbir şey tesadüfî değildir. Gençliğinin doruklarını yaşarken güzelliğı, sabrı, dürüstlüğü, sadakati, iffeti, affediciliğı ile imtihan edilecektir.

Hız. Yusuf her bir imtihanı tek tek başarıyla atlatır. Ancak bu o kadar da kolay olmayacaktır. Önce daha önceden bilmediğı acılara karşı sabrı öğrenmesi ve dayanma gücünü olgunlaştırması gerekir. İlk başta ihtiyacı olan şey budur. Çünkü küçük yaşta babasından ve ailesinden bir kıskançlık uğruna koparılacaktır. Sabır imtihanı uzun sürelidir, sırada köle pazarında satılmak vardır.

Kıssada hiç kimse bütünyle iyi ya da bütünyle kötü değildir. Kendisini satın alan şahsın iyiliğı ve yakınlığı ona çok şey öğretir. Bunlar erdemli bir karakterin oluşabilmesi için atılan adımlardır. Yaşananların her biri ahlaklı ve fazilet sahibi bir birey olmak için geçirdiğı eğitim sürecinin gerekleridir.

Ancak Hız. Yusuf hayatının çeşitli zamanlarında kendini bir şeylere feda etme üstünlüğünü gösterebilmiş bir kişiliktir. Kardeşleri kendisini kuyuya attığında canını feda etmiş fakat onları affetmiştir. Züleyha kendisini davet ettiğinde gençliğini ve

güzelliğini zindana feda etmiş, iffetini muhafaza etmiştir. Devletin üst kademelerine geldiğinde kardeşlerini bağışlayıp onları cezalandırmama büyüklüğünü gösterebilmiştir.

Elbette bu kıssanın başkahramanlarından biri de Züleyha'dır. Aslında o da imtihanlardan geçmiş, kadınlığı, insanlığı ile sınanmıştır. Karşısında büyük bir güzellik vardır. O güzelliğe karşı bedeninin ve nefsinin arzularını dengede tutması beklenen bir imtihandan geçiyordu. Hz. Yusuf'un güzelliği ile ilgili olarak denir ki, o, karanlık bir sokağa çıktığında sokağı baştanbaşa aydınlığa kavuşturan bir nura sahipti. Yine denir ki Allah dünyaya güzellik bağışladığında yarısını Yusuf'a diğer yarısını tüm insanlığa dağıtmıştır.

Ne yazık ki Züleyha bu güzellik karşısında büyük bir aşka tutulmuş ve bu aşk uğruna iffetini, sadakatini ve insani değerlerini kaybetmiştir. Kocasına karşı hain bir davranışa yöneltmiş, sevdiği insana karşı acımasız olmaya neden olmuştur. Züleyha insan olarak acınacak bir noktaya gelmiştir. Düzenler kuran, hileler yapan, tehditler savuran, kocasına ihanet eden bir konuma düşmüştür.

Kur'an-ı Kerim'de olayın bu yönü de vurgulanmıştır. Allah Teâlâ insanın özünde kötüye meyledecek yönlerin de bulunduğunu, yeri geldiğinde kişinin kendisini bile tanıyamayacak hale getiren işler yapabileceğini göstermiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre Züleyha da Yusuf kadar sınanmış ve Allah'ın erdemli kullarından olmuştur.

Kıssayı ahlak ve din eğitimi çerçevesinde incelediğimizde ahlaki öğelere ve bir eğitim sürecinden geçmeye ne kadar ihtiyacımız olduğunu müşahade etmekteyiz. Belli bir eğitim sürecinden geçtikten sonra Hz. Yusuf peygamber olmuş, üstün vasıfları ispat edildikten sonra kendisine bir görev verilmiştir.

Yine peygamber olmasına rağmen evladının yokluğu ile imtihan edilen Hz. Yakup bu imtihanı uzun yıllar sabrın gölgesinde geçirmiştir. Evladının belli bir noktaya gelmesini ve kendisine ulaşmasını beklemek onun için hiç de kolay olmamıştır.

Kıssaya döndüğümüzde yer alan eğitim öğeleri ve dini öğeler dikkati çekmektedir. Zira putperest bir kavim olan Mısırlılar Allah korkusu ve günaha girme kavramlarını taşımaktadırlar. Züleyha'nın kocası günaha girdiği için eşini uyarmış ve

Allah'tan af dilemesini istemiştir. Yapılan işin ve içine düşülen durumun dinin gerektirdiği ahlak öğretilerine aykırı bir yapıda olduğunun herkes farkındadır. Bu sebeple Hz. Yusuf methedilmiş ve insanlar arasında örnekliği konuşulur olmuştur.

Onun bu ahlaki yönü sayesinde devlet itibarı kazandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kıssada hemen herkes bir insanlık sınavından geçmiş, böylelikle bir ahlaki olgunluk kazanmaları sağlanmıştır. Hemen her şahsın üzerinde ayrı ayrı durularak geçirdiği ahlaki eğitim süreci mevzu olmuştur.

Çalışmamıza ahlak ve din kavramlarının tanımları ve ahlakın genel çerçevesi verilerek başlanmıştır. Buradaki amacımız ahlakın insan için önemini kavramaktır. Önce ahlakın; din, eğitim ve felsefe ile bağlantısını irdeledik. Sonraki bölümde de değerler ve eğitimi üzerinde durarak çalışmamızı sürdürdük.

Araştırmamızda dikkatimizi en çok çeken bölüm ise kıssa içerisinde yer alan ahlaki değerler bölümü olmuştur. Hayatımızın tam da içinde yer alan bu değerlerin üzerinde durulması, anlamın bir adım öteye taşınması için gayret gösterilmesi gerektiğini fark ettik.

Bu çalışmada, Hz. Yusuf'un hayatında yer alan iffet kavramını, dönüştüren bir değer olarak incelemeye çalıştık. Bu konuda yapılan çalışmaların, din eğitimi alanında kısıtlı olması nedeniyle zorlu bir araştırma sürecinin ardından meydana gelen bu tez çalışmasının, din eğitiminin felsefi ve ahlaksal arka planına katkıda bulunmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Afdal, Geir. “Ahlak Eğitiminin Analizi: Bir Tipoloji”. **Değerler ve Eğitimi** içinde. İstanbul: DEM Yay., 2007, ss. 333-353
- Ağırakça, Ahmet. “Afv”, **Şamil İslam Ans.** C.1. İstanbul: Şamil Yay., 1992
- Akarsu, Bedia. **Çağdaş Felsefe-Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları**. İstanbul: İnkılap Yay., 1994
- Arslan, Hulusi. “Ahlakın Evrenselliği Açısından İslam ve Modernizm”. **İnönü Üniv. İlahiyat Fak., Dergisi**, C.1, s.2, Güz 2010
- Ayasbeyoğlu, Nevzat. **İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur’an-ı Kerim’in Eğitim İle İlgili Ayetlerinin Tahlili**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1991
- Aydın, Mehmet. **Din Felsefesi**. İzmir: İFAV Yay., 2001
- Aydın, Mehmet. **Tanrı Ahlak İlişkisi**. Ankara TDV Yay., 1991
- Bağçeci, Muhiddin. “Sadakat”, **Şamil İslam Ans.** C.5. İstanbul: Şamil Yay., 1992
- Bayraklı, Bayraktar. **Kur’an’da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramları**. İstanbul: İFAV, 1999
- Bayraklı, Bayraktar. **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri**. C.9. İstanbul: Bayraklı Yay., 2003
- Baytar, Seracettin. “İyilik En Az On Misliyle Kötülük İse Misliyle Karşılık Bulur”. C.2. Yaşar Yiğit, Muhlis Akar, Seyid Ali Topal, İlhan Yıldız, Abdurrahman Candan, Burhan Erkuş, Bünyamin Okumuş, Hamdi Tekeli, Ömer Menekşe, Sadık Eraslan, Sabri Akpolat (ed.). **Kur’an’dan Öğütler** içinde. Ankara: DİB Yay., 2010, ss. 44-45

Bolay, Süleyman Hayri. “Aşkın Değerler Buhranı”. Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Şeyma Arslan, Mahmut Zengin (ed.). **Değerler ve Eğitimi** içinde. İstanbul: DEM Yay., 2007. ss 55-69

Büyük Türkçe Sözlük, “Değer”. İstanbul: Pınar Yay, 2008

Büyükdüvenci, Sabri. “Değer’in Değeri Üzerine”, **Bilgi ve Değer**, Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri. Şahabettin Yalçın (Ed). Ankara: Vadi Yay., 2002, ss. 249-253

Çağlayan, Ahmet. **Ahlak Pusulası-Ahlak ve Değerler Eğitimi**. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2006

Çağrııcı, Mustafa. “Af” **Diyanet İslam Ans.** C.1, Ankara: TDV, 1991

Çağrııcı, Mustafa. “Ahlak”, **Diyanet İslam Ans.** C. 2, İstanbul: TDV Yay., 1989

Çağrııcı, Mustafa. “İffet”. **Diyanet İslam Ans.** C.21. İstanbul: TDV Yay., 2000

Çağrııcı, Mustafa. **Anahatlarıyla İslam Ahlakı**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997

Çağrııcı, Mustafa. **Gazali’ye Göre İslam Ahlakı Nazari ve Ameli Ahlak**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1982

Çalışkan, İsmail. **Kur’an’da Din Kavramı**. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002

Çamdibi, Hasan Mahmut. **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali**, İstanbul: Han Neşr., 1983

Çamdibi, Mahmut. **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**. İstanbul: Çamlıca Yay., 2003

Çetin, Osman. “İyilik”, **Şamil İslam Ans.** C.3. İstanbul: Şamil Yay., 1991

Dini Kavramlar Sözlüğü, “İffet”. Ankara: DİB Yay., 2006

Dodurgalı, Abdurrahman. “Nefs Eğitimi”. **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, ss. 75-82, 1998

- Doğan, İsmail.” Türk Eğitim Sisteminde Değer Sorunu”. **Değerler ve Eğitimi** içinde. İstanbul: DEM Yay., 2007 ss.615-633
- Draz, Abdullah. **Din ve Allah İnancı**. Akif Nuri (Çev.), İstanbul: Çığır Yay., 1978
- Ebussuud Efendi, Şeyhülislam. **Ebussuud Tefsiri**. C.7 İstanbul: Boğaziçi Yay., 2006
- El İsfahani, Ragıb. **İslam’ın Ahlaki İlkeleri**. Abdi Keskinsoy (Terc). İstanbul: Beşikçi Yay., 2003
- El Maverdi, Ebu’l-Hasan. **Edeb’üd-Dünya Ve’d-Din**, Ali Akın (Terc.). İstanbul: Temel Neşr., 1979
- El Muhasibi, Haris. **Er Riaye (Nefis Muhabesinin Temelleri)**. Ş. Filiz ve H. Küçük (Çev). İstanbul: İnsan Yay., 1998
- El-Behiy Muhammed. **İnanç ve Amelde Kur’ani Kavramlar**. Ali Turgut (Çev.). İstanbul: Yöneliş Yay., 1988
- Erdem, Hüsameddin. **Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak**. Konya: 1996
- Er-Razi, Fahrüddin. **Tefsir-i Kebir**. C.13, Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru (Terc.) Ankara: Akçağ Yay., 1992,
- Eryarsoy, Beşir. “Din”, **Şamil İslam Ans**. C. 1, İstanbul: Şamil Yay., 1990
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. **Marifetname**. Turgut Ulusoy (Sadeleştiren). İbrahim Hakkı Hazretlerinin Cami ve Külliyesini Yapma ve yaşatma Derneği, C.1
- Et-Taberi, İbn Cerir. **Taberi Tefsiri**. C.3. Mehmet Keskin (Terc.) İstanbul: Hikmet Neşr., 2006
- Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü**. “Değer”. Ankara: Akçağ Yay., 2004
- Felsefe Sözlüğü**. “Değerler”. Ankara: Bilim ve Sanat, 2002

- Gazali, “**Mizanü’l-Ahlak**” **Ahlak Ölçüleri**, Ahmet Arslantürkoğlu (Çev.). İstanbul: Saadet Yay.
- Gazali, Muhammed. **Müslümanın Ahlakı**. Abdulcelil Candan (Çev). İstanbul: Vahdet Yay., 1990
- Gökalp, Ziya. **Felsefe Dersleri** Ali Utku ve Erdoğan Erbay (Sadeleştiren). Konya: Çizgi Kitabevi, 2006
- Güngör, Erol. **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**. İstanbul: Ötüken Yay., 2000
- Güngör, Erol. **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**. İstanbul: Ötüken Yay., 2010
- Hamdi Yazır, Elmalılı. **Hak Dini Kur’an Dili**. C.5. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Mahmut Özakkaş (Sadeleştiren). İstanbul: Feza Gazetecilik
- Haşimi, Ali. **Kur’an ve Sünnete Göre Müslüman Şahsiyeti**. Resul Tosun (Çev.). İstanbul: Risale, 2004
- Havva, Said. **El-Esas fi’t-Tefsir**, C.7. Beşir Eryarsoy (Çev.). İstanbul: Şamil Yay., 1990
- Havva, Said. **İslam’da Nefis Tezkiyesi**, Bekir Ali Bilgiç (Çev.), İstanbul: Petek Yay., 1987
- Hökelekli, Hayati. **Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**. İstanbul: Timaş Yay., 2011
- İbn el-Hatib, **Yusuf es-Siddik**, Mısır: Er Rahmanu Allame el-Kur’an Kitabevi, 1977
- İbn Hazm. **Güvercin Gerdanlığı**, Mahmut Kanık (Çev.), İstanbul: İnsan Yay., 1985
- İbn Kesir, **Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri**. C.8. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner (Çev.) İstanbul: Çağrı Yay., 1985
- İmam-ı Gazali **İhya-u Ulum-id-din**. Ali Arslan (Çev.) İstanbul: Arslan Yay., 1979

- İnam, Ahmet. “Değerlerle Yaşamak”. **İslami Değerlerin Geleceği**. Ankara: TDV Yay., 1997. Ss. 99-102
- İzutsu, Toshihiko. **Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar**. Selahattin Ayaz (Çev.). İstanbul: Pınar Yay., 1991
- Kale, Nesrin. “Nasıl Bir Değerler Eğitimi”. **Değerler ve Eğitimi** içinde. İstanbul: DEM Yay., 2007, ss. 313-322
- Kam, Ferit. **Dini Felsefi Sohbetler**. Hayri Bolay (Sadeleştiren), Ankara: DİB. Yay.
- Karakaya, Talip. “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Etik Değerlere Kritik Bir Yaklaşım –Sorunlar ve Çözümler-“. **Değerler ve Eğitimi** içinde. İstanbul: DEM Yay., 2007, ss. 203-214
- Karaman, Hayreddin ve diğerleri. **Diyanet İlmihali-İslam ve Toplum**. Ankara: TDV Yay., C.2, ss. 515, 2004
- Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur’an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir**. C.3 Ankara: DİB Yay., 2007, ,
- Karaman, Hayreddin. **İslam’da Kadın ve Aile**. İstanbul: Ensar Neşr., 2010
- Kaya, Mevlüt. “Kişilik Özelliklerinin Ahlaki Yargı Üzerindeki Etkisi”. **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**. Sayı 4. 1997, ss.185-200
- Kılıç, Recep. **Ahlakın Dini Temeli**. Ankara: TDV Yay., 1992
- Köten, Arif. “Vefa”, **Şamil İslam** C.6. İstanbul: Şamil Yay., 1992
- Köylü, Mustafa. “Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç”. **Değerler ve Eğitimi** içinde. İstanbul: DEM Yay., 2007, ss. 287-311
- Kuçuradi, İonna, **İnsan ve Değerleri Değer Problemi**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1998
- Kutluer, İlhan. **İlim ve Hikmetin Aydınlığında**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001

- Kutup, Seyyid. **Fizılal-il Kur'an**. C.8. Emin Saraç, Bekir Karlığa, Hakkı Şengüler (Çev.). İstanbul: Hikmet Yay.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. “Gençlik, Değerler ve Din”. Ali Ulvi Mehmedoğlu ve Yurdagül Mehmedoğlu (ed.), **Küreselleşme, Ahlak ve Değerler** içinde. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006, ss. 251-319
- Mehmedoğlu, Yurdagül. “Evrensel Ahlak Anlayışının Oluşumuna Klasiklerden Bir Katkı: Tehzibü'l Ahlak, **İslam ve Klasik**, Klasik 44. Kitap, İstanbul: Klasik, 2008
- Mehmedoğlu, Yurdagül. “Evrenselleşebilirlik ve Ahlak”. **Küreselleşme, Ahlak ve Değerler** içinde. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006, ss. 155-166
- Mehmedoğlu, Yurdagül. **Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi**. İstanbul: Rağbet Yay., 2001
- Mevdudi, Ebu'l Al'a. **Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri**. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş (Terc). C.2 İstanbul: İnsan Yay., 1996
- Oktay, Ayşe Sıdika. “Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri”. **Değerler ve Eğitimi** içinde. İstanbul: DEM Yay., 2007. s. 130-143
- Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat**. “İffet”. İstanbul: TÜRKDAV, 1990
- Öcal, Mustafa. **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**. Ankara: TDV Yay., 2001
- Ömer, Çam. “Din, Dil, Kültür ve Eğitim”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**. s.1, 1994, ss. 21-32
- Pazarlı, Osman. **İslam'da Ahlak**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972
- Poyraz, Hakan. “Ahlakın Dikotomisi İç Ahlak/Dış Ahlak”. **Küreselleşme, Ahlak ve Değerler** içinde. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006, ss. 169-194
- Sofuoğlu, Cemal. **İslam Dini Esasları**. İzmir: İ.Ü.İ.F. Yay., 1997

- Şerif, M.M., **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**. İstanbul: İnsan Yay., 2000
- Şimşek, Sait. “el-Afûv”, **Şamil İslam Ans.**, C.1. İstanbul: Şamil Yay., 1992
- Tepe, Harun. “Değerler ve Değer Bilgisi”, **Bilgi ve Değer**, Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri. Şahabettin Yalçın (Ed). Ankara: Vadi Yay., 2002, ss. 342-353
- Topaloğlu, Bekir. **Dini Sohbetler**. İstanbul: Nesil Yay., 1982
- Tusi, Nasireddin, **Ahlak-ı Nasiri**, Vahap Taştan ve Habil Nazlıgül (Çev.) Ankara: Fecr Yay., 2005
- Tümer, Günay. “Din”, **Diyanet İslam Ans.** C. 9, İstanbul: TDV Yay., 1994
- Uludağ, Süleyman. “Aşk”, **İslam Ans.** TDV Yay., C.4, 1991
- Usta, Mustafa. “Mevlana’nın Eğitim Anlayışında Arınma”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, s.1, 1994, ss. 201-204
- Uysal, Mustafa. **İslam’da Tesettür ve Haya**. İstanbul: Uysal Yay., 1973
- Uzun, Mustafa “Aşk”. **İslam Ans.** TDV Yay., C.4, 1991
- Ülken, H. Ziya. **Aşk Ahlakı**. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1999
- Vehbi, Mehmed. **Hulasat’ül Beyan Fi Tefsir’il Kur’an**. C.5, Üçdal Neşr.,
- Yağcı, Hamdiye. **Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Zeytinburnu Örneği)**. İstanbul: Marmara SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006
- Yavuz, Şevket. “Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı”, **Değerler ve Eğitimi** içinde. İstanbul: DEM Yay., 2007, ss. 89-110